

Εικόνα 12. Μενέλαος και Ελένη. Μελανόμορφος αμφορέας, περίπου 540 π.Χ. Μεγ. Βρετανία, ιδιωτική συλλογή (αντίγραφο).

αλλ' ἦσαν ολιγότεροι των Αχαιῶν ἐκεῖνοι». 190
 Εἶδε κατόπι ο Πρίαμος τον Οδυσσεά κι εἶπε:
 «Παιδί μου, τώρα λέγε μου ποιος εἶναι πάλι ἐκεῖνος·
 του Ατρεΐδη Αγαμέμνονος στ' ἀνάστημα δεν φθάνει,
 ἀλλ' ἔχει αὐτός πλατύτερα τα στήθη και τους ὠμούς.
 Ἄφησε κάτω τ' ἄρματα στην γην την πολυθρέπτραν, 195
 και μόνος περιφέρεται στες τάξεις των ἀνδρείων·
 τον παρομοιάζω με τρανό δασύμαλλο κριάρι,
 οπού διαβαίνει ἀπέραντην κοπήν λευκῶν προβάτων».
 Η Ελένη κόρη του Διός σ' ἐκεῖνον ἀπαντούσε:
 «Αὐτός εἶναι ο πολύβουλος Λαερτιάδης Οδυσσεάς 200
 όπου ανετράφη στο νησί της πετρωτής Ἰθάκης
 και πολλούς δόλους και ἀπειρα σοφίσματα γνωρίζει».
 Και προς αὐτήν ἀπάντησεν ο συνετός Αντήνωρ:
 «Λόγον τωόντι ἀληθινόν, ὦ δέσποινα, μας εἶπες·
 γιατί ἦλθ' ἐκεῖνος ἄλλοτε για σέν' ἀποσταλμένος 205
 ἐδώ με τον Μενέλαον και φιλικά στο σπίτι
 τους δέχθηκα κι ἐγνώρισα την πλάση και των δύο
 και την μεγάλην σύνεσιν· ἀλλ' ὅταν εσταθήκαν
 των Τρώων εἰς την σύνοδον, ο Ατρεΐδης τον περνούσε
 με τους μεγάλους ὠμούς του και ὅτ' ἦσαν καθισμένοι, 210
 ἐφάνη σεβαστότερος ο θεῖος Οδυσσεάς·

Οδυσσεάς και Μενέλαος

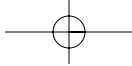
στ. 198 κοπήν: κοπάδι.

στ. 200 πολύβουλος (πολύμητις στο πρωτότυπο): πολυμήχανος.

στ. 202 σοφίσματα: τεχνάσματα.

στ. 205 κ.εξ. Το επεισόδιο στο οποίο αναφέρεται ο Αντήνωρας τοποθετείται χρονικά πριν από την έναρξη του πολέμου. Πρόκειται για απόπειρα των Αχαιῶν να λύσουν τις διαφορές τους με τους Τρώες με διαπραγματεύσεις.

στ. 211 σεβαστότερος: επιβλητικότερος. Ο Οδυσσεάς δεν ήταν ψηλός, αλλά ήταν γεροδεμένος (στ. 193-194), με αποτέλεσμα να φαίνεται επιβλητικότερος καθιστός, γιατί τότε δεν γινόταν αντιληπτή η διαφορά του ύψους.

- αλλ' όταν λόγους συνετούς να ειπούν στα πλήθη αρχίσαν,
γοργότατα ο Μενέλαος και σύντομα ομιλούσε,
αλλά κοφτά, γλυκά πολύ, χωρίς στιγμήν να φύγει
απ' τον σκοπόν, νεώτερος αν κι ήταν του Οδυσσέα· 215
αλλ' όταν ο πολύβουλος σηκώθηκε Οδυσσέας,
στέκονταν με τα μάτια του στη γη προσηλωμένα,
και μήτ' εμπρός το σκήπτρο του κινούσε μήτ' οπίσω
και το βαστούσε ασάλευτο σαν πράξη να μην είχε,
θα 'λεγες που 'ναι ένας μωρός κι από χολήν γεμάτος. 220
Αλλ' άμ' από τα στήθη του βγήκε η φωνή η μεγάλη
και ωσάν πυκνές χιονόψιχες οι λόγοι του πετιόνταν,
θνητός δεν ήταν άξιος να μετρηθεί μ' εκείνον·
και τότε δεν μας ξίπασεν η όψις του ωσάν πρώτα». 225
Και τρίτον είδ' ο γέροντας τον Αίαντα κι ερώτα:
«Και αυτός ποιος είν' ο εξαίσιος, που τους μεγάλους ώμους
υψώνει και την κεφαλήν επάνω των Αργείων;»
Απάντησε η μακρόπεπλη Ελένη γυνή θεία:
«Ο Αίας ο γιγάντιος των Αχαιών ο στύλος·
πλησίον στέκει ωσάν θεός μες στον Κρητών τα πλήθη 230
ο Ιδομενεύς και ολόγυρα οι Κρήτες πολεμάροχοι·
συχνά τον φιλοξένησε στο σπίτι μας ο ανδρείος
Μενέλαος, ότ' έρχονταν εκείνος απ' την Κρήτην·
κι όλους τους άλλους Αχαιούς και βλέπω και γνωρίζω
και θα ήμπορούσ' αλάθευτα να ειπώ τα ονόματά τους, 235
και δύο μόνον βασιλείς να ιδώ δεν κατορθώνω
τον Κάστορα ιπποδαμαστήν, τον πύκτην Πολυδεύκη·
κι είναι αδελφοί μου από μια μητέρα γεννημένοι·
μήπως στην Λακεδαίμονα την ποθητήν εμείναν,
ή με τους άλλους έφθασαν κι εκείνοι στην Τρωάδα, 240
αλλά δεν θέλουν να φανούν στες μάχες των ανδρειών,
μην πάρουν από τ' όνειδος και από την εντροπή μου;»
Αυτά 'λεγε και από καιρόν τους είχε η γη σκεπάσει
εκεί στην Λακεδαίμονα, στην ποθητήν πατριδα.

στ. 218-220 Γενικά, το σκήπτρο συμβόλιζε κάθε δημόσια υπηρεσία (πρβ. σχόλ. στ. Α 14). Όποιος το κρατούσε σε δημόσια συνέλευση είχε και το δικαίωμα του λόγου.

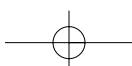
στ. 222 ωσάν πυκνές χιονόψιχες: η παρομοίωση αποδίδει ίσως την πυκνότητα και την ταχύτητα του λόγου (= σαν τις νιφάδες του χιονιού στη χιονοθύελλα). Ποια παρομοίωση φυσικού φαινομένου χρησιμοποιούμε στα νεοελληνικά σε παρόμοιες περιπτώσεις;

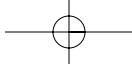
στ. 224 δεν μας ξίπασεν: δεν μας προκάλεσε έκπληξη ή εντύπωση.

στ. 226 εξαίσιος: τονίζεται εδώ η επιβλητική κορμοστασιά του Αίαντα του Τελαμώνιου (πρβ. στ. Γ 168 και 194). Γι' αυτό στο πρωτότυπο χαρακτηρίζεται *έρκος Άχαιών*, δηλαδή κάστρο (στ. 229).

στ. 237 πύκτης: πυγμάχος.

στ. 238 από μια μητέρα γεννημένοι: ο Κάστορας, ο Πολυδεύκης (Διόσκουροι) και η Ελένη ήταν παιδιά της Λήδας. Ο Πολυδεύκης και η Ελένη είχαν πατέρα τον Δία, ενώ ο Κάστορας ήταν γιος του θνητού συζύγου της Λήδας, του Τυνδάρεω (πρβ. σχόλιο Γ 140).

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Η Ελένη και οι αναμνήσεις της

Το παρακάτω απόσπασμα από το ποίημα «Ελένη» του Γιάννη Ρίτσου παρουσιάζει την ηρωίδα να θυμάται έπειτα από χρόνια εκείνη την ημέρα πάνω στα τείχη της Τροίας, όταν στο πεδίο της μάχης ο Μενέλαος ετοιμαζόταν να αντιμετωπίσει τον Πάρη σε μονομαχία:

*«Όχι πως δε θυμάμαι πια, – θυμάμαι ακόμα· μονάχα που οι αναμνήσεις
δεν είναι πια συγκινημένες, δε μας συγκινούν – απρόσωπες, γαλήνιες,
καθαρές ως τις πιο ματωμένες γωνιές τους. Μόνο μία
κρατάει ακόμη έναν αγέρα γύρω της, ανασαίνει.*

*Κείνο το δείλι, τριγυρισμένη απ' τις ατελείωτες κραυγές των πληγωμένων,
απ' τις ψιθυριστές κατάρες των γερόντων και το θαυμασμό τους, μέσα
στη μυρωδιά ενός γενικού θανάτου που, στιγμές στιγμές, λαμπύριζε
πάνω σε μια ασπίδα ή στην αιχμή ενός δόρατος ή στη μετόπη
ενός αμελημένου ναού ή στον τροχό ενός άρματος, – ανέβηκα μόνη
στα ψηλά τείχη και σεργιάνισσα. Μόνη, ολομόναχη,
ανάμεσα σε Τρώες και Αχαιούς. [...]*

*Την ώρα που μονομαχούσαν οι δυο αντεραστές μου και κρινόταν η τύχη
του πολυχρόνιου πολέμου.*

*Μήτε που είδα να κόβεται ο μάντας
από την περικεφαλαία του Πάρη, μάλλον μια λάμψη απ' το χαλκό της είδα,
μια λάμψη κυκλική, καθώς ο άλλος την περιέστρεφε οργισμένος
επάνω απ' το κεφάλι του – ένα ολόφωτο μηδέν.*

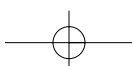
Δεν άξιζε διόλου να κοιτάξεις –

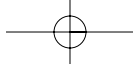
*την έκβαση την είχαν απ' τα πριν ρυθμίσει οι θεϊκές βουλές· κι ο Πάρης
δίχως τα σκονισμένα του σαντάλια, θα βρισκόταν σε λίγο στην κλίνη,
λουσμένος απ' τα χέρια της θεάς, να με προσμένει μειδιώντας,
κρύβοντας τάχα μ' ένα ρόδινο τσιρότο μια ψεύτικη ουλή στο πλευρό του».*

(Γ. Ρίτσος, «Ελένη», Τέταρτη διάσταση, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 232001, σελ. 282)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Ποιος ειδοποιεί την Ελένη να τρέξει στα τείχη και γιατί η παρουσία της εκεί κρίνεται απαραίτητη;
2. Να συγκρίνετε το υφαντό της Ελένης με τους στ. 1-17 του ποιήματος «Το κέντημα του μαντιλιού» του Κ. Κρυστάλλη (βλ. ραψωδία Σ, σελ. 127-128). Ποιες διαφορές παρατηρείτε και πώς τις δικαιολογείτε; Η περιγραφή του μαντιλιού μπορεί να θεωρηθεί παράδειγμα φανταστικής «έκφρασης» (βλ. σχόλ. στους στ. Γ 125-128); Να δικαιολογήσετε την άποψή σας.
3. Αφού θυμηθείτε πώς εμφανίζεται η Πηνελόπη μπροστά στους μνηστήρες (Οδύσσεια α 368-372) και λάβετε υπόψη σας τους στ. Γ 141-144, τι συμπεραίνετε για τους κανόνες σεμνότητας και εμφάνισης των γυναικών της αριστοκρατίας ενώπιον των αντρών στην ομηρική

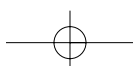

κοινωνία; Στην ιδιαίτερη πατρίδα σας και στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες έχουν θέση τέτοιοι κανόνες; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Μεταβολή, Τοπική Κοινωνία]

4. Ο ποιητής δεν περιγράφει την ομορφιά της Ελένης, αλλά μας αφήνει να φανταστούμε την εντυπωσιακή παρουσία της μέσα από τις αντιδράσεις των γερόντων της Τροίας. Ποιοι στίχοι, κατά τη γνώμη σας, αποτελούν το μεγαλύτερο εγκώμιο για την ομορφιά της;
5. Η *ηθογράφηση* των ηρώων του έπους, όπως και κάθε λογοτεχνικού κειμένου, δηλαδή η περιγραφή και αξιολόγηση της συμπεριφοράς και της δράσης τους, προκύπτει τόσο από τις σκέψεις, τα συναισθήματα, τα λόγια και τις πράξεις των ίδιων όσο και από τις κρίσεις και τα συναισθήματα των άλλων ηρώων ή του ποιητή/αφηγητή.
Αφού λάβετε υπόψη σας αυτά τα κριτήρια, να ηθογραφήσετε την Ελένη με τα στοιχεία που παρέχει η ενότητα της «Τειχοσκοπίας».
6. «*Επική ειρωνεία έχουμε, όταν ο ακροατής/αναγνώστης του έπους γνωρίζει κάτι που όμως τα πρόσωπα του έπους το αγνοούν*» (Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων, Π.Ι. – ΟΕΔΒ, Αθήνα 2000). Σε ποιους στίχους της ενότητας εντοπίζετε *επική ειρωνεία* στην πλοκή του μύθου; Θυμάστε ανάλογα παραδείγματα από την *Οδύσσεια*;
7. Αφού διαβάσετε το Παράλληλο κείμενο και την Περιληπτική αναδιήγηση της Γραφωδίας, να επισημάνετε διαφορές ανάμεσα στην ιλιαδική περιγραφή της σκηνης, και ειδικότερα της Ελένης, και στη μεταγενέστερη αναφορά στην ηρωίδα από τον ποιητή Γιάννη Ρίσο. Ποια στοιχεία της ομηρικής σκηνης εκμεταλλεύεται ο Ρίσος και ποια εντύπωση σχηματίζουμε για τη δική του Ελένη; Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας με συγκεκριμένες αναφορές στα κείμενα.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να ασχοληθείτε με τις επόμενες δραστηριότητες: **α)** Πληροφορίες για την τέχνη της υφαντικής και τη θέση της στην οικιακή οικονομία παλαιότερων μορφών κοινωνικής ζωής και οργάνωσης. **β)** Αντικείμενα-εργαλεία και χρήση τους στην οικιακή υφαντική. **γ)** Δείγματα έργων (φωτογραφίες). **δ)** Συνεντεύξεις (π.χ. μιας γιαγιάς που έχει ασχοληθεί με την τέχνη αυτή). **ε)** Περιγραφή έργων («εκφράσεις») από κάποιο λαογραφικό μουσείο ή από την ιδιαίτερη πατρίδα σας. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Παράδοση, Οικονομικό Σύστημα, Κοινωνική Οργάνωση, Τέχνη]
2. Η επίσκεψη του Οδυσσέα και του Μενέλαου στην Τροία πριν από τον Τρωικό πόλεμο (Γ 204 κ.εξ.) αποτελεί μαρτυρία χρήσης της διπλωματίας στις διακρατικές σχέσεις. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να συγκεντρώσετε υλικό σχετικά με την ιστορία της διπλωματίας και το ρόλο της στην επίλυση διαφορών και την ανάπτυξη της συνεργασίας μεταξύ των λαών και να παρουσιάσετε το αποτέλεσμα της έρευνάς σας στην τάξη. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Σύγκρουση, Διάλογος, Συνύπαρξη, Πολιτισμός]

ραψωδία Δ

Ὀρκίων σύγχυσις. Ἀγαμέμνωνος ἐπιπόλησις
(Οἱ Τρῶες παραβαίνουν τις συμφωνίες – Ο Ἀγαμέμνονας
επιθεωρεῖ τὸ στράτευμα πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη)

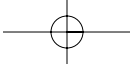
Περιληπτική αναδιήγηση

Οἱ πρῶτοι στίχοι τῆς Δ ραψωδίας μας μεταφέρουν στὸν Ὀλυμπο, ὅπου οἱ θεοὶ συζητοῦν γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μονομαχίας. Ο Δίας υποστηρίζει ὅτι νικητὴς εἶναι ὁ Μενέλαος καὶ προτείνει νὰ του δοθεῖ, σύμφωνα με τοὺς ὅρκους, ἡ Ελένη. Βέβαια, μιὰ τέτοια ἐκβίαση δὲν ἐξυπηρετεῖ τὴ βουλή του: ἡ τιμὴ τοῦ Ἀχιλλέα μπορεῖ νὰ ἀποκατασταθεῖ μόνο ἀν ὁ πόλεμος συνεχιστεῖ. Ἐλπίζει ὁμῶς στὴν ἀντίδραση τῆς Ἥρας καὶ τῆς Ἀθηνάς· οἱ δυο θεές ἐχθρεύονταν θανάσιμα τοὺς Τρῶες καὶ ἐπιθυμοῦσαν τὴν ὀλοσχερὴ καταστροφὴ τους. Πράγματι, ἡ Ἥρα ἀντιδρᾷ με οργή σὲ μιὰ τέτοια λύση· προτείνει μάλιστα καὶ ἕναν εὐσχημο τρόπο παραβίασης τῶν ὀρκῶν, ὥστε ὁ πόλεμος νὰ ξαναρχίσει. Ο Δίας υποχωρεῖ καὶ στέλνει τὴν Ἀθηνά στὸ πεδίο τῆς μάχης, νὰ θέσει σὲ ἐφαρμογὴ τὸ σχέδιο τῆς Ἥρας.

Ἡ Ἀθηνά σπεύδει καὶ με τὴ μορφή του Λαόδοκου προσπαθεῖ νὰ παρασύρει με λόγια δελεαστικά τὸν Τρῶα Πάνδαρο νὰ τοξεύσει τὸν Μενέλαο καὶ ἔτσι νὰ παραβιαστοῦν οἱ συνθήκες. Τὸ σχέδιο τῶν θεῶν, βέβαια, στέφεται με ἐπιτυχία καὶ ἡ δόλια ἐνέργεια τοῦ Πάνδαρου ἐξαγριώνει τοὺς Ἀχαιοὺς. Σαν νὰ μὴν ἔφτανε αὐτό, καὶ ἐνῶ οἱ Ἀχαιοὶ ἀσχολοῦνται με τὴ θεραπεία τοῦ ἐπιπόλαιου τραύματος τοῦ Μενέλαου, οἱ Τρῶες ἐπιτίθενται καὶ ἔτσι ἡ παραβίαση τῶν ὀρκῶν δὲν περιορίζεται μόνο στὴν ἐνέργεια τοῦ Πάνδαρου. Σὲ μιὰ γρήγορη ἐπιθεώρηση τοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὸν Ἀγαμέμνονα πρὶν ἀπὸ τὴ μάχη, ὁ ποιητὴς μᾶς γνωρίζει καλύτερα τοὺς ἀρχηγούς τοῦ στρατοῦ, ἀνάμεσα στους ὁποίους ξεχωρίζει ὁ Διομήδης, ὁ γιὸς τοῦ Τυδέα, καὶ ὁ ἠνιόχος του ὁ Σθένελος. Σὲ λίγο ἡ μάχη γενικεύεται καὶ ἡ σύγκρουση εἶναι φοβερή. Στὸ πλάι τῶν Τρῶων στέκουν ὁ Ἄρης καὶ ὁ Ἀπόλλωνας, ἐνῶ ἡ Ἀθηνά ἐνθαρρύνει τοὺς Ἀχαιοὺς.

Εικόνα 13. Σκληρὴ μάχη ἀνάμεσα σὲ Τρῶες καὶ Ἀχαιοὺς. Ζωγραφικὴ σὲ ἀρχαῖο τυρρηνικὸ μελανόμορφο ἀμφορέα. Μουσεῖο Βόννης (ἀντίγραφο).

ραψωδία Δ 422-544

Και να που η μάχη επιτέλους αρχίζει!

(ανάγνωση)

Οι φάλαγγες των Αχαιών
και η τρωική παράταξη

Πώς σε γιαλό μπροστά πολύβογγο της θάλασσας το κύμα
ασκώνει ο Ζέφυρος, και χύνεται ξοπίσω το 'να στ' άλλο·
βαθιά στο πέλαο πρώτα υψώνεται, μετά στην ξέρα απάνω
σπάζει με ορμή και με άγριο βρούχισμα, κι ολόγυρα στους κάβους 425
δοξαρωτό κορφοσηκώνεται ξερνώντας αλισάχνη·

όμοια κι οι φάλαγγες οι αργίτικες απανωτές τραβούσαν
δίχως σωμό στη μάχη· φώναζε στο ασκέρι το δικό του
κάθε ρηγάρχης· οι άλλοι αμίλητοι τραβούσαν (τόσα πλήθη
πως ακλουθούν ποτέ δε θα 'λεγες κι έχουν φωνή στο στήθος) 430
βουβοί, από φόβο στους ρηγάρχες τους μπροστά· κι ολόγυρά τους

οι πλουμιστές αρμάτες έλαμπαν, που ως όδευαν φορούσαν.
Κι οι Τρώες, ως πρόβατα σε τσέλιγκα τρανού τη μάντρα στέκουν
μύρια, ν' αρμέξουν το άσπρο γάλα τους κι ως καρτερούν, βελάζουν
χωρίς αναπαμό, τ' αρνάκια τους γρικώντας· όμοια τότε 435
των Τρώων ο αλαλητός ασκώνουνταν μες στο φαρδύ τ' ασκέρι.

Ίδια λαλιά δεν είχαν όλοι τους μηδέ μιλούσαν όμοια,
τι ήταν το ασκέρι χιλιομάζωχτο κι οι γλώσσες μπερδεμένες.

Και οι θεοί παίρνουν
μέρος στη μάχη

Και τούτους ο Άρης τους ξεσήκωνε, τους άλλους η Παλλάδα,
κι ο Φόβος κι η Τρομάρα κι η άπαντα ξεφρενιασμένη Αμάχη, 440
του Άρη του αντροφονιά η συντρόφισσα κι αντάμα κι αδελφή του·
που λίγο λίγο πρώτα ασκώνεται, μα γρήγορα στυλώνει
ψηλά στα ουράνια το κεφάλι της και περπατάει στο χώμα.

Αυτή και τότε πηγαινόρχουνταν αναμεσός στ' ασκέρια,
την άγρια αμάχη τους κεντρίζοντας κι αυξαίνοντας το βόγγο. 445

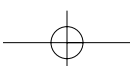
Γενικευμένη μάχη

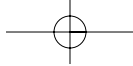
Κι όπως τα δυο τ' ασκέρια τρέχοντας σμίξαν μαζί, σκουντηρήξαν
το 'να με τ' άλλο τα κοντάρια τους σκουντηρήξαν τα σκουτάρια
και των αντρών των χαλκοθώρακων η αντρεία, κι αντιχτυπούσαν
οι αφαλωτές ασπίδες, κι έβραζεν ο σάλαγος περίσσιος· 450
και γρίκαιες κανκησιές και γόσματα μαζί την ίδιαν ώρα,

αυτών που εσφάζαν και που εσφάζονταν κι η γης πλημμύριζε αίμα.
Καθώς φουσκώνουν ξεροπόταμα κι απ' τα βουνά κυλούνε
και σμίγουν κάτω στο συλλάγκαδο τα ξέχειλα νερά τους,
που από κρουνούς τρανούς ξεχύνονται μες σε βαθιά χαράδρα,
κι ακούει το βρουχισμό τους ξέμακρα πα στο βουνό ο τσοπάνος, 455
όμοια κι αυτοί, σα σμίξαν, έβγαζαν αλαλαγμούς και βόγγους.

Αντίλοχος και Εχέπωλος –
Αγήνορας και Ελεφήνορας

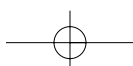
Πρώτος ο Αντίλοχος εσκότωσε μέσα στους Τρώες προμάχους
τρανό αντρειωμένο, τον Εχέπωλο, το γιο του Θαλυσίου·
πρώτος του χτύπησε το κέρατο στο αλογουρίσιο κράνος.

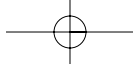

Τρουπάει το μέτωπο και πέρασε το κόκαλο ως τα μέσα 460
 ο χάλκινος χαλός· κι εσκέπασε τα μάτια του σκοτάδι,
 κι ως πύργος καταγής γκρεμίστηκε στην άγρια μέσα μάχη.
 Κι ευτύς, ως έπεσε, ο Ελεφήνορας τον άρπαξε απ' τα πόδια,
 ο γιος ο γαύρος του Χαλκώδοντα, των Άβαντων ο ρήγας,
 κι απ' τις ριξιές σκυφτός τον έσερνε, ποθώντας να του γδύσει 465
 με βιάση τ' άρματα· μα η φόρα του δε βάσταξε πολλήώρα·
 τι ως ο λιοντόκαρδος Αγήνορας τον είδε να τον σέρνει
 και στο σκουτάρι δίπλα, ως έγερνε, να δείχνει το πλευρό του,
 με το χαλκό κοντάρι του 'ριξε και τη ζωή του παίρνει.
 Έτσι η ζωή του εκόπη, κι άναψε στους Τρώες και στους Αργίτες 470
 τότε τρανό κακό από πάνω του, τι κι απ' τα δυο τα μέρη
 χιμούσαν σαν τους λύκους κι έριχναν ο ένας τον άλλο κάτω.
 Κι ο τελαμώνιος Αίας ένα άγουρο, το Σιμοείσιο, ρίχνει,
 που του Ανθεμίωνα γιος εκράζονταν· η μάνα του μια μέρα
 στους όχτους του Σιμόη τον γέννησε γυρνώντας απ' την Ίδα, 475
 όπου είχε πάει να ιδεί τα πρόβατα μαζί με τους γονιούς της.
 Γι' αυτό και Σιμοείσιος κράζονταν, μα να γεροκομήσει
 γραφτό του τους γονιούς δεν ήτανε. Λιγόχρονος εστάθη,
 καθώς με το κοντάρι ο αντρόκαρδος τον χτύπησε Αίαντας τότε·
 τι ως πρώτος πρόβαινε, τον πέτυχε στο στήθος, στο δεξιό του 480
 δίπλα βυζί, κι αντίκρα επέρασε το χάλκινο κοντάρι
 μέσα απ' τον ώμο· και κυλίστηκε στον κουρνιαχτό, σα λεύκα
 που σε φαρδύ, βαθύ βαλτότοπο φυτρώνει, κι ίσια πάνω
 τραβάει, και μονάχα κατάκορφα φυτρώνουν τα κλαριά της·
 αμαξομάστορας την έκοψε με αστραφτερό τσεκούρι, 485
 να τη λυγίσει και τροχόγυρος να γίνει σε ώριο αμάξι·
 κι αυτή κοιτάμενη ξεραίνεται στου ποταμού τον όχτο·
 παρόμοια ο Σιμοείσιος κοίτονταν, σαν πήρε να τον γδύνει
 ο γαύρος Αίας· και τότες ο Άντιφος, ο στραφτοθωρακάτος
 του Πριάμου ο γιος, μες στο αντρομάζωμα του ρίχνει το κοντάρι 490
 το μυτερό, μα δεν τον πέτυχε, μόν' βρίσκει στ' αχαμνά του
 το Λεύκο, του Οδυσσέα το σύντροφο, που το νεκρό τραβούσε·
 και το κορμί απ' τα χέρια του 'φυγε κι απάνω του εσωριάστη.
 Τότε ο Οδυσσέας βαριά αραθύμησε θωρώντας τον να πέφτει·
 γοργά περνάει μέσ' απ' τους προμάχους με αστραποβόλο κράνος 495
 κι ήρθε, κοντά του εστάθη κι έριξε το λιόφωτο κοντάρι,
 με προσοχή κοιτώντας γύρα του· κι οι Τρώες εκάμαν πίσω,
 καθώς κοντάριζε· κι ουδ' έφυγε στ' ανώφελα η ριξιά του·
 το νόθο υγιό του Πριάμου πέτυχε, το Δημοκόωντα, μόλις
 από την Άβυδο, από τ' άλογα του κύρη του, φτασμένο. 500
 Αυτόν, χολιώντας για το σύντροφο, κοντάρεψε ο Οδυσσέας
 δίπλα στο μέτωπο, κι ο χάλκινος χαλός περνά από τ' άλλο
 μελίγγι ως πέρα, και του σκέπασε τα μάτια το σκοτάδι.
 Βαρύς σωριάστη, κι από πάνω του βροντήξαν τ' άρματά του.

Αίαντας και Σιμοείσιος,
 Άντιφος και Λεύκος,
 Οδυσσέας και Δημοκόωντας

Πισωδρομίζει ο γαύρος Έχτορας κι οι μπροστομάχοι τότε, 505
 κι οι Αργίτες όλοι αμέσως χούγιαξαν και τους νεκρούς τραβήξαν
 και πήραν δρόμο ομπρός. Μα θύμωσεν ο Απόλλωνας, που εθώρειε
 ψηλά απ' τα Πέργαμα, και φώναξε στους Τρώες γκαρδιώνοντάς τους:
 «Αλογατάδες Τρώες, απάνω τους, κρατήστε την αντρεία σας
 μπρος στους Αργίτες, τι από σίδηρο για πέτρα τα κορμιά τους 510
 δεν είναι, στου χαλκού το χτύπημα του σαρκοφά ν' αντέξουν.
 Κι ουδ' ο Αχιλλέας, της ωριοπλέξουδης θεάς ο γιος, στη μάχη
 βρίσκεται εδώ μόν' στα πλεούμενα κλωσάει τη μάνητά του».

Έτσι ο θεός μιλούσε ο ανήμερος, κι ωστόσο τους Αργίτες
 ξεσήκωνε η Αθηνά η περίλαμπρη, του Δία η θυγατέρα, 515
 γυρνώντας δώθε κείθε, όπου 'βλεπε να παρατούν τη μάχη.
 [...]

Επΐλογος της μάχης:
 ο θάνατος εξομοιώνει
 θύτες και θύματα

Με τέτοια μάχη πια παράπονο κανείς δε θα 'χε, φτάνει 540
 να μπόρειε, αδόξεντος κι αλάβωτος από χαλκό, να τρέχει
 στη μέση εκεί, με παραστάτισσα την Αθηνά Παλλάδα,
 να τον κρατά απ' το χέρι, διώχνοντας κάθε ριξιά από μπρος του·
 τι πλήθος Τρώες κι Αργίτες πίστομα μαθές τη μέρα εκείνη
 στη σκόνη ξαπλωμένοι κοιτούνταν ο ένας στον άλλον πλάι.

(Μτφρ. Ν. Καζαντζάκης – Ι.Θ. Κακριδής, ΟΕΔΒ 1983)

ραψωδία Ε

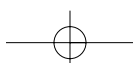
Διομήδους ἀριστεία

(Τα κατορθώματα του Διομήδη)

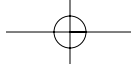
Περιληπτική αναδιήγηση

Ο Διομήδης αναδεικνύεται σε κυρίαρχη μορφή της μάχης και όλα δείχνουν ότι η Αθηνά ετοιμάζει την *αριστεία* του: τον περιβάλλει με φως, τον γεμίζει δύναμη και αυτοπεποίθηση και εκείνος ρίχνεται *ακάθεκτος* στη μάχη. Μάταια ο Πάνδαρος προσπαθεί με το τόξο του να ανακόψει την ορμή του Τυδείδη· καταφέρνει μόνο να τον τραυματίσει ελαφρά στον ώμο. Και καυχιέται γι' αυτό! Ο Διομήδης ζητάει τη συνδρομή της Αθηνάς κι εκείνη σπεύδει κοντά του. Τον ενδυναμώνει με την ανδρεία του πατέρα του και του δίνει τη δυνατότητα να αναγνωρίζει τους θεούς, για να τους αποφεύγει. Μόνο την Αφροδίτη του επιτρέπει να χτυπήσει, αν βρεθεί μπροστά του.

Με ορμή λιονταριού ο Διομήδης ξαναρίχνεται στη μάχη. Βλέποντάς τον ο Αινείας να σκορπά το θάνατο στις φάλαγγες των Τρώων, πείθει τον Πάνδαρο ν' ανεβεί στο άρμα του και να τον αντιμετωπίσουν μαζί. Ο Διομήδης ειδοποιείται από τον Σθένελο για τους Τρωαδίτες που πλησιάζουν απειλητικοί και αποφασίζει να τους αντιμετωπίσει πεζός. Δίνει μόνο οδηγίες στον ηνίοχό του να προσπαθήσει να πάρει τα περίφημα *άλογα* του Αινεία. Στη σκληρή σύγκρουση που ακολουθεί, ο Διομήδης σκοτώνει τον Πάνδαρο και τραυματίζει τον Αινεία, τον οποίο σπεύδει να απομακρύνει από τη μάχη η μητέρα του Αφροδίτη. Ενώ ο Σθένελος έχει ήδη κερ-

δίσει τα άλογα του Αινεία, ο Τυδείδης καταδιώκει τη θεά της ομορφιάς και την τραυματίζει στο χέρι. Εκείνη εγκαταλείπει τον Αινεία, που τον αρπάζει αμέσως ο Απόλλωνας για να τον σώσει, και φεύγει κλαίγοντας στον Όλυμπο, όπου βρίσκει παρηγοριά στην αγκαλιά της μητέρας της, της Διώνης.

Στο μεταξύ, στο πεδίο της μάχης οι τρωικές φάλαγγες, με τη συμπαράσταση του Άρη, ασκούν έντονη πίεση στους Αργίτες και πολλοί επώνυμοι Αχαιοί πέφτουν νεκροί. Την κρίσιμη στιγμή επεμβαίνουν η Ήρα και η Αθηνά. Η σύζυγος του Δία με «στεντόρεια» φωνή επιπλήττει τους Αχαιούς και τους θυμίζει τα κατορθώματα του Αχιλλέα, ενώ η Αθηνά παίρνει θέση ηνίοχου πλάι στον Διομήδη και τον παρακινεί να ρίξει το ακόντιό του εναντίον του Άρη. Η θεά φροντίζει, ώστε η βολή να είναι εύστοχη και η *αριστεία* του ήρωα να συμπεριλάβει και δεύτερο τραυματισμό θεού. Σφαδιάζοντας από τους πόνους, ο θεός του πολέμου καταφεύγει στον Όλυμπο, όπου δέχεται τις φροντίδες του Δία. Τέλος, επιστρέφουν στην κατοικία των θεών και η Ήρα με την Αθηνά.

ραψωδία E 274-430

Ο Διομήδης σκοτώνει τον Πάνδαρο και τραυματίζει την Αφροδίτη

- Η θριαμβευτική πορεία (*αριστεία*) του Διομήδη
- Η τιμωρία του επίορκου καυχησιάρη στρατιώτη Πάνδαρου
- Στην ομηρική μάχη τραυματίζονται ακόμα και οι θεοί!

Αϊδώς, Άργεϊοι

«ἔνθα στᾶσ' ἤϊσε θεὰ λευκώλενος Ἥρη,
Στέντορι εἰσαμένη μεγαλήτορι χαλκεοφώνῳ,
ὄς τόσον αὐδήσασχ' ὅσον ἄλλοι πεντήκοντα·
“αἰδώς, Ἀργεῖοι, κάκ' ἐλέγχεα, εἶδος ἀγητοί” .»

(E 784-787)

Τους λόγους τούτους έλεγαν εκείνοι ανάμεσόν τους
κι ευθύς με τα γοργ' άλογα πλησίασαν οι δύο.

Και πρώτος του Λυκάονος ο λαμπρός γόνος είπε:

«Ω γόνε σιδηρόκαρδε του θαυμαστού Τυδέως,
το γοργό βέλος το πικρό δεν σ' έριξε· και τώρα
με το κοντάρι δοκιμήν θα κάμω, αν σ' επιτύχω».

Είπε και το μακρόσκιον κοντάρι σφενδονίζει

και την ασπίδα τρύπησε του Διομήδη πέρα

η χάλκιν' άκρη κι έφθασε τον θώρακα να εγγίξει

κι εφώναξεν ο Πάνδαρος μακράν να τον ακούσουν:

«Εισ το λαγγόνι περαστά σε λάβωσα· και ολίγην

275 Συμπλοκή Πάνδαρου
και Αινεία με τον Διομήδη

280

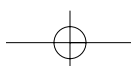
στ. 274 εκείνοι: ο Διομήδης (= ο γόνος του θαυμαστού Τυδέως, στ. 277) και ο Σθένηςλος (= ο υιός του Καπανέως, στ. 319).

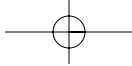
στ. 275 οι δύο: ο Αινείας και ο Πάνδαρος (= του Λυκάονος ο λαμπρός γόνος, στ. 276).

στ. 280 μακρόσκιον: το επίθετο δηλώνει το μήκος του δόρατος, το οποίο ήταν τουλάχιστον 1,80 μ. Το δόρυ του Έκτορα ήταν ενδεκάπηχυν (Z 319).

στ. 284 λαγγόνι: το μαλακό μέρος του σώματος μεταξύ του ισχίου και των πλευρών, στο πλάι της κοιλιάς.

περαστά: από τη μια άκρη έως την άλλη, πέρα για πέρα.

- έχεις ζωήν· και καύχημα σ' εμέ έδωκες μεγάλο». 285
 Και απρόμητος του απάντησεν ο δυνατός Διομήδης:
 «Έσφαλές, δεν μ' επέτυχες· αλλά δεν θα ησυχάστε,
 πριν πέσει από τους δύο σας ο ένας και χορτάσω
 στο αίμα τον αδάμαστον πολεμιστήν τον Άρη».
- Ο Πάνδαρος φονεύεται** Ρίχνει τ' ακόντι· κι η Αθηνά τ' οδήγησε στην μύτην, 290
 σιμά στο μάτι· και ο σκληρός χαλκός τα λευκά δόντια
 τού πέρασε και του 'κοψε τη γλώσσα εις την ρίζα,
 κι η χάλκιν' άκρη κάτωθεν εφάνη απ' το πηγούνι.
 Πέφτει απ' τ' αμάξι και βροντούν επάνω τ' άρματά του
 τα εύμορφα και ολόλαμπρα και ανάμερα από φόβον 295
 συρθήκαν τα γοργ' άλογα· κι εκείνος ενεκρώθη.
 Με την ασπίδα επήδησε και το μακρύ κοντάρι
 ο Αινείας, μήπως οι Αχαιοί του πάρουν τον νεκρόν του·
 και ως θαρρετό στην ρώμην του λιοντάρι διασκελούσε
 γύρω του με τ' ακόντι εμπρός και την γλιστρήν ασπίδα, 300
 έτοιμος να φονεύσει αυτόν που στον νεκρόν σιμώνει
 κι εφώναζε τρομακτικά· κι εσήκωσε ο Τυδείδης
 πέτραν τρανήν, θεόρατην· δεν θα την παίρναν δύο
 των τωρινών θνητών και αυτός την έπαιζε και μόνος.
 Και τον Αινείαν κτύπησε μ' αυτήν στο μέρος, όπου 305
 στρέφεται ο γόφος στο μερί και λέγεται κουτάλα·
 και την κουτάλα σύντριψε και τα δυο νεύρ' ακόμη·
 ο τραχύς λίθος τού 'γδαρε το δέρμα· πέφτει ο ήρωσ
 στα γόνατά του και στην γην με το παχύ του χέρι
 στηρίχθη και τα μάτια του μαύρη σκεπάζει νύκτα. 310
- Η Αφροδίτη σώζει τον τραυματισμένο Αινεία** Κι έχανε τότε την ζωήν ο βασιλεύς Αινείας,
 αλλ' η Αφροδίτη του Διός η κόρη ευθύς τον είδε,
 οπού στων μόσχων τες βοσκές τον γέννησε του Αγχίση·

στ. 290 η Αθηνά τ' οδήγησε: η θεά κατευθύνει το δόρυ και τιμωρεί τον επίορκο, ο οποίος δεν απαλλάσσεται της ευθύνης του, έστω κι αν η ίδια τον είχε παρασύρει (βλ. Περιληπτική αναδιήγηση ραψ. Δ). Η παρέμβαση της θεάς δε μειώνει επίσης τη νίκη του Διομήδη· αντίθετα, η βοήθεια μιας θεότητας τονίζει τη δύναμη και το θρίαμβο του ήρωα. Όσον αφορά την περιγραφή του τραύματος: ο Πάνδαρος βρισκόταν πάνω στο άρμα, σε υψηλότερο δηλαδή επίπεδο από τον Διομήδη, πώς ήταν δυνατόν το δόρυ να τον χτυπήσει δίπλα στο μάτι, στη μύτη, με φορά προς τα κάτω, ώστε να διαπεράσει τα δόντια, να αποκόψει τη βάση της γλώσσας και να προβάλει στο κάτω μέρος της σιαγόνας; Ίσως ο ποιητής θέλησε να τονίσει την τιμωρία του κανησιάρη, αποκόπτοντας τη γλώσσα του στη βάση της, αδιαφορώντας για την έλλειψη ρεαλισμού.

στ. 299-300 διασκελούσε με τ' ακόντι... ασπίδα: στεκόταν πάνω από τον νεκρό και τον υπερασπιζόταν, βάζοντας μπροστά του το ακόντιο και καλύπτοντάς τον με την ασπίδα. Τυπικό μοτίβο της ομηρικής μάχης: ο Διομήδης, όπως κάθε ομηρικός ήρωας, για να ολοκληρώσει τη νίκη του, προσπαθεί να γίνει κύριος των όπλων και, αν μπορεί, του ίδιου του νεκρού σώματος του αντιπάλου που μόλις έχει σκοτώσει, ενώ ο σύντροφος του νεκρού Πάνδαρου, ο Αινείας, κάνει ό,τι μπορεί για να τον σώσει από μια τέτοια ταπεινώση.

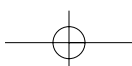
γλιστρή: γυαλιστερή (στο πρωτότυπο *είσσην* = ολοστρόγγυλη, σύμμετρη).

στ. 303-304 Η λαϊκή πίστη πάντοτε θεωρούσε τους ανθρώπους παλαιότερων εποχών πιο δυνατούς από τους συγχρόνους (βλ. και σχόλ. στ. Α 273).

στ. 305-306 στο μέρος... στο μερί: στο κοίλωμα του ισχίου, εκεί όπου μπαίνει η κεφαλή του μηρού, ο γόφος. Πρόκειται για την «κλειδώση», *κοτύλη* στο πρωτότυπο, ή *κουτάλα*, όπως μεταφράζεται στο κείμενο (βλ. εικόνα 14).

στ. 309 παχύ: στιβαρό, δυνατό, γερό.

στ. 313 όπου στων μόσχων... του Αγχίση: ο Αινείας ήταν γιος της Αφροδίτης και του Αγχίση και είχε γεννηθεί στα λιβάδια, όπου ο πατέρας του έβοσκε τα βόδια του.

ἔζωσε αὐτὴ με τες λευκὲς ἀγκάλες τὸ παιδί της
 καὶ ὁ φωτοβόλος πέπλος τῆς στες δίπλες του τὸν κρύβει, 315
 φράγμα στα βέλη, μὴ κανέν' ἀκόντι χαλκοφόρο
 τῶν ταχυῖππων Δαναῶν τὸν εὐρεὶ μες στο στήθος.
 Κι ἐνῶ ἀπ' τὴν μάχην ἔπαιρνε τὸν ποθητὸν υἱὸν τῆς
 ἐκείνῃ, δὲν λησιμόνησεν ὁ υἱὸς τοῦ Καπανέως
 αὐτὰ που τοῦ παράγγειλεν ὁ ἀνδρεῖος Διομήδης· 320
 καὶ τὰ δικὰ του ἄλογα μακρὰν ἀπὸ τὸν κρότον
 ἔστησε καὶ τοὺς χαλινούς προσέδεσε στ' ἀμάξι.
 Καὶ τὰ καλότριχ' ἄλογα τοῦ Αἰνεΐα παίρνει ἀμέσως
 πρὸς τοὺς γενναίους Ἀχαιοὺς ἀπ' τὸν στρατὸν τῶν Τρώων·
 τὰ ἔδωκε στὸν Δηίπυλον, τὸν σύντροφον ἀπ' ὅλους 325
 προτίμα τοὺς ομήλικες, ὅτ' εἶχαν μίαν γνώμην,
 νὰ τὰ οδηγήσει στα βαθιά καράβια· τότε ὁ ἦρως
 στ' ἀμάξι ἀνέβη κι ἐπίασε τὰ ολόλαμπρα λουρῖα
 καὶ τὰ στερεόποδ' ἄλογα πρὸς τὸν Τυδεΐδην σπρώχνει.
 Τούτους τὴν Κύπριν μ' ἄπονο κοντάρι ἐκνηγοῦσε, 330

Εικόνα 14. Σύγκρουση
 Διομήδη καὶ Αἰνεΐα· παραστέκουν
 ἡ Αθηνά καὶ ἡ Ἀφροδίτη.
 Ερυθρόμορφος κρατήρας,
 490-480 π.Χ. Βοστώνη,
 Μουσεῖο Καλῶν Τεχνῶν
 (αντίγραφο).

Ο Σθένης ἀρπάζει
 τὰ ἄλογα τοῦ Αἰνεΐα

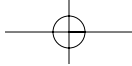
στ. 316 φράγμα στα βέλη: ἡ θεὰ τύλιξε τὸ γιο τῆς με τὸν πέπλο τῆς, γιὰ νὰ τὸν προστατέψει ἀπὸ τὰ βέλη τῶν Ἑλλήνων.

στ. 319-320 δὲν λησιμόνησεν... Διομήδης: ὁ Διομήδης εἶχε δώσει ἐντολὴ στὸν Σθένηλο νὰ προσπαθήσει νὰ πάρει τὰ περίφημα ἄλογα τοῦ Αἰνεΐα (E 260-273).

στ. 327 βαθιά: αὐτὰ που ἔχουν βάθος, βαθουλωτά (πρβ. σχολ. στ. Α 12).

στ. 328 τὰ ολόλαμπρα λουρῖα: ἡ φράση ἔχει κυριολεκτικὴ σημασία: τὰ χαλινάρια γυάλιζαν, εἴτε γιὰ τὰ ἀλείφαν με κάποια λιπαρὴ οὐσία (π.χ. λάδι ἢ λίπος) εἴτε γιὰ τὴν ἵπταν σπολισμένα με σιλιπνὰ κοσμήματα (π.χ. ἀπὸ ἐλεφαντόδοντο, βλ. E 583).

στ. 330 τὴν Κύπριν: τὴν Ἀφροδίτη. Ἡ θεὰ καταγόταν ἀπὸ τὴν Κύπρο· στὴν Πάφο εἶχε βωμὸ καὶ ἱερό (βλ. *Οδύσσεια*, θ 429-431).

Ο Διομήδης
τραυματίζει την Αφροδίτη

ότ' ήξευρε που 'ν' άνανδρη θεά και δεν ομοιάζει
 με τες θεές, οπού αρχηγούν στην μάχην των ανδρείων,
 ούτε η πορθήτρα Εννώ, ούτε η Παλλάς Αθήνη.
 Αλλ' ότε την επρόφθασε στο μέγα πλήθος μέσα
 τινάχθη, επήδησ' ο υιός του θαυμαστού Τυδέως 335
 και με τ' ακόντι εσκάρφισε το τρυφερό της χέρι·
 τον πέπλον της, αμβρόσιον υφάδι των Χαρίτων,
 πέρασ' η λόγχη κι εύρηκε την άκρην της παλάμης·
 ρέει το αίμα της θεάς και άφθαρτον είν' εκείνο,
 το έχουν μόν' οι μάκαρες θεοί και ιχώρ το λέγουν· 340
 οίνον δεν πίνουν οι θεοί, μήτε σιτάρι τρώγουν,
 κι είναι διά τούτο αναίματοι και αθάνατοι καλούνται.
 Φώναξ' εκείνη θλιβερά και αφήνει τον υιόν της·
 στα χέρια του τον σήκωσεν ο Απόλλων και με νέφος
 μαύρο τον ζώνει, μη κανέν' ακόντι χαλκοφόρο 345
 των ταχυίπων Δαναών τον εύρει μες στο στήθος.
 Μακράν τόντ' έσυρε κραυγήν ο ανδρείος Διομήδης:
 «Φεύγε, ω κόρη του Διός, της μάχης τους αγώνες.
 Ή δεν σου αρκεί που ξεπλανάς τες άνανδρες γυναίκες;
 Θαρρώ πως αν εις πόλεμον και πάλιν λάβεις μέρος, 350
 θ' ανατριχιάς κι εάν μακράν διά πόλεμον ακούσεις».
 Αυτά 'πε κι έφευγε η θεά με ζάλην και με πόνους
 σκληρούς κι εγίνη μελανό το ρόδινό της σώμα·
 κι η Ίρις η ανεμόποδη την πήρε από το πλήθος
 τον άγριον Άρη αριστερά της μάχης καθισμένον 355
 ήβρε· και ομίχλη σκέπαζε την λόγχην και τους ίππους.
 Τόντ' εγονάτισε η θεά και από τον αδελφόν της
 τα χρυσοστέφαν' άλογα πολύ θερμά ζητούσε:
 «Γλυκέ, βοήθη με, αδελφέ, και δώσ' μου τ' άλογά σου
 να μεταβώ στον Όλυμπον, έδραν των αθανάτων· 360
 πληγή με σφάζει οπού θνητός μού έκαμε, ο Τυδείδης,
 που τώρα μάχην θα 'καμνε και στον πατέρα Δία».
 Τα χρυσοστέφαν' άλογα της έδωκεν ο Άρης·
 στ' αμάξι ανέβ' η θλιβερή· στο πλάγι της η Ίρις

στ. 333 πορθήτρα Εννώ: η Εννώ, που κυριεύει τα κάστρα· θεά του πολέμου και σύμμαχος του Άρη, ο οποίος λεγόταν και *Ενάλιος*, δηλαδή φονικός. Πολεμική θεά θεωρούνταν και η Αθηνά, της οποίας άλλωστε η προσωνυμία *Παλλάδα* προέρχεται ετυμολογικά από το ρ. *πάλλω*, δηλαδή η θεά που *πάλλει* (= ρίχνει με ορμή) το δόρυ.

στ. 335-336 τινάχθη, επήδησε... εσκάρφισε: όρμησε εναντίον της και πηδώντας την πλήγωσε.

στ. 337 αμβρόσιος: θεϊκός, ιερός, αθάνατος (πρβ. *αμβροσία* = η τροφή των θεών).

Χάριτες: θεότητες που χαρίζουν νιάτα και ομορφιά. Ο Ησίοδος αναφέρει την Αγλαΐα, την Ευφροσύνη και τη Θάλεια· ήταν κόρες του Δία και της Ευρυνόμης, κόρης του Ωκεανού, και ανήκαν στην ακολουθία της Αφροδίτης.

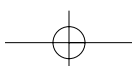
στ. 340 ιχώρ: μια ιδιαίτερη ουσία που είχαν αντί για αίμα στις φλέβες τους οι θεοί.

στ. 343 φώναξ' εκείνη θλιβερά: η ύπαρξη του *ιχώρος* δεν αποκλείει την αίσθηση του πόνου.

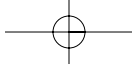
στ. 344-346 και με νέφος... στο στήθος: ο Απόλλωνας παίρνει τη θέση της Αφροδίτης (πρβ. στ. 315-317) και σώζει τον Αινεία.

στ. 354 ανεμόποδη: η Ίρις, ως αγγελιαφόρος των θεών, ήταν γρήγορη σαν τον άνεμο.

στ. 358 και 363 χρυσοστέφανα: τα άλογα είχαν στο μέτωπό τους πολύτιμα στολίδια.

κάθισε και τους χαλινούς στα χέρια της επήρε· 365
 κτυπά κι εκείνα πρόθυμα πετούν και γοργά φθάνουν
 εις τον υψηλόν Όλυμπον, των αθανάτων έδραν·
 τ' άλογ' αυτού σταμάτησεν η ανεμόποδ' Ίρις
 και αφού τα ξέξεψε, τροφήν τους έβαλε αμβροσίαν·
 κι η Αφροδίτη έπεσε στον κόλπον της μητρος της 370
 Διώνης· τούτη αγκάλιασε την ποθητήν της κόρην,
 με το χέρι την χάιδευσε κι είπε σ' αυτήν: «Παιδί μου,
 ποιος των θεών τόσ' άπρεπα σου 'καμε αυτά που βλέπω,
 ως να 'χε σ' έβρει φανερά κάποιο κακό να κάμνεις;»
 Σ' εκείνην η φιλόγελη απάντησε Αφροδίτη: 375
 «Εμένα ο μεγαλόψυχος ελάβωσε Τυδείδης,
 διότι από τον πόλεμον έπαιρνα τον υιόν μου
 Αινειάν, που υπεραγαπώ, καθώς κανέναν άλλον.
 Διότι Τρώων και Αχαιών δεν είναι μάχη πλέον·
 πολεμούν ήδ' οι Δαναοί και με τους αθανάτους». 380
 Και προς αυτήν απάντησεν η σεβαστή Διώνη:
 «Με υπομονήν το πάθος σου, παιδί μου, να βαστάσεις·
 απ' τους ανθρώπους πάθαμε πολλοί των Ολυμπίων,
 ως εμείς δίδομε αφορμήν κακών ανάμεσόν μας.
 Βάσταξ' ο Άρης π' άλυτα τον έδεσεν ο Ώτος 385
 και ο Εφιάλτης ο δεινός, τα τέκνα του Αλωέως·
 κι έμεινε μήνες δεκατρείς στο χάλκινον αγγείον·
 και τότε ο πολεμόδιψος ο Άρης θα εχανόνταν,
 η μητριά του αν του Ερμή δεν το 'λεγεν, η ωραία 390
 Ηεριβοίη· κι έκλεψεν αυτός τον Άρη, οπότεν
 εκόντευε ο σκληρός δεσμός να πάρει την πνοή του.
 Βάσταξ' η Ήρα, ότε ο δεινός Αμφιτρουωνιάδης,
 μ' ακόντι τρίγωνο έπληξε τον δεξιόν μαστόν της
 και την θεάν αγιάτρευτος βασάνιζεν ο πόνος.
 Βάσταξε και ο θεόρατος ο Άδης πικρό βέλος· 395
 ο ίδιος άνδρας, ο υιός του αιγιδοφόρου Δία,
 οδυνηρά τον πλήγωσε εις των νεκρών την πύλην·
 κίνησε προς τον Όλυμπον στο δώμα του Κρονίδη
 περίλυπος και στην καρδιά τον έπιαναν οι πόνοι,

στ. 371 Διώνη: μητέρα της Αφροδίτης και άλλοτε σύζυγος του Δία, σύμφωνα με την προομηρική παράδοση.

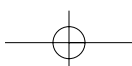
στ. 375 φιλόγελη: το επίθετο (*φιλομυειδής*) δεν εκφράζει τη διάθεση της θεάς αυτή τη στιγμή, αλλά τονίζει τη σχέση της με τη χαρά και την απειρία της στον πόλεμο (πρβ. *E* 428-430).

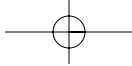
στ. 376 μεγαλόψυχος: (με αρνητική χροιά) υπερόπτης, αλαζονικός.

στ. 385 κ.εξ. ο Ώτος και ο Εφιάλτης: γίγαντες τεράστιοι, οι οποίοι είχαν στενή σχέση με τη γεωργία και την ειρηνική ζωή· θεωρήθηκαν εχθροί του θεού του πολέμου (Άρη), τον οποίον κράτησαν αιχμάλωτο για δεκατρείς μήνες. Η μητριά τους όμως, η **Ηεριβοίη**, αποκάλυψε στον Ερμή το σημείο όπου ήταν κρυμμένο το πιθάρι με τον Άρη, κι αυτός, με τη θρυλική του δεξιοτεχνία ως θεός της κλοπής, κατόρθωσε να τον απελευθερώσει.

στ. 392 ο δεινός Αμφιτρουωνιάδης: ο Ηρακλής θεωρείται εδώ γιος του Αμφιτρώωνα, ενώ παρακάτω αναφέρεται ρητά ως πατέρας του ο Δίας (στ. 396). Συνήθως στους μεγάλους ήρωες αναφερόταν ένας θνητός πατέρας και ένας θεός· έτσι τα ηρωικά γένη περηφανεύονταν ότι είχαν θεϊκή καταγωγή.

στ. 393 ακόντι τρίγωνο: βέλος με τρεις αιχμές.

ότι τον μέγαν ὄμον του τ' ακόντ' εἶχε περάσει. 400
 Με βότανα παυσίπονα, που του ἔβαλε ο Παιήων,
 τον γιάτρευσε, ότι θνητός δεν ἦτο αὐτός πλασμένος·
 ο ἄθλιος, ο αυθαδέστατος εργάτης ασεβείας,
 που τους θεούς που κατοικούν στον Ὀλυμπο κτυπούσε,
 και αὐτόν τώρα εναντίον σου η Αθήνη τον Τυδεΐδην 405
 ἔβαλε και δεν σκέπτεται ο μωρός που ολίγες έχει
 ἡμέρες ὅποιος πόλεμον κινεῖ των αθανάτων,
 και οπίσω ἀπό τον πόλεμον δεν θα ἔλθει να του πέσουν
 στα γόνατά του τα παιδιά, παπά να του ψελλίζουν.
 Διά τούτο, αν κι έχει δύναμιν μεγάλην ο Τυδεΐδης, 410
 ας συλλογιέται ἀντίμαχον μην ἔβρει ἀνώτερόν σου·
 μην η Αιγιάλεια ποτέ, η φρόνιμη Ἀδρηστίνη,
 ξυπνήσει τους ἀνθρώπους της θρηνώντας που της λείπει
 ο νυμφευτός της σύντροφος των Αχαιῶν ο πρώτος,
 του ἱπποδάμου η θαυμαστή γυνή, του Διομήδη». 415
 Εἶπε· και με τα χέρια της σφογγίζει τον ἰχώρα
 ἀπ' την παλάμην κι ἔκλεισ' η πληγή κι οι πόνοι επαύσαν.
 Κι ἀπ' τ' ἄλλο μέρος η Αθηνά κι η Ἥρα, ἐνὸς τηράζουσαν,
 με λόγια μετωριστικά κεντούσαν τον Κρονίδην. 420
 Και πρώτη τότε ὁμίλησεν η γλαυκομάτ' Αθήνη:
 «Δία πατέρα, ὅ,τι θα εἰπῶ μη σε θυμώσει τάχα;
 Ἄσφαλτα η Κύπρις ἤθελε καμίαν Αχαιΐδα
 των Τρώων που υπεραγαπά να φέρει στες ἀγκάλες·
 κι ἐκεῖ που την λαμπρόπεπλον ἐχάιδευεν ωραίαν,
 χρυσή βελόνη ἐσκάρφισε το τρυφερό της χέρι». 425
 Εἰς τούτο ἐγλυκογέλασεν ο ὕψιστος πατέρας
 και την χρυσὴν προσκάλεσ' Αφροδίτην και της εἶπε:
 «Τα ἔργα τα πολεμικά, παιδί μου, δεν σου ἀνήκουν·
 στου γάμου συ τες ζηλευτές φροντίδες καταγίνου
 και τ' ἄλλα ἔχ' η Αθηνά και ο μανιωμένος Ἄρης». 430

Η Ἥρα και η Αθηνά
 σχολιάζουν ειρωνικά τον
 τραυματισμό της Αφροδίτης

στ. 401 ο Παιήων: γιατρός των θεών, ο οποίος λεγόταν και *Παιάνας*.

στ. 403-404 ο ἄθλιος... κτυπούσε: ο Ηρακλής.

στ. 405 και αὐτόν: τον Διομήδη.

στ. 409 παπά: μπαμπά. Τόσο η σκηνή όσο και η ἔκφραση εἶναι ξένες με το ηρωικό ἔπος, ἀλλά ταιριάζουν ἀπόλυτα με τα συμφραζόμενα της τρυφερῆς σκηνῆς ὅπου μια μητέρα παρηγορεῖ την κόρη της.

στ. 412 Ἀδρηστίνη: γυναίκα του Διομήδη, κόρη του Ἄδραστου, βασιλιά του Ἄργους.

στ. 415 ἱππόδαμος: βλ. σχόλ. στο στ. Γ 127.

στ. 418 τηράζω: κοιτάζω.

στ. 419 μετωριστικά: δηκτικά, σκωπτικά, πειραχτικά (ἀπὸ το ρ. *μετωρίζομαι* = ἀστειεύομαι, χωρατεύω).

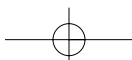
κεντώ: ἐρεθίζω, πειράζω.

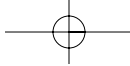
στ. 420 γλαυκομάτα: βλ. σχόλ. στ. Α 207.

στ. 422 ἄσφαλτα: ἀσφαλώς, χωρὶς ἀμφιβολία. Ποιοι υπαινιγμοὶ κρύβονται πίσω ἀπὸ τα λόγια της Αθηνάς;

στ. 425 βελόνη: πόρπη, καρφίτσα με την οποία στερέωναν το φόρεμα στον ὄμο. Πῶς ἐξηγεῖται το μίσος της Αθηνάς και της Ἥρας για τους Τρώες;

στ. 427 χρυσή: το ἐπίθετο ἀποδίδει την ομορφιά της θεάς.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Βατραχομομαχία

Η *Βατραχομομαχία*, έργο άγνωστου ποιητή πιθανόν του βου/5ου αι. π.Χ., περιγράφει τον πόλεμο μεταξύ των βατράχων και των μυών (= ποντικών). Οι «εχθροπραξίες» άρχισαν όταν ο βασιλιάς των βατράχων Φουσκομάγουλος (*Φυσίγναθος*) έγινε, χωρίς να το θέλει, αιτία να πνιγεί στη λίμνη ο βασιλιάς των ποντικών Ψιχουλαρπάχτης (*Ψιχάρπαξ*). Στους στίχους που ακολουθούν περιγράφεται μέρος της φονικής μάχης μεταξύ των δύο αντιπάλων:

*«Με δόρου πρώτος ο Βροντόλαλος χτυπάει τον Αντρογλύφτη
μες στους προμάχους στο κατώκοιλο και του τρουπάει το σκώτι.
Μπρούμντα αυτός σωριάστη, γέμισε η λεπτή του χαίτη σκόνη.
Με βρόντο πέφτει κι από πάνω του βροντήξαν τ' αρματά του. 205
Κι ο Τρουποφράκτης τότε χτύπησε και το βαρύ κοντάρι
στο στήθος του Λασπίδη κάρφωσε· σωριάστη αυτός και μαύρος
χάρος τον βρήκε, κι απ' το σώμα του μακριά πετάει η ψυχή του.
Τον Παντζαρά χτυπάει κατάστηθα, σκοτώνει ο Χυτροβούτας.
Τον Φωνακλά στο κατωκοίλι του χτυπάει ο Ψωμοψάχτης, 210
σωριάστη 'πίστομα, απ' τα μέλη του μακριά πετάει η ψυχή του».*

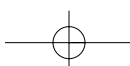
(*Βατραχομομαχία*, μτφρ. Ν. Κοτσελίδης, έκδοση ΟΕΔΒ)

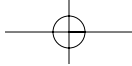
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Για να προσδιορίσουμε τις «σκηνές» μιας ευρύτερης ενότητας χρησιμοποιούμε ως κριτήρια τις εξής αλλαγές: α) τόπου, β) προσώπων ή εισαγωγή νέου προσώπου και γ) τόπου και προσώπων. Με τη βοήθεια αυτών των κριτηρίων, να διακρίνετε τις σκηνές της ενότητας και να τις εντάξετε στον ακόλουθο πίνακα, συμπληρώνοντας όλα τα απαραίτητα στοιχεία:

σκηνή	σκηνικό	πρόσωπα	τίτλος
1η: στ.			
2η: στ.			
3η: στ.			
4η: στ.			
κτλ.			

2. Αφού συζητήσετε στην τάξη και προσδιορίσετε τα χαρακτηριστικά της *αριστείας* στην ομηρική μάχη, να επισημάνετε τα στοιχεία της ενότητας (στ. 274-430) που δικαιολογούν τον τίτλο της *Ε* ραψωδίας «*Διομήδους αριστεία*».
3. Τι ακριβώς προσπαθούν να πετύχουν με τις ενέργειές τους ο Αινείας και ο Διομήδης στους στ. 297-306; Ποιους κανόνες της ομηρικής μάχης αναγνωρίζετε στο συγκεκριμένο χωρίο;
4. Στις σκηνές μάχης των στ. 274-365 αναφέρονται κάποιοι τραυματισμοί (θανατηφόροι ή όχι). Αφού συγκεντρώσετε τα χωρία αυτά, να επισημάνετε τις λεπτομέρειες που δίνει ο ποιητής και να γράψετε τα συμπεράσματά σας σχετικά με: α) την ακρίβεια των περιγραφών του και β) τις

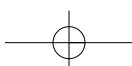

- γνώσεις ανατομίας που είχε. Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας με στοιχεία από το κείμενο.
5. Στα αρχαία ελληνικά κείμενα που έχετε διδαχθεί (*Οδύσσεια*, Ηρόδοτος) γνωρίζετε την ηθική αντίληψη που εκφράζει το σχήμα «ύβρις – νέμεσις – τίσις»: όταν κάποιος ξεπερνά το μέτρο, τα επιτρεπτά όρια της ανθρώπινης φύσης, και συμπεριφέρεται προσβλητικά απέναντι σε θεούς και ανθρώπους, τότε λέμε ότι διαπράττει «ύβρη», η οποία προκαλεί τη «νέμεση», την οργή δηλαδή των θεών, και επέρχεται η «τίση», η τιμωρία του. Έχοντας υπόψη σας αυτά, να επισημάνετε ποιος διατυπώνει αυτή την αντίληψη στην ενότητα και να συζητήσετε στην τάξη αν ο τραυματισμός της Αφροδίτης από τον Διομήδη αποτελεί «ύβρη», για την οποία πρέπει να περιμένουμε την τιμωρία του ήρωα. Να στηρίξετε τις απόψεις σας στο κείμενο (θα σας βοηθήσει και η Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *E*).
  6. Η ενότητα, αν και αποτελεί τμήμα της περιγραφής μιας σκληρής μάχης, δε στερείται γεγονότων που έχουν κωμική διάσταση. Ποια είναι αυτά και πώς εξηγείτε την ύπαρξή τους μέσα σε ένα ηρωικό έπος;
  7. Αφού διαβάσετε με προσοχή το απόσπασμα από τη *Βατραχομομαχία* (βλ. Παράλληλο κείμενο), να σημειώσετε τα σημεία εκείνα που θυμίζουν έντονα ιλιαδική μάχη, αλλά και τα στοιχεία που μετατρέπουν αυτό το επικό ποίημα σε «ειρωνική παρωδία» της *Ιλιάδας*. Να στηρίξετε τις απόψεις σας με χωρία από την ενότητα της *E* ραψωδίας που διδαχθήκατε.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Στις σκηνές της ενότητας που διδαχθήκατε είναι έντονη η παρουσία των θεών. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να ασχοληθείτε με τα εξής θέματα αναφέροντας και τους στίχους του κειμένου που δικαιολογούν την όποια παρατήρησή σας: **α)** Ποιοι θεοί εμπλέκονται στη δράση και ποιος είναι ο στόχος της παρέμβασής τους; **β)** Ποιοι από αυτούς είναι αθέατοι στους θνητούς ή κάνουν αθέατο κάποιον προστατευόμενό τους για να τον σώσουν; Με ποιον τρόπο επιτυγχάνεται κάθε φορά αυτό; Θυμηθείτε να αναφέρετε παρόμοιες περιπτώσεις από τις ενότητες των ραψωδιών *A* και *Γ* που έχετε ήδη διδαχθεί. **γ)** Να συγκεντρώσετε και να παρουσιάσετε στην τάξη περιπτώσεις, είτε από τα εξωσχολικά σας διαβάσματα είτε από τον κινηματογράφο, όπου χρησιμοποιείται το μοτίβο του «αθέατου» ή της «μεταμόρφωσης» του ήρωα, προσπαθώντας παράλληλα να εξηγήσετε γιατί τέτοιες ικανότητες συγκινούν πάντα τους ανθρώπους. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Μύθος, Φαντασία – Πραγματικότητα, Τέχνη, Δημιουργία]
2. Στα ομηρικά έπη συναντάμε συχνά το στοιχείο του «θαυμαστού», αυτού δηλαδή που υπερβαίνει τους φυσικούς και λογικούς νόμους, του υπερφυσικού, το οποίο συνυφαίνεται με την *ανθρωπομορφική* αντίληψη που διέπει το θεολογικό σύστημα των αρχαίων Ελλήνων. Αφού μελετήσετε την ενότητα (στ. 274-430) και την Περιληπτική αναδιήγηση όλης της ραψωδίας *E*: **α)** Να επισημάνετε τις περιπτώσεις «θαυμαστού» που θα συναντήσετε και να τις αναλύσετε με λίγα λόγια. **β)** Να καταγράψετε τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά (ιδιότητες, συμπεριφορές, αισθήματα κτλ.) των θεών που εμπλέκονται στη δράση ή απλώς αναφέρονται. **γ)** Να σημειώσετε τις περιπτώσεις εκείνες όπου ο *ανθρωπομορφισμός* οδηγείται στα άκρα, αλλά και τα χαρακτηριστικά που παραμένουν οπωσδήποτε θεϊκά. **δ)** Να συζητήσετε στην τάξη σχετικά με τις αντιλήψεις αυτές των αρχαίων Ελλήνων, αλλά και για τις δυνατότητες που παρέχει στον ποιητή η λογοτεχνική εκμετάλλευσή τους. **ε)** Να βρείτε ανάλογες αντιλήψεις στα Θρησκευτικά, σε κείμενα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας ή σε άλλα διαβάσματά σας. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Σύστημα, Τέχνη, Λογικό, Υπερφυσικό]

ραψωδία Ζ

Ἔκτορος καὶ Ἀνδρομάχης ὁμιλία (Ὁ Ἔκτορας συναντᾷ τὴν Ἀνδρομάχη)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ὁ ἀγώνας συνεχίζεται στο πεδίο τῆς μάχης, χωρὶς τοὺς θεοὺς τώρα πια. Οἱ Ἀχαιοὶ επικρατοῦν, με πρώτους τὸν Αἴαντα τὸν Τελαμώνιο καὶ τὸν Διομήδη. Ὁ Μενέλαος συλλαμβάνει ζωντανό τὸν Τρῶα Ἄδραστο καὶ αὐτὸς προσπέφτει κέτης γιὰ νὰ του χαριστεῖ ἡ ζωὴ. Μάταια ὁμως, γιὰ τί ἐπεμβαίνει ὁ Ἀγαμέμνωνας καὶ τὸν σκοτώνει. Στὸ μεταξύ ὁ στρατός, ὕστερα ἀπὸ μιὰ σύντομη παραίνεση τοῦ Νέστορα, συνεχίζει τὴν καταδίωξη. Οἱ Τρῶες πλέον βρίσκονται σὲ δυσχερέστατη θέση καὶ ὁ γιος τοῦ Πρίαμου Ἴελενος, ὁ πιο καλὸς μάντης τῶν Τρῶων, στέλνει τὸν Ἔκτορα στὴν πόλη με τὴν ἐντολὴ ἡ μητέρα τοὺς Ἐκάβη νὰ κάνει δέηση με δῶρα καὶ τάματα στὴν Ἀθηνά γιὰ νὰ σωθεῖ ἡ πόλη ἀπὸ τὸν Διομήδη, που δείχθηκε πιο φοβερός καὶ ἀπὸ τὸν Ἀχιλλέα. Ὁ Ἔκτορας, ἀφοῦ ἐμψυχώνει τὸ στρατό, φεύγει τρεχάτος γιὰ τὴν πόλη.

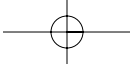
Τότε παρουσιάζονται ἀνάμεσα στὶς δυο παρατάξεις ὁ Γλαῦκος καὶ ὁ Διομήδης γιὰ νὰ χτυπηθοῦν. Ἡ συνάντηση αὐτὴ ὁμως ἔχει μιὰ παράδοξη κατάληξη: οἱ δύο ἥρωες στὸς λόγους που προηγούνται ἀπὸ τὴ σύγκρουσή τους ἀνακαλύπτουν ὅτι εἶναι ξένοι (= φίλοι) λόγω τῶν παππούδων τους καὶ ἀποφασίζουν νὰ μὴ μονομαχήσουν καὶ νὰ ανταλλάξουν τὰ ὅπλα τους, ἀνανεύοντας ἔτσι τὴν πατρογονικὴ φιλία. Στὸ μεταξύ ὁ Ἔκτορας ἔχει φτάσει στὴν πόλη καὶ ἐκτελεῖ τὴν ἐντολὴ τοῦ Ἴελενου: ἡ Ἐκάβη ὀργανώνει με τὶς ἄλλες ἀρχόντισσες κιεσία στὴν Ἀθηνά, ἡ ὁποία ὠστόσο δὲν εἰσακούγεται. Τὴν ἴδια ὥρα ὁ Ἔκτορας ἐπισκέπτεται τὸν Πάρη στὸ παλάτι του καὶ τὸν βρίσκει στὸ θάλαμο τῆς Ἐλένης νὰ ἀσχολεῖται με τὰ ὅπλα του. Ὁ Ἔκτορας ἐπιπλήττει τὸν ἀδελφό του που μένει μακριὰ ἀπὸ τὸν πόλεμο (θυμάστε πότε καὶ με ποιὸν τρόπο ἐγκατέλειψε τὸ πεδίο τῆς μάχης ὁ Πάρης;) καὶ τὸν καλεῖ νὰ ἐπιστρέψει μαζί του. Ἀφοῦ ἀρνεῖται ευγενικά τὴν πρόσκληση τῆς Ἐλένης νὰ μείνει περισσότερη ὥρα μαζί τους, σπεύδει νὰ δεῖ τὴν οἰκογένειά του, τὴ γυναῖκα καὶ τὸ παιδί του, ἴσως γιὰ τελευταία φορὰ, ὅπως προσθέτει με μιὰ δόση ἀπαισιοδοξίας.

Ἡ Ἀνδρομάχη ὁμως δε βρίσκεται στὸ σπίτι τους: ἔχει τρέξει ἀνήσυχη στὸν πύργο τῶν Σκαιῶν πυλῶν μαζί με τὸ μικρὸ γιο τους, γιὰτί φοβάται γιὰ τὸν ἀντρα τῆς. Ἐκεῖ τελικά θα συναντηθοῦν, καθὼς ὁ Ἔκτορας θα κατευθύνεται βίαια πρὸς τὸ πεδίο τῆς μάχης. Ἡ Ἀνδρομάχη προσπαθεῖ νὰ τὸν πείσει νὰ μείνει μέσα στὸ κάστρο καὶ νὰ ἐπιλέξει τὴν ἀμυντικὴ τακτικὴ: ἐκεῖνος ὁμως, ἀν καὶ ξέρεῖ πὼς ἡ Τροία εἶναι καταδικασμένη, δὲν μπορεῖ, λέει, νὰ μὴν ἐκπληρώσει τὸ χρέος του. Παρηγορεῖ τὴ σύζυγό του, χορεῖ στα χέρια του τὸ μικρὸ γιο τους, δίνοντάς του ευχές γιὰ τὸ μέλλον του, καὶ ἀποχωρίζονται: ἐκεῖνη κατευθύνεται στὸ σπίτι, ὅπου θα τὸν θρηνήσει ζωντανό, καὶ ἐκεῖνος γιὰ τὸ πεδίο τῆς μάχης. Πιο κάτω θα τὸν προλάβει τρέχοντας ὁ Πάρης καὶ θα βγουν μαζί στὴν τρωικὴ πεδιάδα.

Ὁ Αἴαντας «τείχος» τῶν Ἀχαιῶν

«Αἶας δὲ πρῶτος Τελαμώνιος, ἔρκος Ἀχαιῶν,
Τρῶων ῥῆξε φάλαγγα, φῶς δ' ἐτάροισιν ἔθηκεν.»

(Ζ 5-6)

οραψωδία Z 119-236

Το επεισόδιο Γλαύκου και Διομήδη (ανάγνωση)

Ὁ ἄνθρωπος ὡσεὶ χόρτος

«οἴη περ φύλλων γενεή, τοίη δὲ καὶ ἀνδρῶν.
φύλλα τὰ μὲν τ' ἄνεμος χαμάδις χέει, ἄλλα δὲ
θ' ὕλη
τηλεθόωσα φύει, ἔαρος δ' ἐπιγίγνεται ὥρη·
ὥς ἀνδρῶν γενεή ἢ μὲν φύει ἢ δ' ἀπολήγει.»
(Z 146-149)

Ο ομηρικός ηρωικός κώδικας

«αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων,
μηδὲ γένος πατέρων αἰσχυνέμεν.»
(Z 208-209)

Ἡ ἐκπλήξη του Διομήδη

Και του Τυδέως ο υἱὸς και ο Γλαύκος του Ἴππολόχου
των δύο στρατῶν ἀνάμεσα να κτυπηθῶν ορμήσαν· 120
και οπότεν επροχώρησαν κι εβρέθησαν ἀντίκρου,
στον ἄλλον πρῶτος ἔλεγεν ο ἀνδρείος Διομήδης:

«Ἀπ' ὅσους ἐχ' ἡ γη θνητούς, ω θαυμαστέ, ποιος εἶσαι;
Στην μάχην, δόξαν των ἀνδρῶν, ποτέ δεν σ' εἶδ' ἀκόμη· 125
και τώρα με την τόλμην σου κάθ' ἄλλον υπερβαίνεις,
αφού συ στο μακρόσκιον κοντάρι μου ἀντιστέκεις·
τέκνα γονέων δυστυχῶν την ρώμην μου ἀντικρίζουν.
Ἀλλ' ἀν ἀθάνατος θεὸς κατέβης ουρανόθεν,
μάθε ὅτι ἐγὼ δεν μάχομαι με τους επουρανίους.

Ένας υβριστής τιμωρεῖται: ἡ ιστορία του Λυκόοργου

Και ο τρομερὸς Λυκόοργος, του Δρύαντος ο γόνος 130
εφιλονεῖκα με θεούς, ἀλλ' ἐξήσεν ολίγο,
που ἕναν καιρό του μανικὸ Ἰονύσου τες βυζάστρες
σκόρπισε στα πανάγια βουνά του Νυσηῖου·

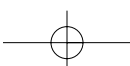
με βούκεντρο' ο Λυκόοργος τες ἐπληττε ο φονέας,
ὥστε τους κλάδους ἐρίξαν, και ο Διόνυσος στα βάθη 135
της θάλασσας εβύθισε, και η Θέτις στην ἀγκάλην
τον δέχθηκε που επρόμαζεν ἀκόμη ἀπ' την βοήν του.

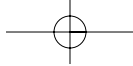
Ἀυτὸν οἱ μάκαρες θεοὶ κατόπιν οργισθήκαν
και ο Δίας τον επύφλωσε· και ολίγες εἶδε ἡμέρες, 140
αφού στο μῖσος ἐπεσε των ἀθανάτων ὅλων·
οὐδ' ἐγὼ θέλω πόλεμον με τους επουρανίους.

Και ἀν θνητὸς εἶσαι και καρποὶ της γης και σένα τρέφουν,
πλησίασε, ταχύτερα να ιδεῖς τον ὄλεθρόν σου».

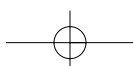
Ἡ ἀπάντηση του Γλαύκου – Τα κατορθώματα του Βελλεροφόντη

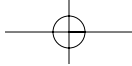
Σ' αὐτὸν ἀπάντησε ο λαμπρὸς του Ἴππολόχου γόνος· 145
«Την γενεάν μου τι επρωτάς, ἀτρόμητε Τυδεΐδη;
Και των θνητῶν η γενεά των φύλλων ομοιάζει·
των φύλλων ἄλλα ο ἀνεμος χαμαὶ σκορπά και ἄλλα
φυτρώνουν, ὡς η ἀνοιξη τα δένδρ' ἀναχλωραίνει·

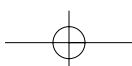
και των θνητών μια γενεά φυτρώνει και άλλη παύει.
 Και μάθε, αφού το επιθυμείς, καλά να την γνωρίσεις 150
 την ιδιικήν μας γενεάν, αφού πολλοί την ξέρουν·
 υπάρχει πόλις Έφυρα μες στο ιπποτρόφον Άργος
 κι είχε τον δολιότερον απ' όλους τους ανθρώπους,
 τον Αιολίδην Σίσυφον, που εγέννησε τον Γλαύκον,
 και ο Γλαύκος τον Ασύγκριτον λαμπρόν Βελλερεφόντην· 155
 κάλλος του δώσαν οι θεοί, χάριν ομού και ανδρείαν,
 αλλά κρυφίως όλεθρον ο Προίτος του εσοφίσθη.
 Απ' τ' Άργος τον εξόρισεν, ως ήτο ανώτερός του,
 ότ' είχ' επάνω στον λαόν το σκήπτρο από τον Δία.
 Από τον πόθον άναψε κρυφά μ' αυτόν να σμίξει 160
 η δέσποιν' Άντεια, γυνή του Προίτου· αλλά σ' εκείνην
 δεν έστεργε ο καλόγνωμος χρηστός Βελλερεφόντης
 κι η Άντεια ψευδολόγησε του Προίτου: «Ν' αποθάνεις»,
 του είπε, «ω Προίτε, ή φόνευσε συ τον Βελλερεφόντην,
 που θέλ' εμέν' αθέλητην εκείνος να φιλήσει». 165
 Και ο βασιλέας χόλωσε, πλην να φονεύσει ξένον
 εντράπη και τον έστειλε να υπάγει στην Λυκίαν·
 και μέσα εις κλειστόν πίνακα του έδωκε σημεία,
 που χάραξε κακόβουλα με νόημα θανάτου,
 του πενθερού του να δειχθούν, διά να τον αφανίσει· 170
 και με το άγιο των θεών προβόδισμα κινούσε
 προς την Λυκίαν κι έφθασεν εκεί που ο Ξάνθος ρέει·
 και ο βασιλέας πρόθυμα τον τίμησε κι εννέα
 ημέρες τον εξένισε κι έσφαξ' εννέα μόσχους.
 Αλλ' ως η αυγή στον ουρανόν ερόδισε η δεκάτη, 175
 εκείνος τον εξέτασε κι εζήτα να γνωρίσει
 ό,τι σημάδι του 'φερεν απ' τον γαμβρόν του Προίτον.
 Και ως έλαβε τ' ολέθριο σημάδι του γαμβρού του,
 πρώτον την φρικτήν Χίμαιραν τον στέλνει να φονεύσει·
 και αυτή γένος ανθρώπινο δεν ήταν, αλλά θείον, 180
 δράκος οπίσω, λέοντας εμπρός, στην μέσην αίγα,
 κι ήσαν τα σπλάχνα της φωτιά και φλόγες η πνοή της.
 Την φόνευσ' όμως, θαρρετός στα θεϊκά σημεία·
 δεύτερον, επολέμησε τους δοξαστούς Σολύμους,
 κι εις μάχην τόσον τρομερήν δεν είχεν έμπει ακόμη· 185
 τρίτον τες ανδρικότατες εφόνευσε Αμαζόνες.
 Και ως γύριζεν, επιβουλήν του πλέκει εκείνος άλλην·
 καρτέρι σταινει διαλεκτών ανδρών απ' την Λυκίαν,
 αλλ' απ' αυτούς δεν γύρισε κανείς εις την πατρίδα·
 τους έστρωσ' όλους του λαμπρού Βελλερεφόντ' η λόγχη. 190
 Και όταν καλώς ενόησε πως ήταν θεού γόνος,
 τον κράτησε στο σπίτι του, τον έκαμε γαμβρόν του
 και την βασιλική τιμήν εμοίρασε μαζί του·

Οι δύο αντίπαλοι
είναι κληρονομικοί φίλοι

και οι Λύκιοι του χώρισαν εξαιΐσιο περιβόλι
να το 'χει κήπον εύμορφον και κάρπιμο χωράφι. 195
Τρία παιδιά γεννήθηκαν από την νυμφευτήν του·
ο Ίσανδρος, ο Ιππόλοχος, κι η Λαοδάμεια, κόρη
οπού σιμά της πλάγιασεν ο πάνσοφος Κρονίδης,
κι έλαβ' υιόν τον μαχητήν ισόθεον Σαρπηδόνα. 200
Αλλ' όταν όλ' οι αθάνατοι κι εκείνον εμισήσαν,
να φύγει ανθρώπου πάτημα παράδερνε στο Αλήιον
πεδίον μόνος κι έτρωγε τα έρμα σωθικά του.
Τον Ίσανδρον μαχόμενον με τους λαμπρούς Σολύμους
ο Άρης τού εθανάτωσε· στην κόρην του εχολώθη
η χρυσοχάλινη Άρτεμις και την ζωήν της πήρε· 205
ο Ιππόλοχος εγέννησεν εμέ, κι αυτός στην Τροίαν
μ' έστειλε και πολύ θερμά μου έχει παραγγείλει
πάντοτε μέγας να φανώ και των ανδρείων πρώτος,
και ως πρέπει των πατέρων μας το γένος να τιμήσω,
που έλαμψαν και στην Έφυραν και στην πλατιάν Λυκίαν. 210
Την γενεάν, το αίμ' αυτό, καύχωμαι εγώ πως έχω».
Στα λόγια τούτα εχάρηκεν ο ανδρείος Διομήδης,
κι εσύλωσε την λόγχην του στην γην την πολυθρέπτραν,
και εις τον ποιμένα των λαών γλυκομιλούσε κι είπε:
«Μάθε ότι ξένος παλαιός μου είσαι πατρικός μου· 215
ότι άλλοτε τον άπεγον λαμπρόν Βελλερεφόντην
ο Οινεύς εφιλοξένησεν είκοσ' ημέρες όλες·
και λαμπρά δώρα εχάρισεν ο ένας προς τον άλλον,
ο Οινεύς ζωστήρα πορφυρόν και ο πάππος σου ποτήρι
δίκουπο του 'δωκε χρυσό που, εκείθεν όταν ήλθα, 220
στα δώματά του εσώζονταν· αλλ' όμως τον Τυδέα
δεν τον θυμούμαι, ότι μικρόν στο σπίτι μ' έχει αφήσει,
όταν στες Θήβες ο λαός εχάθη των Αργείων.
Όθεν στο Άργος μέσα εγώ φίλος σου είμαι ξένος
και συ σ' εμένα, στον λαόν αν έλθω των Λυκίων. 225
Και ας μη σμιχθούν οι λόγχεις μας ουδ' όπου η μάχη βράζει·
πολλοί 'ναι Τρώες κι ένδοξοι βοηθοί, διά να φονεύω
όποιον θεός μου φέρει εμπρός κι οι πόδες μου προφθάσουν·
και Αχαιοί πάλι, αν δυνηθείς, δεν λείπουν να φονεύσεις·
και τ' άρματα ας αλλάξομεν, όπως και τούτοι μάθουν 230
που 'μαστε ξένοι πατρικοί κι είναι τιμή δική μας».
Είπαν· και από τ' αμάξι των επήδησαν και οι δύο,
τα χέρια πιάσαν κι έδωκαν βεβαίωσιν φιλίας.
Του Γλαύκου τότε αφαίρεσε τες φρένες ο Κρονίδης
έλαβε χάλκιν' άρματα, που εννέα βόδι' αξίζαν, 235
κι έδωκεν άρματα χρυσά, που αξίζαν ενενήντα.

ραψωδία Z 369-529

Ο Έκτορας στην Τροία

- Το εσωτερικό της πολιορκημένης πολιτείας
- Η οικογένεια του Έκτορα: η σύζυγος και ο γιος του
- Ο Έκτορας σε ιδιωτικές στιγμές ως σύζυγος και πατέρας

Ο μικρός Εκτορίδης

«ἢ οἱ ἔπειτ' ἦντησ', ἅμα δ' ἀμφίπολος κίεν αὐτῇ
παῖδ' ἐπὶ κόλπῳ ἔχουσ' ἀταλάφρονα, νήπιον αὐτῶς,
Ἐκτορίδην ἀγαπητόν, ἀλίγκιον ἀστέρι καλῶ,
τόν ῥ' Ἐκτωρ καλέεσκε Σκαμάνδριον, αὐτὰρ
οἱ ἄλλοι
Ἄστυνάνακτ'· οἷος γὰρ ἐρύετο Ἴλιον Ἐκτωρ.»
(Z 399-403)

Εικόνα 15. Ο Έκτορας αποχαιρετά την Ανδρομάχη.
Χαλκιδικός κρατήρας του 540/530 π.Χ. Μουσείο
Würzburg, Γερμανία (αντίγραφο).

Αυτά εἶπε· κι ἐκίνησεν ο λοφοσειστής Ἐκτωρ.
Και εἰς το λαμπρό του μέγαρο δεν ἀργησε να φθάσει.
Ἀλλ' ὅμως την λευκόχερην δεν ἤυρεν Ἀνδρομάχην·
ἐκεῖνη με το βρέφος της και την καλὴν βυζάστραν
άνω στον πύργον ἔστεκε να οδύρεται, να κλαίει·
και αφού μέσα δεν εὔρηκε την ἀψογην συμβίαν,
εἰς το κατώφλι εστάθηκε και προς τες κόρες εἶπε:
«ὦ κόρες, την ἀλήθειαν εἰπεῖτε μου να μάθω·
εδώθεν η λευκόχερη πού εβγήκεν Ἀνδρομάχη;
Να εὔρει συννυφάδα της ἢ ἀνδράδελφην ἐπήγεν,
ἢ στον ναόν της Ἀθηνάς όπου κι οι ἄλλες εἶναι
δέσποινες και την τρομερὴν θεάν ἐξιλεώνουν;»

Ο Έκτορας στο παλάτι του

370

375

380

στ. 369 λοφοσειστής: επίθετο που χαρακτηρίζει την ορμή του πολεμιστή Έκτορα: αυτός που, καθώς ρίχνεται ακάθεκτος στη μάχη, σείει τη φούντα της περικεφαλαίας του (βλ. και σχόλ. στ. Z 469).

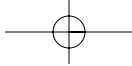
στ. 372 βυζάστρα: η μετάφραση δεν αποδίδει πιστά το πρωτότυπο *ἀμφίπολος*, η οποία ήταν η υπηρέτρια που ακολουθούσε την κυρία της έξω από το σπίτι και είχε την επιμέλεια του μωρού, χωρίς όμως να το θηλάζει.

στ. 373 πύργος: ο καστρόπυργος των Σκαιών πυλών. Από αυτόν τον πύργο, ακριβώς πάνω από την πύλη, πολλές φορές οι γυναίκες και οι γέροντες παρακολουθούσαν τις μάχες (πρβ. Γ 141 κ.εξ. και σχόλ. στ. Γ 145). Η αιτία της απουσίας και η περιγραφή της κατάστασης της Ανδρομάχης τονίζουν τον αντίκτυπο της κρίσιμης κατάστασης του πεδίου της μάχης στον άμαχο πληθυσμό μέσα στην πόλη.

στ. 374 ἀψογῆ: τέλεια, χωρίς ψεγάδι, χωρίς ελάττωμα. Το επίθετο αποδίδει μάλλον τη φυσική ομορφιά ή την κοινωνική θέση ενός προσώπου και όχι τόσο την ηθική του υπόσταση.

στ. 378 συννυφάδα: έτσι αποκαλούνται μεταξύ τους οι γυναίκες των οποίων οι σύζυγοι είναι αδέρφια: η σύζυγος του κουνιάδου.

ανδράδελφη: (κανονικά *ανδραδέλφη*) η αδελφή του συζύγου, η κουνιάδα.

Τότε σ' αυτόν απάντησεν η έξυπνη οικονόμα:
 «Ω Έκτωρ, την αλήθειαν θα ειπώ, καθώς προστάξεις·
 δεν πήγε εις συννυφάδα της ή ανδράδελφην καθόλου
 ή στον ναόν της Αθηνάς, όπου κι οι άλλες είναι
 δέσποινες και την τρομερήν θεάν εξιλεώνουν· 385
 αλλά στον πύργον έτρεξε της πόλεως, άμ' ακούσθη
 νίκη τρανή των Αχαιών και συντριμμός των Τρώων·
 και ως φρενιασμένη θα 'φθασε στα τείχη τώρα κείνη,
 κι έχει σιμά της η τροφός το βρέφος στην αγκάλη».
 Και ως τ' άκουσε επετάχθη ευθύς ο Έκτωρ απ' το δώμα 390
 πάλι στους δρόμους τους λαμπρούς που 'χε περάσει πρώτα,
 κι έφθασε, την πολύχωρη περνώντας πολιτείαν,
 στες Σκαιές πύλες· στην στιγμήν που εκίνα εις το πεδión,
 με ορμήν εμπρός του επρόβαλεν η ασύγκριτη Ανδρομάχη,
 πολύδωρη συμβία του και κόρη του γενναίου 395
 Αετίωνος, που κάτωθεν της δενδρωμένης Πλάκου
 της Θήβης εβασίλευε και των Κιλίκων όλων.
 Του πολεμάρχου Έκτωρος αυτή 'ταν η συμβία
 που τότε τον απάντησε με την τροφόν σιμά της,
 οπού βαστούσε το μικρό μονάκριβο παιδί της, 400
 τον Εκτορίδη, όμοιον και εύμορφον αστέρα·
 Σκαμάνδριον ο πατέρας του, Αστυάνακτα τα πλήθη
 τον λέγαν, ότι έσωζεν ο Έκτωρ την Τρωάδα.
 Εκείνος χαμογέλασε κοιτώντας το παιδί του
 ήσυχα· κι απ' το χέρι του πιασμένη η Ανδρομάχη 405
 εδάκρυσε και του 'λεγεν: «Οϊμέ! Θα σ' αφανίσει
 τούτη σου η τόλμη, ω τρομερέ· το βρέφος δεν λυπείσαι
 τούτο κι εμέ την άμοιρην που χήρα σου θα γίνω
 ογρήγορα, ότι ογρήγορα θα ορμήσουν όλοι αντάμα
 να σε φονεύσουν οι Αχαιοί και άμα σε χάσω, κάτω 410
 στον μαύρον Άδη ας κατεβώ, διότι αν αποθάνεις
 και συ, καμιά παρηγοριά δι' εμέ δεν θ' απομείνει,
 και πόνοι μόνον· έχασα πατέρα και μητέρα·
 τον μέγαν Αετίωνα μου φόνευσεν ο θεός

Έκτωρος
και Ανδρομάχης ομιλία

Λόγος της Ανδρομάχης

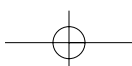
στ. 381 οικονόμα: η γυναίκα που είχε την ευθύνη για τη φύλαξη και τη διάθεση των υλικών αγαθών (τρόφιμα, ποτά κτλ.) του σπιτιού. Η *οικονόμα* ανήκε στην τάξη των δούλων, αλλά ήταν η πιο έμπιστη και είχε το δικαίωμα να επιβλέπει τις άλλες δούλες.

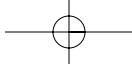
στ. 395 πολύδωρη: πιθανόν η σύζυγος που έφερε μαζί της πολλά δώρα ως προίκα ή για την οποία δόθηκαν πολλά δώρα, όταν ζητήθηκε σε γάμο. Στην ομηρική κοινωνία συνηθιζόταν ο γαμπρός να προσφέρει δώρα στον πατέρα της νύφης, αλλά δεν αποκλείονταν και αντίθετες περιπτώσεις (I 145-148 και X 50-51).

στ. 396 Αετίωνας ή Ηετίωνας: βλ. A 365-368 και σχόλ. στ. A 367.

στ. 402-403 Σκαμάνδριος ήταν το όνομα που ο Έκτωρας και η Ανδρομάχη είχαν δώσει στο γιο τους, συνδέοντάς τον έτσι με τον ποταμό Σκάμανδρο, που έκανε εύφορη την τρωική πεδιάδα και λατρευόταν ως θεός-προστάτης της πόλης (πρβ. E 77). Οι Τρώες όμως, όπως σχολιάζει ο ίδιος ο ποιητής, για να τιμήσουν τον πιο γενναίο πρόμαχο της πόλης τους, φώναζαν το γιο του «Άστυάνακτα» (< «ἀναξ τοῦ ἄστεως» = βασιλιάς της πόλης).

στ. 404-406 Η τρυφερότητα αποδίδεται απλά, αλλά και με μοναδική γλαφυρότητα. Τα δάκρυα της Ανδρομάχης υπογραμμίζουν την οικειότητα της σκηνής.

- Πηλείδης, όταν έριξε την πόλιν των Κιλίκων, 415
 την Θήβην την υψίπυλον· αλλά τον εσεβάσθη
 νεκρόν, δεν τον εγύμνωσε, και μ' όλην την λαμπρήν του
 αρματωσιά τον έκαυσε κι εσήκωσέ του μνήμα,
 κι ολόγυρά του εφύτευσαν πεύκα μεγάλα οι νύμφες
 Ορεστιάδες, του Διός αιγιδοφόρου κόρες· 420
 ήσαν επτά στο σπίτι μας γλυκείς αυτάδελφοί μου,
 κι εις μιαν ημέραν όλοι ομού ροβόλησαν στον Άδη·
 όλους τους εθανάτωσεν ο θεός Αχιλλέας
 των μόσχων μέσα εις τες κοπές και των λευκών προβάτων.
 Και την σεπτήν μητέρα μου, βασίλισσα στην Θήβην, 425
 δούλην εδώ την έφερε με τ' άλλα λάφυρά του.
 Και αφού με δώρ' αμέτρητα κατόπι εξαγοράσθη,
 την έσβησεν η Άρτεμις στο σπίτι του πατρός μου.
 Έκτορ, συ είσαι δι' εμέ πατέρα και μητέρα,
 συ αδελφός, συ ανθηρός της κλίνης σύντροφός μου. 430
 Αλλά λυπήσου μας, και αυτού μείνε στον πύργον, μήπως
 ορφανό κάμεις το παιδί και χήραν την γυναίκα.
 Κι εκεί στην αγριοσυνκιά τους άνδρες στήσε οπού 'ναι
 η πόλις καλοανέβατη, καλόπαρτο το τείχος·
 τρεις το δοκίμασαν φορές των Αχαιών οι πρώτοι, 435
 οι Αίαντες, και ο δοξαστός Ιδομενεύς και οι δύο
 Ατρείδες και ο ατρόμητος Τυδείδης ενωμένοι·
 ή το φανέρωσε σ' αυτούς χρησμών εξαίσιος γνώστης,
 ή τους κινεί μόν' η ψυχή σ' αυτό και τους διδάσκει».
 Και προς αυτήν απάντησε ο λοφοσειστής Έκτωρ: 440 *Απάντηση του Έκτορα*
 «Όλα τα αισθάνομαι κι εγώ, γυνή μου, αλλά φοβούμαι

στ. 416 υψίπυλος: αυτός που έχει υψηλές πύλες.

στ. 417 δεν τον εγύμνωσε: δεν του αφαίρεσε τα όπλα του, πράγμα που θα ταπεινώνε το γέροντα βασιλιά. Ο σεβασμός του Αχιλλέα προς τον Ηετίωνα αποτελεί έντονη αντίθεση και ειρωνεία με την κακοποίηση του πτώματος του Έκτορα από τον ίδιο ήρωα στη ραψωδία Χ.

στ. 419-420 Ορεστιάδες νύμφες: οι νύμφες που κατοικούσαν στα βουνά (*Ορεστιάδες* ή *Ορειάδες* [*< ὄρος*], δηλαδή ορεινές). Η παρουσία των νυμφών στο πένθος υπογραμμίζει την αξία του Ηετίωνα. Στην κηδεία ποιου σπουδαίου ήρωα, που περιγράφεται στην *Οδύσσεια*, ήταν παρούσες και θρηνούσαν οι θαλάσσιες νύμφες, οι Νηρηίδες;

στ. 424 τες κοπές: βλ. σχόλ. στ. Γ 198.

στ. 425 σεπτή: σεβαστή, σεβάσμα.

στ. 426 την έσβησεν η Άρτεμις: το ρήμα, συνήθως αμιβ., σημαίνει «πεθαίνω»· εδώ όμως είναι μιβ., με τη σημασία «προκαλώ το θάνατο κάποιου». Βλ. σχόλ. στ. Α 22.

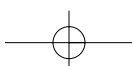
στ. 430 ανθηρός: εύρωστος, ακμαίος, αυτός που σφύζει από ζωή.

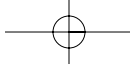
στ. 433-434 αγριοσυνκιά: τοποθεσία του τείχους της Τροίας, που είχε πάρει αυτό το όνομα είτε γιατί βρισκόταν κοντά σε τόπο κατάφυτο από συνκίες είτε γιατί υπήρχε εκεί μόνο ένα τέτοιο δένδρο· πρβ. και σήμερα παρόμοιες ονοματοθεσίες, όπως *Πλάτανος*, *Αγράμπελη*, *Καστανιές* κ.ά.

η πόλις καλοανέβατη, καλόπαρτο το τείχος: σύμφωνα με μια παράδοση, τα τείχη της Τροίας τα έχτισαν ο Ποσειδώνας και ο Απόλλωνας, όταν κάποτε ο Δίας για να τους τιμωρήσει τους είχε στείλει να υπηρετήσουν το βασιλιά Λαιομέδοντα, πατέρα του Πριάμου (βλ. Η 452 κ.εξ. και Φ 441 κ.εξ.). Το τμήμα του τείχους όμως στη θέση *αγριοσυνκιά* ήταν ευάλωτο, γιατί το είχε κατασκευάσει ο θνητός Αιακός.

στ. 436 οι Αίαντες: ο μεγάλος Αίας, γιος του Τελαμώννα, αρχηγός των Σαλαμινίων (βλ. σχόλ. Α 146), και ο Αίας ο μικρός, γιος του Οϊλέα, αρχηγός των Λοκρών.

στ. 441 φοβούμαι: (στο πρωτότυπο *αἰδέομαι*) τη συμπεριφορά του Έκτορα τη ρυθμίζει η *αἰδώς*, δηλαδή ο «φόβος της ατίμωσης», που είναι το πλέον διαδεδομένο ηθικό συναίσθημα στην ομηρική κοινωνία.

Δυσοίωνες προβλέψεις για την Τροία

«ἔσσειται ἡμαρ ὅτ' ἂν ποτ' ὀλόκλη Ἴλιος ἱρή
καὶ Πρίαμος καὶ λαὸς ἐϋμμελίῳ Πριάμοιο.»

(Z 448-449)

Εικόνα 16. Ἴκτωρ και Ανδρομάχη.
Πίνακας του Ν. Εγγονόπουλου, 1969.
Συλλογή Ε. Εγγονοπούλου.

και των ανδρών το πρόσωπο και των σεμνών μητέρων,
αν μ' έβλεπαν ως άνανδρος να φεύγω από την μάχην·
ουδ' η καρδιά μου θέλει το, που μ' έμαθε να είμαι
γενναίος πάντοτε κι εμπρός να μάχομαι των Τρώων 445
χάριν της δόξας του πατρός και της δικής μου ακόμη·
ὅτ' είναι τούτο φανερό στα βάθη της ψυχής μου·
θα φθάσ' η μέρα να χαθεί κι η Ἴλιος η αγία
και ο Πρίαμος ο δυνατός με όλον τον λαόν του.
Αλλά των Τρώων η φθορά δεν με πληγώνει τόσο 450
και του πατρός μου ο θάνατος και της σεμνής μητρός μου
και των γλυκών μου αδελφών, οπού πολλοί και ανδρείοι
από τες λόγγες των εχθρών θα κυλισθούν στο χώμα,
ὄσ' ο καημός σου, όταν κανείς των Αχαιών σε πάρει
εις την δουλειάν, ενώ συ θα οδύρεσαι, θα κλαίεις, 455
εις τ' Ἄργος ξένον ύφασμα θα υφαίνεις προσταγμένη·
απ' την Υπέρειαν πηγὴν ή από την Μεσσηίδα
νερό θα φέρνεις στανικώς, από σκληρήν ανάγκην·
κι ενώ συ κλαίεις θενά ειπούν: “Ιδέτε την συμβίαν
του Ἴκτορος που πρώτευε των ιπποδάμων Τρώων 460
στον πόλεμον, που ολόγυρα στην Ἴλιον πολεμούσαν”.
Αυτά θα ειπούν και μέσα σου θα ξαναζήσει ο πόνος
του ανδρός εκείνου, οπού δεν ζει διά να σε ελευθερώσει.

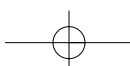
στ. 446 **χάριν της δόξας του πατρός:** καθήκον του γιου ήταν να διαφυλάξει την πατρική δόξα, να την αυξήσει και να την κληροδοτήσει στους δικούς του γιους.

στ. 448 **αγία:** το επίθετο χαρακτηρίζει πράγματα που ανήκουν ή είναι αφιερωμένα στους θεούς. Κάθε πόλη εξάλλου, σύμφωνα με την παράδοση, είχε κτιστεί από κάποιον ήρωα, απόγονο θεού, και ήταν αφιερωμένη σ' ένα θεό, που την προστάτευε.

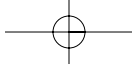
στ. 456 **ξένον ύφασμα θα υφαίνεις προσταγμένη:** οι λέξεις *ξένον* και *προσταγμένη* (πρβ. στ. 458 «*στανικώς*» [= με τη βία] και «*από σκληρήν ανάγκην*») έχουν αρνητικό περιεχόμενο και δηλώνουν τον υποβιβασμό της βασίλισσας σε δούλη· αντίθετα, το ρήμα *υφαίνω* δεν έχει αρνητική χροιά, γιατί και οι ελεύθερες υφαίναν, όπως είδαμε στο Γ 125-128.

στ. 457 **Υπέρεια, Μεσσηίδα:** πηγές που βρίσκονταν στην Ελλάδα. Η πρώτη βρισκόταν στη Θεσσαλία, ενώ δεύτερη μάλλον στη Λακωνία. Αναφέροντας τρία απομακρυσμένα μεταξύ τους σημεία (Ἄργος, Υπέρεια, Μεσσηίδα) περιλαμβάνει όλη την Ελλάδα.

στ. 460 **των ιπποδάμων Τρώων:** βλ. σχολ. στ. Γ 127. Ολόκληρος ο στίχος δηλώνει τη σημασία που είχε για τον ήρωα η λαϊκή επιδοκιμασία.

Αλλά παρά τον θρήνον σου και τ' όνειδος ν' ακούσω,
 βαθιά στην γην καλύτερα να με σκεπάσει ο τάφος». 465
 Και ο μέγας Έκτωρ άπλωσε τα χέρια στο παιδί του·
 έσκουξ' εκείνο κι έγειρε στο στήθος της βυζάστρας·
 φοβήθη τον πατέρα του καθώς είδε ν' αστράφτουν
 τ' άρματα και απ' την κόρυθα της περικεφαλαίας
 την χαίτην που τρομακτικώς επάνω του εσειόνταν· 470
 εγέλασε ο πατέρας του και η σεβαστή μητέρα·
 και ο μέγας Έκτωρ έβγαλε την περικεφαλαίαν
 και καταγής την έθεσεν, όπου λαμποκοπούσε.
 Εφίλησε κι εχώρευσε στα χέρια το παιδί του
 κι έπειτα ευχήθη στους θεούς κι είπε: «Ω πατέρα Δία, 475
 κι όλ' οι επουράνιοι θεοί, δώσετε εις το παιδί μου
 τούτο, ως edώκατε εις εμέ, στο γένος του να λάμπει,
 στ' άρματα μέγας, δυνατός στην Ίλιον βασιλέας,
 και ως έρχεται απ' τον πόλεμον μ' άρματα αιματωμένα
 εχθρού που εφόνευσε, να ειπούν: καλύτερος εδείχθη 480
 και του πατρός του, και χαράν θα αισθάνεται η μητέρα».

Ως είπε αυτά, στην αγκαλιά της ποθητής συμβίας
 το βρέφος έβαλε και αυτή στο μυροβόλο στήθος
 το πήρε γελοκλαίοντας· την ελυπήθη εκείνος,
 εχάιδευσέ την κι έλεγε: «Αγαπητή, μη θέλεις 485
 τόσο δι' εμέ να θλίβεσαι, στοχάσου ότι στον Άδη
 δεν θα με στείλει άνθρωπος η ώρα μου πριν φθάσει·
 και άνθρωπος άμα γεννηθεί, είτε γενναίος είναι
 είτε δειλός, δεν δύναται τη μοίρα ν' αποφύγει.
 Αλλ' άμε σπίτι, έχε στον νουν τα έργα τα δικά σου, 490
 την ηλακάτην, τ' αργαλειό, και πρόσταζε τες κόρες
 να εργάζονται· στον πόλεμον θα καταγίνουν όλοι
 οι άνδρες που εγεννήθησαν στην Τροίαν κι εγώ πρώτος».

Είπε και πάλι εφόρεσε την περικεφαλαίαν.
 Και προς το σπίτι εκίνησεν η αγαπητή γυνή του 495
 κι εσυχογύριζε να ιδεί με μάτια δακρυσμένα.
 Εις του ανδροφόνου Έκτορος την υψηλήν οικίαν
 έφθασε κι εύρηκε εκεί των γυναικών το πλήθος
 κι απ' την ψυχήν τους έκαμεν ο θρήνος ν' αναβρύσει.
 Και ζωντανόν τον Έκτορα στο σπίτι του εθρηνούσαν, 500

Ο Έκτορας με το γιο του

Ο αποχαιρετισμός

στ. 464 όνειδος: καταισχύνη, ντροπή.

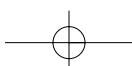
στ. 469 κόρυθα: η περικεφαλαία. Ειδικά, το ψηλότερο κωνικό μέρος της, όπου στηριζόταν η φούντα (χαίτη) φτιαγμένη από τρίχες ουράς αλόγου.

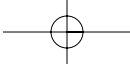
στ. 484 γελοκλαίγοντας: η μετοχή (δακρυσέν γελάσασα) αποδίδει τα ανάμεικτα αισθήματα της Ανδρομάχης (προβ. χαρμολύπη, κλανσίγελως κτλ.).

στ. 489 μοίρα: το μερίδιο ζωής που δόθηκε στον κάθε θνητό, η μέρα που «του είναι γραφτό του» να πεθάνει.

στ. 491 ηλακάτη: η ρόκα, εργαλείο που χρησιμοποιούν ως σήμερα οι γυναίκες, για να γνέσουν το μαλλί ή το βαμβάκι και να το κάνουν νήμα. Είναι φτιαγμένο από μία ράβδο που καταλήγει στο επάνω μέρος σε σχήμα Ψ ή Φ, όπου στηρίζουν μια τούφα μαλλί και τραβώντας λίγο λίγο το στρίβουν και το κάνουν κλωστή.

αργαλειός: ξύλινη ή μηχανική κατασκευή που χρησιμοποιείται για την ύφανση.

Εικόνα 17. Ο Έκτορας και ο Πάρις αποχαιρετούν τις γυναίκες τους πριν ξεκινήσουν για τη μάχη. Χαλκιδικός κρατήρας, 530-520 π.Χ. Γερμανία, Μουσείο Würzburg (αντίγραφο).

Ο Έκτορας επιστρέφει μαζί με τον Πάρι στη μάχη

θαρρώντας που απ' τον πόλεμον κι απ' τ' ανδρειωμένα χέρια
των Αχαιών δεν θα σωθεί και δεν θα γύρει πλέον.
Αλλά δεν αργοπόρησε στα δώματά του ο Πάρις·
εξώστη τα πολύχαλκα και υπέρλαμπρα άρματά του,
την πόλιν γοργά διάβηκεν, ως ήταν περοπόδης· 505
και ως όταν σπάσει τον δεσμόν καλοθρεμμένος ίππος,
βροντά τετραποδιζοντας στην ανοικτήν πεδιάδα,
να λούεται στο καθαρό ποτάμι μαθημένος·
την κεφαλήν κρατεί υψηλά, την χαιτήν ανεμίζει,
και υπερηφανευόμενον στα κάλλη του τον φέρνουν 510
στες μαθημένες του βοσκές γοργά τα γόνατά του,
ομοίως απ' την Πέργαμον ο Πριαμίδης Πάρις
περήφανος κατέβαινε με πόδια φτερωμένα
και στ' άρματα ωσάν ήλιος λαμποκοπούσεν όλος.
Τον θείον εύρηκε αδελφόν κει πόμελλε να στρέψει 515
απ' όπου με την ποθητήν γυναίκα του ομιλούσε.
Και πρώτος ο θεόμορφος Αλέξανδρος του είπε:
«Έγκαιρα δεν επρόφθασα, καθώς έχεις προστάξει,
ω σεβαστέ μου· σε κρατώ και συ πολύ σπουδάξεις».
Και προς αυτόν απάντησεν ο λοφοσειστής Έκτωρ: 520
«Γλυκέ μου, αν είναι δίκαιος, κανείς δεν θα σε ψέγει
στα έργα τα πολεμικά και ανδρειωμένους είσαι·

στ. 502 δεν θα γύρει πλέον: δεν θα επιστρέψει στο σπίτι του. Ο πρόωρος θρήνος (στ. 500) είναι προφητικός και δυσόϊωνος. Και τον Αχιλλέα τον κλαίνει, ενώ είναι ακόμα ζωντανός (Σ 70-72, πρβ. Α 415 κ.εξ.).

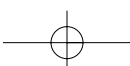
στ. 512 Πέργαμος (ή Πέργαμα): η ακρόπολη της Τροίας.

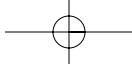
στ. 515 πόμελλε: που έμελλε, τη στιγμή που επρόκειτο να..., ενώ σκόπευε να...

στ. 517 Αλέξανδρος: (< αλέξω τούς άνδρας = αποκρούω τους εχθρούς) τιμητικό όνομα του Πάρι.

στ. 519 σπουδάξω: χρονοτριβώ, αργοπορώ, καθυστερώ.

στ. 521 ψέγω: ασκώ αρνητική κριτική, μέμφομαι, κατηγορώ.

το θέλεις και οκνηρεύεσαι, και μέσα μου λυπούμαι,
 όταν πολλούς ονειδισμούς ενάντια σου προφέρουν
 οι Τρώες που εξαιτίας σου βαρύν έχουν αγώνα.
 Ας πάμε και θα διορθωθούν τούτ' αν θελήσει ο Δίας
 να στήσομεν στα σπίτια μας ελεύθερον κρατήρα,
 προσφοράν όλων των θεών μεγάλων, αιωνίων,
 άμ' απ' την Τροίαν διώξομεν των Αχαιών τα πλήθη».

525

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Μια άλλη συζυγική ομιλία: Αίαντας και Τέκμησσα

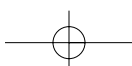
Τέκμησσα: «Αίαντ' αφέντη, τίποτε δεν είναι
 πιο μεγάλο κακό για τους ανθρώπους
 από την τύχη που τους ρίξ' η ανάγκη.
 Έτσι κι εγώ από λεύτερο πατέρα
 γεννήθηκα, που ήταν μες στη Φρυγία
 όσο κανείς πιο δυνατός στα πλούτη·
 τώρα είμαι σκλάβα, γιατί φαίνεται' έτσι
 το θέλησαν οι θεοί και το δικό σου
 προπάντων χέρι· και γι' αυτό, αφού έχω
 μοιραστεί το κρεβάτι σου με σένα,
 σου έχω αφοσιωθεί με την καρδιά μου
 και σε ξορκίζω στον εφέστιο Δία
 και στο δεσμό που σ' ένωσε μαζί μου,
 μην τ' αξιώσεις φαρμακερά ν' ακούσω
 λόγια από τους εχθρούς σου, αν θα μ' αφήσεις
 στα χέρια κανενός να πέσω σκλάβα·
 γιατί αν εσύ πεθάνεις και τελειώσεις
 αυτά που λες, να ξέρεις πως την ίδια
 μέρα εκείνη κι εγώ, με βια αρπαγμένη
 απ' τους Αργείους μαζί με το παιδί σου,
 της σκλαβιάς το ψωμί θα δοκιμάσω·
 και κάποιος απ' τ' αφεντικά μας λόγια
 πικρά θα ρίξει που να με σπαράξουν:
 Για δείτε την παρακοιμάμενη
 του Αίαντα εκείνου, που την πιο μεγάλη
 μες στο στρατό είχε δύναμη, ποια τώρα

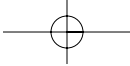
ζωή σκλάβας περνάει, εκεί που τόσο
 τη ζηλεύανε πρώτα! Έτσι θα λένε·
 μα ενώ θα παίρνει και θα σέρνει η μαύρη
 μοίρα μου εμένα, τι ντροπή για σένα
 και τη γενιά σου θα 'ναι αυτά τα λόγια!
 Μα ντράπου τον πατέρα σου που αφήνεις
 σε άχαρα γερατειά, ντράπου μια μάνα
 με τα τόσα τα χρόνια της στη ράχη,
 που όλο και στους θεούς παρακαλιέται
 να της γυρίσεις ζωντανός στο σπίτι·
 λυπήσου, βασιλιά, και το παιδί σου,
 που αν στερηθεί τις φροντίδες που θέλουν
 τ' ανήλικα και ζει, αν εσύ του λείψεις,
 κάτω απ' ορφανοτρόφους, όχι φίλους,
 στοχάσου το κακό που ο θάνατός σου
 θ' αφήσει και σε κείνο και σε μένα·
 γιατί κι εγώ κανέν' άλλο από σένα
 που να στρέψω τα μάτια μου δεν έχω·
 την πατρίδα μου, εσύ με το σπαθί σου
 την ξέκαμες κι άλλη μου πήρε μοίρα
 τη μάνα μου και κείνον που μ' εγέννα,
 να κατοικούν νεκροί στον Άδη κάτω.
 Τι λοιπόν θα μπορούσε να μου γίνει
 πατρίδ' αντίς εσένα και ποια πλούτη;
 εσύ είσαι κι η ζωή κι ο θάνατός μου
 και μη μ' αποξεχνάς και μένα· ο άντρας

στ. 523 οκνηρεύεσαι: αποφεύγεις τη μάχη.

στ. 524 ονειδισμός: ψόγος, μομφή, κατηγορία.

στ. 527 κρατήρας: μεγάλο αγγείο, όπου μέσα ανακάτευαν το κρασί με νερό, γιατί οι αρχαίοι έπιναν το κρασί νερωμένο. Διακρίνετε κάποια δόση ειρωνείας στους τελευταίους στίχους;

πρέπει να το θυμάται αν έχει κάποια
δοκιμάσει ευχαρίστηση· γιατί είναι
η χάρη πάντα που γεννά τη χάρη·

μα όποιος ξεχνά το καλό που του κάμουν
ποτέ δεν θα 'ταν άξιος της γενιάς του».

(Σοφοκλής, *Αίας*, στ. 485-524,
μτφρ. Ι.Ν. Γρυπάρης, εκδ. Εστίας, Αθήνα 1982)

2. Ο Ταλθύβιος, αγγελιαφόρος των Αχαιών, αναγγέλλει στην Ανδρομάχη τις αποφάσεις του στρατού για την ίδια και το γιο της

Ταλθύβιος: «Θα σκοτώσουν το παιδί σου. Μάθε το κακό που σε περιμένει.

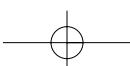
[...] Ήταν ιδέα του Οδυσσέα στην πανελλήνιο σύσκεψη.

[...] Είπε, παιδί ενός τέτοιου σπονδαίου πατέρα δεν πρέπει να το αφήσουμε να ζήσει.
/[...] Θα το ρίξουν πάνω απ' τους πύργους της Τροίας. / [...] Πάει η πατρίδα σου, άντρα
δεν έχεις, μπορούμε να σε κάνουμε ό,τι θέλουμε. / Μα τώρα μια γυναίκα θα φοβηθού-
με κοτζάμ άντρες».

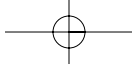
(Ευριπίδης, *Τρωάδες*, στ. 719-731, μτφρ. Θρ. Σταύρου, εκδ. Εστίας, Αθήνα 1972)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Όπως μάθαμε σε προηγούμενο μάθημα (σελ. 65), κριτήρια προσδιορισμού μιας «σκηνής» είναι η αλλαγή α) τόπου, β) προσώπων ή γ) τόπου και προσώπων. Με τη βοήθεια αυτών των στοιχείων να μελετήσετε την ενότητα και: α) Να τη χωρίσετε σε σκηνές δίνοντας έναν τίτλο σε καθεμιά. β) Να προσδιορίσετε το χώρο (σκηνικό), όπου εκτυλίσσεται κάθε σκηνή, και τα πρόσωπα που διαλέγονται σ' αυτήν. Ποια πρόσωπα παρευρίσκονται χωρίς να παίρνουν το λόγο («βουβά πρόσωπα»); Θεωρείτε την παρουσία τους απαραίτητη ή όχι, και γιατί;
2. Στην *Οδύσσεια* έχετε γνωρίσει τον **τυπικό** εκφραστικό τρόπο των **άστοχων ερωτημάτων**. Οι ερωτήσεις αυτές χαρακτηρίζονται έτσι, γιατί παρά το πιθανό και εύλογο περιεχόμενό τους, αστοχούν στην επισήμανση της αλήθειας, που ενδιαφέρει στη συγκεκριμένη περίπτωση. Το πρόσωπο, επομένως, που απαντά πρέπει πρώτα να αναιρέσει μία μία τις δυνατότητες που πρόβαλε αυτός που ρωτάει, δίνοντας στο τέλος τη σωστή απάντηση.
Να επισημάνετε τα άστοχα ερωτήματα της ενότητας και να σημειώσετε: α) Ποιος θέτει τις ερωτήσεις, τι ρωτά και ποιες δυνατότητες προβάλλει ως απάντηση; β) Ποιος απαντά και με ποιον τρόπο; γ) Τι πετυχαίνει ο ποιητής με τη χρήση των άστοχων ερωτημάτων;
3. Ακόμα και σ' αυτή την ειρηνική και ιδιωτική σκηνή ο ποιητής δε μας αφήνει να ξεχάσουμε τον πρωταγωνιστή του έπους, τον Αχιλλέα. Με ποια αφορμή αναφέρεται ο Πηλείδης στην ενότητα και ποια εικόνα σχηματίζει ο ακροατής για το **ήθος** του;
4. **Ειρωνεία** (τραγική, επική κτλ.) λέγεται η τεχνική αφήγησης ή πλοκής, η οποία παρουσιάζει τους ήρωες να αγνοούν μιαν αλήθεια που γνωρίζει ο ακροατής ή ο θεατής (βλ. και παραπάνω, σελ. 54). Να επισημάνετε τα σημεία της ενότητας, όπου ο ποιητής χρησιμοποιεί την τεχνική αυτή και να δικαιολογήσετε την άποψή σας. (Στην απάντησή σας να λάβετε υπόψη σας και το Παράλληλο κείμενο 2.)

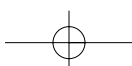

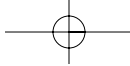
5. Αφού μελετήσετε τους στ. 454-463 και 475-481, να γράψετε **α)** πώς φαντάζεται ο Έκτορας στο πρώτο χωρίο τη ζωή της Ανδρομάχης μετά την πτώση της Τροίας και το δικό του θάνατο, **β)** ποιες αισιόδοξες προβλέψεις κάνει στο δεύτερο χωρίο για την τύχη της πόλης, το μέλλον του γιου του και της γυναίκας του, και **γ)** πώς εξηγείτε την ύπαρξη αντιθέσεων μεταξύ των δύο χωρίων;
6. Όπως μάθατε σε προηγούμενο μάθημα (σελ. 54), για την *ηθογράφηση* ενός προσώπου παίρνουμε υπόψη μας τόσο τις σκέψεις, τα συναισθήματα, τα λόγια και τις πράξεις του ίδιου όσο και τις κρίσεις ή σκέψεις άλλων προσώπων του έργου ή του αφηγητή/ποιητή γι' αυτό. Με βάση αυτά τα κριτήρια, να ηθογραφήσετε σε ένα μικρό αλλά περιεκτικό κείμενο τον Έκτορα και την Ανδρομάχη, όπως τους γνωρίσατε στους στ. 370-529.
7. Στους στ. 407 κ.εξ. και 431 κ.εξ. η Ανδρομάχη εκφράζει τους φόβους της για την τύχη της ίδιας και του παιδιού της μετά το θάνατο του Έκτορα: **α)** Ποιοι είναι ακριβώς οι φόβοι της; **β)** Αφού λάβετε υπόψη σας πώς αντιμετωπίζονταν συνήθως οι γυναίκες και οι άντρες μετά την άλωση μιας πόλης στην ομηρική εποχή καθώς και τις αποφάσεις των Αχαιών μετά την πτώση της Τροίας, όπως παρουσιάζονται στην τραγωδία του Ευριπίδη *Τρωάδες* (βλ. Παράλληλο κείμενο 2), να κρίνετε αν είναι βάσιμοι οι φόβοι αυτοί.
8. Κατά τη διάρκεια αυτών των ειρηνικών σκηνών ο ποιητής δεν αφήνει ούτε στιγμή τον ακροατή να ξεχάσει τον πόλεμο. Αφού μελετήσετε τους στ. 404-465, να γράψετε: **α)** Ποιες φραστικές αναφορές ή εικόνες θυμίζουν τον πόλεμο και τους πρωταγωνιστές του; **β)** Πού στοχεύει, κατά τη γνώμη σας, ο ποιητής μ' αυτές τις συνεχείς αναφορές και υπομνήσεις.
9. Στους στ. 401 και 506-513 συναντάμε έναν εκφραστικό τρόπο που είναι από τους πιο χαρακτηριστικούς του έπους, την **παρομοίωση**. Να αναλύσετε τις παρομοιώσεις των στίχων αυτών και να γράψετε συγκεκριμένα: **α)** Τι παρομοιάζεται με τι. **β)** Ως προς τι συσχετίζονται τα δύο μέρη. **γ)** Τι πετυχαίνει ο ποιητής με τη χρήση της παρομοίωσης. Ποια διαφορά παρατηρείτε στον τρόπο με τον οποίο είναι φτιαγμένες (στη δομή τους) οι δύο παρομοιώσεις των στίχων αυτών;
10. Ο Σοφοκλής στην τραγωδία του *Αίας* δημιουργεί μία σκηνή που μοιάζει πολύ με τον αποχαιρετισμό του Έκτορα και της Ανδρομάχης· πρόκειται για τη στιγμή που ο Αίας παρουσιάζεται αμετακίνητα αποφασισμένος να αυτοκτονήσει και η Τέκμησσα, σύντροφος του ήρωα και μητέρα του παιδιού του, προσπαθεί να τον μεταπείσει. Να συγκρίνετε το λόγο της Τέκμησσας (βλ. Παράλληλο κείμενο 1) με το λόγο της Ανδρομάχης και να επισημάνετε ομοιότητες και διαφορές.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ – ΣΧΕΔΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Αφού χωριστείτε σε δύο ομάδες, να επεξεργαστείτε τα εξής θέματα, λαμβάνοντας υπόψη σας τις πληροφορίες που μας παρέχει η ενότητα: **α)** Άτομο και οικογένεια στην ομηρική κοινωνία (οικογενειακές σχέσεις, δικαιώματα και υποχρεώσεις, ρόλοι, αξίες, όρια δράσης κτλ.). **β)** Άτομο και κοινότητα (θέση και ρόλοι, δικαιώματα και υποχρεώσεις, ανταπόδοση εκ μέρους της κοινότητας, ρόλος της κοινής γνώμης στην ιδιωτική ζωή κτλ.). Και στις δύο περιπτώσεις να προχωρήσετε σε συγκρίσεις με τη σημερινή κοινωνία και να επισημάνετε ομοιότητες και διαφορές. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Θεσμοί, Σύστημα, Κοινωνική Οργάνωση, Περιβάλλον]

ραψωδία Η

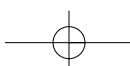
Ἔκτορος καὶ Αἴαντος μονομαχία. Νεκρῶν ἀναίρεσις
(Η μονομαχία του Ἐκτορα και του Αἴαντα. Η ταφή των νεκρῶν)

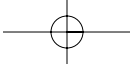
Περιληπτική αναδιήγηση

Η επιστροφή του Ἐκτορα και του Πάρι στο πεδίο της μάχης αναπτρώνει το ηθικό των Τρώων και τους οδηγεί σε νέες επιτυχίες. Με υπόδειξη της Αθηνάς και του Απόλλωνα, ωστόσο, οι εχθροπραξίες αυτής της μεγάλης μέρας (άρχισε στο Β!) θα λήξουν με μια μονομαχία ανάμεσα στον Ἐκτορα και έναν διαλεκτό Αχαιό. Οι θεοί, μεταμορφωμένοι σε γυπαετούς, θα παρακολουθήσουν τον αγώνα επάνω από την ψηλή βελανιδιά (*φηγός*) του Δία και δεν θα αφήσουν κανέναν από τους δυο αντιπάλους να κινδυνεύσει. Από τους εννιά Ἕλληνες που δηλώνουν έτοιμοι ν' αναμετρηθούν με τον Ἐκτορα, την τιμή κερδίζει έπειτα από κλήρωση ο Αἴαντας, ο γιος του Τελαμώνα. Αμέσως ο ήρωας ετοιμάζεται με χαρά για τη σύγκρουση και ζητάει τη βοήθεια του Δία· ο γενναίος στρατιώτης διακρίνεται και για την ευσέβειά του.

Στη θέα του Αἴαντα οπλισμένου με την εφταβόδινη ασπίδα του που έμοιαζε με πύργο, η καρδιά του Ἐκτορα σφίχτηκε. Οι δύο αντίπαλοι, αφού πρώτα καυχιούνται καθέννας για τη δύναμή του, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα την αξία του άλλου, ορμούν ρίχνοντας τα κοντάρια τους. Το κοντάρι του Ἐκτορα βρίσκει την ασπίδα του Αἴαντα και την τρυπάει έως την έβδομη στρώση, ενώ του Αἴαντα περνάει την ασπίδα και το θώρακα, σκίζοντας το ρούχο του Ἐκτορα πέρα ως πέρα. Τραβούν και οι δυο τα δόρατα από τις ασπίδες τους και ορμούν ξανά. Ο Ἐκτορας τραυματίζεται, αλλά δεν εγκαταλείπει και ρίχνει πελώρια πέτρα που χτυπάει την ασπίδα του Αἴαντα. Ο Αχαιός ήρωας ανταποδίδει και ο Ἐκτορας πέφτει, αλλά αμέσως τον σηκώνει ο Απόλλωνας. Ἢδη όμως πέφτει το σούρουπο και η μονομαχία λήγει με ανταλλαγή δώρων. Η πρώτη μέρα μάχης (και 22η της *Ιλιάδας*), λοιπόν, κλείνει με μια άκαρπη σύγκρουση (με μιαν ανάλογη είχε αρχίσει, θυμηθείτε ποια ήταν).

Το ίδιο βράδυ ο Γερήνιος Νέστορας εισηγείται ανακωχή για περισυλλογή των νεκρῶν και το χτίσιμο αμυντικού τείχους. Δέκα χρόνια τώρα δε χρειάστηκαν ένα τέτοιο οχυρό: η απουσία του Αχιλλέα είναι ολοφάνερη! Από την άλλη, οι Τρώες αποφασίζουν να προτείνουν συμβιβασμό, επιστρέφοντας μόνο τους κλεμμένους θησαυρούς, όχι όμως και την Ελένη, και να ζητήσουν ανακωχή. Την αυγή (23η μέρα του έπους), οι Αχαιοί διά στόματος Διομήδη απορρίπτουν οποιαδήποτε πρόταση συμβιβασμού· συμφωνούν όμως στο θέμα της ανακωχής, και ολημερίς οι δύο στρατοί ασχολούνται με την ταφή των νεκρῶν τους. Την επομένη (24η μέρα της *Ιλιάδας*), οι Αχαιοί εκμεταλλεύονται την ευκαιρία της ανακωχής και μέχρι το βράδυ το κάστρο είναι έτοιμο· είναι τόσο επιβλητικό, που το θαυμάζουν ακόμα και οι θεοί! Το τείχος αυτό θα διαδραματίσει σπουδαίο ρόλο στις μάχες που θα ακολουθήσουν. Εξάλλου, οι κεραινοί του Δία κατά τη διάρκεια της επόμενης νύχτας προαναγγέλλουν αιματηρές μάχες.

ραψωδία Η 206-315

Μονομαχία Αίαντα και Έκτορα

- Και τώρα ο Έκτορας στο πεδίο της μάχης
- Ας γνωρίσουμε καλύτερα τον Αίαντα, το γιο του Τελαμώνα
- Μια ακόμη μονομαχία; Και πάλι ανταλλαγή δώρων!

Και ωστόσο τον λαμπρόν χαλκόν εξώνονταν ο Αίας και στα καλά τα άρματα τα μέλη του είχε κλείσει.	206	Ο Αίαντας οπλίζεται και προκαλεί τρομό
Κινούνταν ως θεόρατος ο Άρης κατεβαίνει στον πόλεμο μες στους θνητούς, που ο βροντητής Κρονίδης στης διχονοίας έριξε τον φονικόν αγώνα.	210	
Παρόμοιος θεόρατος των Αχαιών ο πύργος, ο Αίας, με χαμόγελο στο άγριο πρόσωπό του μέγα κοντάρι ετίναξε μακροδιασκελώντας.		
Αναγαλλιάζαν οι Αχαιοί καθώς τον εθωρούσαν, αλλ' από τρόμον φοβερόν επάγωσαν οι Τρώες, και ακόμα και του Έκτορος εσπάραξε η καρδιά·	215	
αλλά να φύγει, να συρθεί μες στον στρατόν του πλέον δεν ημπορούσε αυτός αφού προκάλεσε εις την μάχην.		
Και ο Αίας προχώρησε μ' ασπίδα ωσάν πύργον, χάλκινην μ' επτά δέρματα, που του έκαμε ο Τυχίος	220	
των σκυτοτόμων έξοχος, εγκάτοικος στην Ύλην, λαμπρήν την ετεχνούργησεν επτάδιπλην με δέρμα δυνατών ταύρων, κι έβαλε δίπλαν χαλκού ογδόην.		
Αυτήν στα στήθη επρόβαλεν ο Τελαμώνιος Αίας.		Συνάντηση των δύο αντιπάλων – Ο «αγώνας λόγων»
Κι εστάθη εμπρός στον Έκτορα και του 'πε με φοβέρες:	225	

στ. 206 Ο Αίαντας οπλίζεται και φοράει τα επιθετικά και τα αμυντικά όπλα του.

στ. 208-210 Ο Αίαντας προχωράει σαν τον Άρη, όταν πηγαίνει σε πόλεμο που ξεσήκωσε ανάμεσα στους θνητούς ο Δίας. Η επιλογή του λεξιλογίου και των εικόνων των στ. 206-213 είναι περίτεχνα επιλεγμένη, ώστε να δημιουργείται μεγαλοπρεπές ύφος.

στ. 211 πύργος: προπύργιο. Ποιος περιέγραψε με ανάλογες εκφράσεις τον Αίαντα στο Γ;

στ. 212 με χαμόγελο στο άγριο πρόσωπό του (στο πρωτότυπο *μειδιών βλοσυροῖσι προσώπασι*): φανταστείτε την έντονη αντίθεση του χαμόγελου σε ένα φοβερό πρόσωπο.

στ. 213 ετίναξε μακροδιασκελώντας: η εικόνα του Αίαντα που προχωράει με τεράστια, αποφασιστικά βήματα, κραδαίνοντας το μακρύ δόρυ του και χαμογελώντας επικίνδυνα, είναι ανεπανάληπτη.

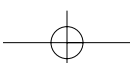
στ. 217 να συρθεί μες στον στρατόν του: να κρυφτεί στις τάξεις των δικών του. Ένας ήρωας μπορούσε να νιώσει φόβο, αλλά δεν επιτρεπόταν ποτέ να το βάλει στα πόδια μπροστά στον αντίπαλο. Ποιος είχε κάνει κάτι τέτοιο και είχε δεχτεί την αυστηρή κριτική του Έκτορα;

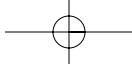
στ. 219 μ' ασπίδα ωσάν πύργον: η ασπίδα του Αίαντα δεν ήταν ολοστρόγγυλη, αλλά μακριά, σε σχήμα ορθογώνιου παραλληλόγραμμου ή οκταγώνου, ώστε να καλύπτεται ολόκληρος ο πολεμιστής.

στ. 223 δίπλα: στρώμα από συγκεκριμένο υλικό, στρώση. Η χάλκινη στρώση σκέπαζε τις επτά στρώσεις από δέρματα βοδιών (στ. 246).

στ. 224 αυτήν στα στήθη επρόβαλεν: κρατούσε την ασπίδα μπροστά, ώστε να καλύπτει και το στέρο.

στ. 225 του 'πε με φοβέρες: δεν εννοεί ακριβώς απειλές, αλλά το συνηθισμένο *αγώνα λόγων* που προηγείται της «κυρίως» μονομαχίας και στον οποίο οι δύο αντίπαλοι προκαλούσαν ο ένας τον άλλον με χλευαστικές και προκλητικές εκφράσεις.

«Ω Ἴεκτορ, θα γνωρίσεις συ, μόνος με μόνον τώρα,
 αν άλλοι εδώ των Δαναών ευρίσκονται ανδρειωμένοι,
 έξω από τον λεοντόκαρδον Πηλείδην ανδροφόνον.
 Αλλ' αυτός μένει στα κυρτά θαλασσοπόρα πλοία,
 αφού στον πρώτον αρχηγόν Ατρείδην εχολώθη. 230
 Αλλ' ημείς είμεθ' αρκετοί με σε να μετρηθούμε
 και πάμπολλοι· αλλ' αρχίνησε πρώτος εσύ την μάχην».

Και ο μέγας τότε απάντησεν ο λοφοσειστής Ἴεκτωρ:
 «Αἴα, ω διογέννητε, μεγάλε πολεμάρχε,
 τι τάχα ωσάν αδύνατο παιδί με δοκιμάζεις· 235
 ή ωσάν γυναἰκ' αμάθητην στα έργα του πολέμου;
 Τες μάχες ξεύρω εγώ καλά και τες ανδροφονίες.
 Αριστερά και δεξιά να στρέφω την βαρείαν
 ασπίδα ηξεύρω ακούραστος στον κόπο του πολέμου.
 Ξεύρω των ίππων την ορμήν στην μάχην να οδηγήσω, 240
 και πεζός ξεύρω τον χορόν του Ἴρη του ανδροφόνου.
 Αλλά γενναἰον ως εσέ δεν θέλω να κτυπήσω
 απόκρουφ' αλλά φανερά, το ακόντι μου αν πιτύχει».

Η «κυρίως» μονομαχία Εἶπε και το μακρόσκιον ετίναξε κοντάρι.
 Και την φρικτήν του Αἴαντος εκτύπησεν ασπίδα 245
 και τον χαλκόν που όγδοος επτά σκεπάζει δίπλες·
 τες έξι δίπλες έσχισε και εστάθη στην εβδόμη
 της λόγγης ο σκληρός χαλκός· και δεύτερος ο Αἴας
 ο θεἰος το μακρόσκιον ετίναξε κοντάρι,
 κι εκτύπησε την στρογγυλήν του Ἴεκτορος ασπίδα. 250
 Τρύπησ' η λόγγ' η δυνατή την φωτεινήν ασπίδα,
 και στον ωραἰον θώρακα εμπήθη πέρα πέρα,
 και στο λαγγόνι του αντικρύ του σχίζει τον χιτώνα.
 Ἐσκυψε και τον θάνατον απόφυγεν εκείνος.
 Και απ' τες ασπίδες έσυραν τες λόγγες των και οι δύο· 255
 με ορμήν επέσαν και όμοιαζαν λεόντων ωμοφάγων,
 ή αγριοχοίρων φοβερών που δύσκολα νικούνται·
 και ο Ἴεκτωρ πρώτος έκρουσε στην μέσην την ασπίδα,
 και η λόγγη δεν την έσπασε, ώστ' εκυρτώθ' η άκρη·
 τότε πηδώντας έμπηξε την λόγγην στην ασπίδα 260
 του Ἴεκτορος και απ' την ορμήν τον έκοψεν ο Αἴας,

στ. 228-230 Ο ποιητής δε μας αφήνει να ξεχάσουμε τον πρωταγωνιστή του έπους.

στ. 235 με δοκιμάζεις: ίσως επειδή ο Αἴαντας συγκαταβατικά του επέτρεψε να χτυπήσει πρώτος.

στ. 241 και πεζός ξεύρω τον χορόν του Ἴρη: ξέρω καλά να μάχομαι σώμα με σώμα.

στ. 245 φρικτήν: οι παραστάσεις της ασπίδας του Αἴαντα προκαλούσαν τον τρόμο.

στ. 251 φωτεινήν: λαμπρή, γιατί άστραφτε ο χαλκός με τον οποίο ήταν καλυμμένη.

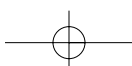
στ. 253 χιτώνα: ρούχο κοντό, μάλλον μάλλινο, που το φορούσαν σαν εσώρουχο κάτω από το *μάτιον*.

λαγγόνι: βλ. σχόλ. στ. E 284.

στ. 255 απ' τες ασπίδες... δύο: τράβηξαν τα δόρατά τους, τα οποία είχαν σχεδόν διαπεράσει τις ασπίδες τους.

στ. 258 έκρουσε: χτύπησε με ορμή.

στ. 259 η λόγγη... άκρη: η ασπίδα δεν τρύπησε, αλλά στράβωσε η μύτη του δόρατος.

Εικόνα 18. Μονομαχία Αίαντα και Έκτορα. Ερυθρόμορφη αττική κύλικα, γύρω στο 485 π.Χ. Παρίσι, Μουσείο Λούβρου (αντίγραφο).

και τον λαιμόν του λάβωσεν η λόγχη κι έσταξ' αίμα.
 Και όμως ο Έκτωρ μ' όλ' αυτά την μάχην δεν αφήνει.
 Τραβιέται οπίσω κι απ' την γην με το τρανό του χέρι
 πέτραν σηκώνει ολόμαυρην, μεγάλην και τραχείαν· 265
 του Αίαντος την φοβερήν επτάδιπλην ασπίδα
 μ' αυτήν κτυπά στον ομφαλόν κι εβρόντησε ο χαλκός της.
 Βράχον πολύ τρανότερον εσήκωσεν ο Αίας·
 σφενδονιστά τον έριξε μ' αμέτρητην ανδρείαν
 κι έσπασεν η μυλόπετρα στα βάθη την ασπίδα· 270
 ετρέκλισε και ανάσκελα ξαπλώθηκε από κάτω
 εις την ασπίδα· κι έξαφνα τον όρθωσεν ο Φοίβος.
 Και με τα ξίφη αντίστηθα να κτυπηθούν θα ορμούσαν,
 αν του Διός οι μηνυταί και των θνητών ανθρώπων,
 οι κήρυκες που έστελναν και Αχαιοί και Τρώες 275
 Ιδαίος και Ταλθύβιος, άνδρες σοφοί και οι δύο
 δεν πρόφθαναν στο μέσον των τα σκήπτρα των ν' απλώσουν·
 ο Ιδαίος τότε ομίλησε, που νουν και γνώσες είχε:
 «Την μάχην πλέον παύσετε, τον πόλεμον, παιδιά μου,
 διότι ο Ζευς σας αγαπά παρόμοια και τους δύο 280
 είσθε κι οι δυο πολεμισταί· κι αυτό το βλέπομ' όλοι.
 Κι ενύκτωσεν, είναι καλό στην νύκτα να υπακούμε».
 Σ' αυτόν τότε αποκρίθηκεν ο Τελαμώνιος Αίας:

Παρέμβαση των κηρύκων –
 Λήξη

στ. 267 στον ομφαλόν: στον αφαλό, στο κέντρο.

στ. 270 η μυλόπετρα: η πέτρα του Αίαντα ήταν μεγαλύτερη, ογκώδης σαν μυλόπετρα, αλλά την έριξε και με μεγαλύτερη δύναμη από τον Έκτορα.

στ. 271 ετρέκλισε... ξαπλώθηκε: ο Έκτορας.

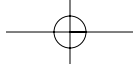
στ. 272 έξαφνα... ο Φοίβος: αμέσως τον σήκωσε ο Απόλλωνας. Πού βρισκόταν ο θεός όλη αυτή την ώρα;

στ. 273 αντίστηθα: από κοντά, στήθος με στήθος.

στ. 274-275 οι μηνυταί: οι αγγελιαφόροι (επειδή μετέφεραν τα «μηνύματα»). Οι κήρυκες θεωρούνταν πρόσωπα ιερά, που είχαν την προστασία του ίδιου του Δία και κρατούσαν σαν σύμβολο του αξιώματός τους το **σκήπτρο**. Έργο τους ήταν και ο ρόλος του διαιτητή σε μονομαχίες, καθώς και η παρέμβασή τους για να χωρίσουν τους αντιπάλους, όπως εδώ.

στ. 276 Ιδαίος: κήρυκας των Τρώων· **Ταλθύβιος:** κήρυκας των Αχαιών.

στ. 282 είναι καλό στην νύκτα να υπακούμε: η νύκτα απαιτεί όλα τα όντα να ησυχάζουν.

	«Του Έκτορος αυτά να ειπείς να τα ζητήσ' Ἰδαίε, αφού προκάλεσεν αυτός τους πολεμάρχους όλους ας αρχινήσει· και ό,τ' ειπεί θέλει κι εγώ το στέργω».	285
	Και ο μέγας τότε απάντησεν ο λοφοσειστής Έκτωρ: «Ω Αία, σου 'δωσε ο θεός και ανάστημα και ανδρείαν και γνώσιν και των Αχαιών πρώτος στην λόγχην είσαι. Ας παύσομε διά σήμερα της μάχης τον αγώνα κι ύστερ' ας πολεμήσομεν, ωσότου μας χωρίσει θεός και εις έναν των λαών χαρίσει αυτός την νίκην. Κι ενύκτωσεν· είναι καλό στην νύκτα να υπακούμε. Κι οι Αχαιοί στα πλοία σας να σε χαρούν, γενναίε, και μάλιστα οι συντρόφοι σου κι οι φίλοι, όσους κι αν έχεις, και στου Πριάμου την λαμπρήν μεγάλην πολιτείαν εμένα οι Τρώες να χαρούν κι οι σεβαστές μητέρες συναθροισμένες να ευχηθούν στον αγιασμένον τόπον· και δώρ' ας αντιδώσομεν εξαίσια μεταξύ μας, ώστε να ειπεί των Αχαιών κανένας και των Τρώων: Στης διχονοίας πιάσθηκαν τον φονικόν αγώνα και πάλιν ομογνώμησαν και ως φίλοι εχωρισθήκαν».	290
Ανταλλαγή δώρων	Και ως είπε του επρόσφερεν αργυροκαρφωμένο ξίφος με το θηκάρι του και κρεμαστήρι ωραίο· ζώνην με κόκκινην βαφήν του χάρισεν ο Αίας· και αποχωρήσαν στον λαόν των Αχαιών ο Αίας, ο Έκτωρ εις τον Τρωικόν, κι εχάρηκαν οι Τρώες, ως ζωντανόν και αλάβωτον τον είδαν, αφού μόλις εξέφυγε απ' του Αίαντος τα χέρια τ' ανδρειωμένα ανέλπιστα, και όλοι φαιδροί στην πόλιν τον επήραν. Κι οι Αχαιοί τον Αίαντα, φαιδρόν από την νίκην, του θείου Αγαμέμνονος εις την σκηνήν επήραν· και του Ατρείδη ότ' έφθασαν εις τες σκηνές εκείνοι, βόδι εθυσίασε δι' αυτούς ο μέγας βασιλέας αρσενικό πεντάχρονο στον ύψιστον Κρονίδην.	295
		300
		305
		310
		315

Τα δώρα

«Ὡς ἄρα φωνήσας δῶκε ξίφος ἀργυρόηλον,
σὺν κολεῶ τε φέρων καὶ εὐτμήτῳ τελαμῶνι·
Αἴας δὲ ζωστῆρα δίδου φοίνικι φαεινόν.»

(H 303-305)

στ. 286 στέργω: πείθομαι, υπακούω.

στ. 297-298 οι σεβαστές μητέρες... τόπον: οι Τρωάδες θα πάνε να προσευχηθούν στα ιερά των θεών.

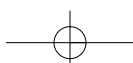
στ. 299 δώρα: η ανταλλαγή δώρων ήταν συνηθισμένη σε τέτοιες περιπτώσεις· αυτό άλλωστε σήμαινε ότι η μονομαχία έληξε χωρίς να αναδειχθεί νικητής.

στ. 301 στης διχονοίας... αγώνα: πολέμησαν σε μάχη φονική.

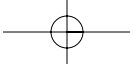
στ. 303 αργυροκαρφωμένο: η λαβή του ήταν στολισμένη με ασημένια καρφάκια (πρβ. σχολ. στ. Α 246).

στ. 304 κρεμαστήρι: ο τελαμώνας, ο ιμάντας από τον οποίο κρεμόταν το ξίφος.

στ. 310 ανέλπιστα: χωρίς να το πιστεύουν· **φαιδροί:** χαρούμενοι.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Η μονομαχία του Ερωτόκριτου με τον Άριστο

Το παρακάτω απόσπασμα προέρχεται από το έμμετρο μυθιστόρημα του Βιτσέντζου Κορνάρου *Ερωτόκριτος* (αρχές του 17ου αι.). Στην αρχαία Αθήνα ζει ο βασιλιάς Ηρόακλης με τη γυναίκα του Αρτέμη και την κόρη τους, την Αρετούσα. Ο Ρωτόκριτος, γιος του συμβούλου Πεζόστρατου, ερωτεύεται την Αρετούσα, αλλά ο πατέρας της είναι αντίθετος σ' αυτήν τη σχέση και προσπαθεί να παντρέψει την κόρη του με το βασιλόπουλο του Βυζαντίου. Όταν μάλιστα η νέα αρνείται το γάμο, φυλακίζεται μαζί με την παραμιάνα της, που προσπάθησε να τη δικαιολογήσει. Τότε εμφανίζεται ένας βόρειος αντίπαλος· οι Βλάχοι με το βασιλιά τους Βλαντίστρατο εισβάλλουν στη χώρα και πολιορκούν την Αθήνα. Στην κρίσιμη στιγμή παρουσιάζεται ο Ρωτόκριτος αγνώριστος, γιατί έχει μαυρίσει το πρόσωπό του με ένα μαγικό υγρό, και σώζει την Αθήνα και το ρήγα Ηρόακλη. Εξασφαλίζει μάλιστα και την τελική νίκη σε μια μονομαχία που γίνεται, έπειτα από συμφωνία των δύο αντιπάλων, ανάμεσα στο Ρωτόκριτο και τον ανιψιό του βασιλιά των Βλάχων Άριστο, ο οποίος σκοτώνεται τελικά στη μονομαχία. Σκηνές αυτής της μονομαχίας παρουσιάζονται στα χωρία που ακολουθούν.

*«Ὡσάν αμνόξασι κι οι δυο, φιλευτικά μιλούσι,
πιάνονται κι αγκαλιάζονται και κλαίγοντας φιλούσι. 1630
Και δίδουσι το φοβερό θέλημα του πολέμου·
το 'να φουσάτο εχλώμιανε, στ' αλλού δειλιούν και τρέμου.*

[...]

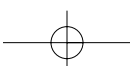
*Θωροῦσι δυο χρυσούς αἰτούς, πρεπειά στην οικουμένη,
κατέχουν κι ένας απ' αυτούς σήμεραν αποθαίνει 1670
και κάθα εις παρακαλεί συχνιά το ριζικό του
να του βοηθήσουν οι ουρανοί ογιά τον εδικό του.*

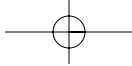
*Σαν όντε μεσοπέλαγα δυο ανέμοι σηκωθοῦσι
αξάφνου, και με τη βροντή φυσώντας πολεμούσι,
μάχονται με τη θάλασσα, μανίζου και φουσκώνου,
τσι ψυχάλιδες του γιαλού στα νέφαλα σηκώνου,
ένας φυσά απ' ανατολή κι ο άλλος από τη δύση,
πάσκει ο Βορράς και μάχεται το Νότο να νικήση·
ο κάμπος έτσι εβρόντησε και στα βουνά εγρικήθη,
όντε τσι πρώτες κονταρές εδώκαν εις τα στήθη. 1680*

*Εσπάσαν τα κοντάρια τως, εις εκατό εγενήκα
και τα κομμάτια σ' τ' ουρανούς εφτάξαν κ' εκαήκα·
κι όντεν εβγάλαν τα σπαθιά, στη χέρα όντε τα σφίξα,
τα ξάζου, τα μπορούσινε και τα κατέχου εδειξα.*

[...]

*Άριστος που 'χε πεθυμιά τέλος να δει στη μάχη
κι εις έτοιο κίντυνο βαρύ δεν τ' όλπιζε να λάχη,
ήριξε το σκοντάρι, και μ' ένα κι άλλο χέρι
σφίγγει, σηκώνει το σπαθί, το κοφτερό μαχαίρι*

και κατεβάζει κοπανιά, στην κεφαλή ξαμώνει,
σ' δυο μέσα κόψει ήθελε το σιδερόν αμόνι. 1760

Εσύρθηκε ο Ρωτόκριτος και βάνει ομπρός να δώση
εις το σκουτάρι η κοπανιά, να μην τονε λαβώση·
σα να 'χεν είσται κέρινο, τέτοιας λογής διαβαίνει,
στον κάμπο πέφτει το μισό, τ' άλλο μισό απομένει·
και κατεβαίνει στο λαιμό του αλόγου, εις δυο τον κόβγει,
πλιο δε γυρεύγει ουδ' άχερα ουδέ ταγή να τρώγη.
Ο Ρώκριτος ωσάν αϊτός από τη σέλα βγαίνει,
πεζέφνει και τον Άριστον ήστεκε κι ανιμένει·
εκείνος πάλι να θωρή πεζόν έτοιον οχθρό του, 1770

Εμάνισε παρά ποτέ κι ως λόντας αγριεύγει
και λέγει του Ρωτόκριτου: "Η μέρα μας μισεύγει
και για ντροπή μου το κρατώ, να σου το μολογήσω,
τόση ώρα να σε πολεμώ και να μη σε νικήσω.
Περμάζωξε όλη την αντρεία, βάλε τη δύναμή σου,
λέγω σου εδά παρά ποτέ βαρίσκω και βλεπήσου".
"Μη βιάζεσαι πολλά, Άριστε, κι η μέρα πρι βραδιάση,
ένας μας θε να σκοτωθή κι ο ρήγας του θα χάση
κι ακόμη ο ήλιος είν' ψηλά και πρι να χαμηλώση,
γη αυτό γη τούτο το σπαθί το τέλος θέλει δώσει". 1780

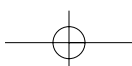
Τούτα τα λόγια μοναχάς είπασιν όλη μέρα
κι απόκει αρχίζουν άλλη μαλιά με το σπαθί στη χέρα».

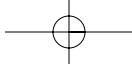
(Β. Κορνάρος, *Ερωτόκριτος*, Δ', στ. 1629-1782,
κριτική έκδοση Στ. Αλεξίου, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1980)

αμνόγω (στ. 1629): ορκίζομαι, **θέλημα (στ. 1631):** εντολή, άδεια, **πρεπειά (στ. 1669):** στόλισμα, **ξάζω (στ. 1684):** αξίζω, **κοπανιά (στ. 1759):** χτύπημα, **μαλιά (στ. 1782):** σύγκρουση.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Το τυπικό μοτίβο των ρήσεων που προηγούνται της σύγκρουσης μπορούμε να το χαρακτηρίσουμε «μονομαχία με λόγια» (*αγώνα λόγων*). Ποια θέση μπορεί να έχει σε μια τέτοια «μονομαχία λόγων» η επαινετική προσφώνηση του Έκτορα προς τον αντίπαλό του; Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας.
2. Πώς εξηγείτε τη μνεία του Αχιλλέα από τον Αϊάντα (στ. 228-230); Τι επιδιώκει μ' αυτήν ο ίδιος ο ήρωας και τι ο ποιητής;
3. Ποιες δεξιότητες του προβάλλει ο Έκτορας στην προκαταρκτική ρήση του για να αποδείξει ότι γνωρίζει πολύ καλά «τες μάχες και τες ανδροφονίες» (στ. 237);
4. «Στης διχονοίας πιάσθηκαν τον φονικόν αγώνα / και πάλιν ομογνώμησαν και ως φίλοι εχωρισθήκαν» (στ. 301-302). α) Πώς εξηγείτε την παρουσία τέτοιων στίχων και την ανταλλα-

γή δώρων μέσα σ' ένα πολεμικό έπος; **β)** Να συγκρίνετε την ανταλλαγή με εκείνη που γνωρίζατε στο επεισόδιο Γλαύκου-Διομήδη (Ζ 119-236).

5. Νεότεροι μελετητές αλλά και αρχαίοι σχολιαστές υποστήριξαν ότι ο Όμηρος δεν κατάφερε να κρατηθεί πάντα αμερόληπτος αφηγητής και δείχνει μερικές φορές τη συμπάθειά του προς τους συμπατριώτες του. Να αναζητήσετε στην περιγραφή της μονομαχίας στοιχεία που να συνηγορούν υπέρ της «μεροληψίας» του ποιητή ή το αντίθετο.
6. Η μονομαχία ως μέσο επίλυσης διαφορών συνηθιζόταν και σε νεότερα χρόνια, κυρίως στο Μεσαίωνα ή και αργότερα. Να συγκρίνετε τη μονομαχία του Ερωτόκριτου με τον Άριστο (Παράλληλο κείμενο) με το ιλιαδικό πρότυπο που μελετήσατε. Τι παρατηρείτε;

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Αφού μελετήσετε προσεκτικά τις περιγραφές των μονομαχιών Μενέλαου-Πάρη (Γ 313-382) και Αίαντα-Έκτορα, να σημειώσετε: **α)** τα όπλα (αμυντικά, επιθετικά) που χρησιμοποιούν σε κάθε περίπτωση οι αντίπαλοι, **β)** τα χτυπήματα του ενός εναντίον του άλλου, **γ)** τις φάσεις του κάθε αγώνα και **δ)** τις διαφορές που παρατηρείτε ανάμεσα στις δύο αναμετρήσεις. Τέλος, συνθέτοντας τα κοινά στοιχεία των δύο σκηνών, να σχηματίσετε τη βασική τυπολογία της επικής μονομαχίας.
2. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να επιλέξετε ένα άθλημα (ατομικό ή ομαδικό) που σας αρέσει και να παρουσιάσετε στην τάξη την περιγραφή μιας συνάντησης δύο αντιπάλων (αθλητών ή αθλητικών ομάδων) στο συγκεκριμένο άθλημα (ποδόσφαιρο, ξιφομαχία, σκάκι κτλ.). Θα επιμείνετε στη ρεαλιστική περιγραφή: προκαταρκτικές διαδικασίες, φάσεις του αγώνα, προβολή των δεξιοτήτων του κάθε αντιπάλου (ατόμου ή ομάδας), αθλητική συμπεριφορά, διαδικασίες λήξης της αναμέτρησης. Κάποιοι/-ες από εσάς θα μπορούσατε να αποδώσετε με καλλιτεχνικό τρόπο (πεζό, ποίημα, εικαστική δημιουργία κτλ.) μια εικόνα της ενότητας που διδαχθήκατε και σας εντυπωσίασε περισσότερο. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Χώρος – Χρόνος, Κανόνες, Σύγκρουση, Άτομο – Ομάδα, Τέχνη]

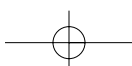
ραψωδία Θ

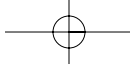
Κόλος μάχη

(Το σκοτάδι διακόπτει τη μάχη, χωρίς να κριθεί ο νικητής)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ξημερώνει (25η μέρα) και στον Όλυμπο μια νέα συνέλευση των θεών βρίσκεται σε εξέλιξη. Ο Δίας με απειλές απαγορεύει στους άλλους θεούς να παρεμβαίνουν στον πόλεμο υπέρ των Τρώων ή των Δαναών. Το σχέδιό του (η βουλή του) μπαίνει πλέον σε εφαρμογή. Αμέσως μετά, στα χρυσά ντυμένος, ανεβαίνει στο αμάξι του και κατευθύνεται στην Ίδη, για να παρακολουθήσει από εκεί ψηλά την πορεία της μάχης, που στην αρχή μοιάζει αμφίρροπη. Κατά το μεσημέρι ο Δίας βάζει τις μοίρες θανάτου των δύο αντιπάλων σε ζυγαριά και η κακή τύχη

γέρνει προς το μέρος των Αχαιών· αναπότρεπτα, λοιπόν, αυτή θα είναι μοιραία μέρα (*αΐσιμον ἤμαρ*) γι' αυτούς. Πράγματι, η κατάσταση αλλάζει αμέσως υπέρ των Τρώων: οι Αχαιοί υποχωρούν, ενώ ο Έκτορας, βέβαιος για την υποστήριξη του Δία, καυχιέται ότι θα κατακάψει τα καράβια τους και θα τους συντρίψει οριστικά. Ο Δίας εμψυχώνει τους Τρώες, οι οποίοι πλέον κυνηγούν τους Έλληνες μέχρι πέρα από την τάφρο, δίπλα στα πλοία τους!

Η Ήρα, αφού αποτυγχάνει να πείσει τον Ποσειδώνα να παραβούν την εντολή του Δία, συμφωνεί με την Αθηνά να σπεύσουν οι δυο τους να βοηθήσουν τους Δαναούς. Ο Δίας όμως τις βλέπει από την Ίδη και στέλνει την Ίριδα με νέες απειλές. Οι δυο θεές αναγκάζονται να γυρίσουν πίσω λυπημένες. Σε λίγο επιστρέφει στον Όλυμπο και ο Δίας, ο οποίος τις ειρωνεύεται για τις ενέργειές τους και προφητεύει μεγαλύτερες συμφορές για τους Αχαιούς την επόμενη μέρα. Αποκαλύπτει επίσης σε γενικές γραμμές το σχέδιό του: οι νίκες των Τρώων θα συνεχιστούν έως ότου σκοτωθεί ο Πάτροκλος. Έτσι ο Αχιλλέας θα ικανοποιηθεί από τις ήττες των Αχαιών, αλλά θα αναγκαστεί να ξαναβγεί στη μάχη για να εκδικηθεί το θάνατο του φίλου του. Ενώ η συζήτηση τελειώνει ψηλά στην κατοικία των θεών, κάτω στην τρωική πεδιάδα η νύχτα βρίσκει τους Δαναούς απελπισμένους. Οι Τρώες, πάλι, χαρούμενοι μα και θλιμμένοι που δεν ολοκλήρωσαν τη νίκη τους, στρατοπεδεύουν (για πρώτη φορά!) στο ύπαιθρο, έξω από τα τείχη.

Ο Δίας αποκαλύπτει στην Ήρα τη βουλή του

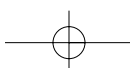
Και τότε ο Δίας της αποκρίθηκεν ο νεφελοστοιβάχτης:

*«Αύριο πουρνό τον τρανοδύναμο του Κρόνου υγιό, σα θέλεις,
με πιο μεγάλη ακόμα μάνητα θα ιδείς, βοϊδόματη Ήρα,
πλήθος αρίφνητο απ' το αργίτικο το ασκέρι ν' αφανίζει
τι ο γαύρος Έκτορας τον πόλεμο δεν είναι να σκολάσει,
πριν ο Αχιλλέας ο γοργοπόδαρος σκωδεί από τα καράβια,
τη μέρα εκείνη που στις πρύμνες τους τ' ασκέρια στριμωγμένα
θα στήσουν πόλεμο στου Πάτροκλου τρογύρα το κουφάρι».*

(*Ιλιάδα* Θ 469-476, μτφρ. Ν. Καζαντζάκης – Ι.Θ. Κακριδής, έκδοση ΟΕΔΒ 1983)

Εικόνα 19. Ο Δίας εξαπολύει κεραυνό και σώζει τους Τρώες (Θ 133-138). Ζωγραφική σε αγγείο. Συλλογή του δούκα του Marlborough, Deepdene (αντίγραφο).

ραψωδία I

Πρεσβεία πρὸς Ἀχιλλέα. Λιταί (Αποστολή πρεσβείας στον Αχιλλέα. Παρακλήσεις)

Περιληπτική αναδιήγηση

Η νύχτα είναι δύσκολη για τους Αχαιούς· ο Αγαμέμνονας συγκαλεί αγορά του στρατού και προτείνει ως μόνη λύση την επιστροφή στην πατρίδα. Στην πρόταση αυτή εναντιώνεται ο Διομήδης και ο στρατός επιδοκιμάζει με αλαλαγμούς τη στάση του. Λίγο αργότερα, σε συνέλευση των γερόντων, ο Νέστορας κατηγορεί τον Αγαμέμνονα για την προσβολή που έκανε στον Αχιλλέα. Ο Αγαμέμνονας δηλώνει έτοιμος να επανορθώσει αμέσως, προσφέροντας πολλά και πλούσια δώρα. Αποφασίζεται, λοιπόν, αποστολή πρεσβείας στον Αχιλλέα· μέλη της πρεσβείας θα είναι ο Οδυσσέας, ο Φοίνικας, ο Αίαντας και δύο κήρυκες.

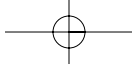
Φτάνοντας η αποστολή στα καράβια των Μυρμιδόνων, βρίσκει τον Αχιλλέα να παίζει φόρμιγγα (ένα είδος κιθάρας) και να τραγουδάει κατορθώματα ηρώων· απέναντί του στέκει σιωπηλός ο φίλος του, ο Πάτροκλος. Ο Πηλείδης υποδέχεται με χαρά τους παλιούς του συντρόφους και τους περιποιείται με φαγητό σύμφωνα με τους κανόνες φιλοξενίας της εποχής. Μετά το δείπνο το λόγο παίρνει πρώτος ο Οδυσσέας, ο οποίος, αφού εκθέτει τη δεινή κατάσταση στην οποία έχουν περιέλθει οι Αχαιοί, ζητάει από τον Αχιλλέα να αφήσει το θυμό και να επιστρέψει στη μάχη. Άλλωστε, ο Αγαμέμνονας κατάλαβε το λάθος του και του δίνει πλούσια ανταλλάγματα. Ο Αχιλλέας αρνείται κατηγορηματικά και απορρίπτει τα δώρα. Γνωρίζει, λέει, από τη μητέρα του πως μπροστά του ανοίγονται δυο δρόμοι της μοίρας: να μείνει στην Τροία, να πολεμήσει και να σκοτωθεί, μα αθάνατο να μείνει το όνομά του, ή να φύγει και να ζήσει πολλά χρόνια ευτυχομένα, χωρίς την αθάνατη φήμη. Δηλώνει αποφασισμένος να διαλέξει το δεύτερο. Προτείνει μάλιστα στο δάσκαλό του, τον Φοίνικα, να φύγουν μαζί για τη Φθία. Όλοι έμειναν άφωνοι από τα λόγια του και την άρνησή του.

Τη σιωπή σπάει ο Φοίνικας. Ο γέροντας θυμίζει στον παλιό μαθητή του ότι οι Λιτές, τα θεοποιημένα δηλαδή παρακάλια, είναι κόρες του Δία, και όποιος τις παραβλέπει τιμωρείται. Αναφέρει και μυθολογικά παραδείγματα ηρώων, που θύμωσαν κάποτε, αλλά υποχώρησαν στα δώρα και στις παρακλήσεις των συντρόφων τους. Μια ιστορία από αυτές, εκείνη του Μελέαγρου, τη διηγείται αναλυτικά. Ο Πηλείδης, όμως, παραμένει αμετάπειστος. Τελευταίος παίρνει το λόγο ο Αίαντας που, σε μια ύστατη προσπάθεια, προτρέπει τον Αχιλλέα να υποχωρήσει. Ο ήρωας, όμως, επαναλαμβάνει ότι δεν μπορεί να ξεχάσει την προσβολή που του έκανε ο Αγαμέμνονας. Θα ξαναμπει στη μάχη, λέει, μόνο αν ο Έκτορας, σκοτώνοντας τους Αχαιούς, φτάσει κοντά στα καράβια των Μυρμιδόνων.

Έπειτα απ' αυτά η πρεσβεία επιστρέφει άπρακτη στη σκηνή του Αγαμέμνονα, όπου όλοι περιμένουν τα νέα με αγωνία. Τη δυσάρεστη είδηση ανακοινώνει με λίγα λόγια ο Οδυσσέας. Ακολουθεί βαριά σιωπή, την οποία διακόπτει ο Διομήδης, που κατηγορεί τον Αχιλλέα για έπαρση και προτείνει, αφού δειπνήσουν, να ξεκουραστούν, ώστε να είναι έτοιμοι για τη μάχη της επόμενης μέρας. Όλοι συμφώνησαν μαζί του και, αφού έκαναν σπονδή στους θεούς, έφυγε ο καθένας για τη σκηνή του.

Η ιδανική εκπαίδευση στον ομηρικό κόσμο
«μύθων τε ῥήτηρ' ἔμεναι πρηκτῆρά τε ἔργων.»
(I 443)

ραψωδία I 225-431

Ο λόγος του Οδυσσέα και ο αντίλογος του Αχιλλέα

- Ο Αχιλλέας και πάλι στο προσκήνιο
- Είναι ο Οδυσσέας τόσο καλός ρήτορας όσο μας είπε ο Αντήνορας στο Γ;
- Ήρθε ο καιρός να πραγματοποιηθεί ο λόγος της Αθηνάς προς τον Αχιλλέα: «*τριδίπλα δώρ' ατίμητα θα λάβεις μιαν ημέρα*» (Α 213)
- Ποια στάση θα κρατήσει ο Αχιλλέας στις ικεσίες των Αχαιών;

Λόγος του Οδυσσέα:
έκθεση της δεινής
κατάστασης των Αχαιών

«Χαίρε, Αχιλλέα· μήτ' εδώ και μήτε στου Ατρείδη 225
εις την σκηνήν παράπονο δεν έχομε του δείπνου,
και άφθονα υπάρχουν τα καλά στο ισόμοιρο τραπέζι.
Τον νουν όμως δεν έχομε στο ευφραντικό τραπέζι,
αλλά μεγάλην συμφοράν με τρόμον έμπροσθέν μας
βλέπομε· τώρα θα σωθούν ή θα χαθούν τα πλοία, 230
αν μη εσύ, διόθρεπτε, ζωσθείς την δύναμίν σου.
Ήτι εκαθίσαν μεταξύ του τείχους και των πλοίων
οι Τρώες οι απότολμοι με τους βοηθούς των όλους.
Και άναψαν μύρια πυρά, και λέγουν ότι πλέον
δεν θα σταθούν και ακράτητοι θα πέσουν στα καράβια — 235
σ' αυτούς αστράφτει, φανερό καλό σημάδι, ο Δίας.
Μανίζει ο Έκτωρ μ' έπαρσιν πολλήν στην δύναμίν του,
και στον Κρονίδην θαρρετός θνητούς δεν συλλογιέται
μήτε θεούς, και φοβερή μέσα του λύσσα εμπήκε.
Κι η θεία πότε να 'λθ' Ηώς παρακαλεί και πρώτα 240

στ. 225 Δήθεν αδιάφορα, αλλά πολύ εύστοχα, ο Οδυσσέας τοποθετεί στα άκρα του πρώτου στίχου τους δυο αντίμαχους βασιλιάδες, τον Αχιλλέα και τον Αγαμέμνονα (πρβ. Α στ. 7)· στόχος του λόγου του που θα ακολουθήσει είναι να απαλείψει αυτή την απόσταση και να τους συμφιλιώσει.

στ. 227 ισόμοιρο: σύμφωνα με την ομηρική συνήθεια, καθέννας έπαιρνε στο τραπέζι το μερίδιο που αντιστοιχούσε στο αξίωμά του.

στ. 228-229 τον νουν όμως... αλλά: οι αντιθετικοί σύνδεσμοι προετοιμάζουν για κάτι αρνητικό, το οποίο βρίσκεται σε σχέση αντίθεσης με τη θετική εισαγωγή του λόγου (στ. 225-227). Ο Οδυσσέας ετοιμάζεται να εκθέσει στον Αχιλλέα την κρισιμότητα της κατάστασης.

στ. 231 αν μη... την δύναμίν σου: αν δε φορέσεις την πανοπλία σου να βγεις στη μάχη. Αυτή είναι η μοναδική λύση σωτηρίας για τους Αχαιούς.

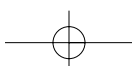
στ. 232 ότι εκαθίσαν: γιατί στρατοπέδευσαν. Οι Τρώες με όλους τους συμμάχους τους, για πρώτη φορά στη δεκάχρονη πολιορκία της πόλης τους, τόλμησαν να στρατοπεδεύσουν νύχτα έξω από τα τείχη της Τροίας (βλ. Περιληπτική αναδιήγηση του Θ).

στ. 233 απότολμος: γενναίος.

στ. 236 φανερό καλό σημάδι: ο Δίας, πράγματι, στη διάρκεια της μάχης της προηγούμενης ημέρας (Θ), εμπύχωσε πολλές φορές τους Τρώες με τις αστραπές του, ενώ σκόρπισε τον πανικό στις τάξεις των Αχαιών και τους έτρεψε σε φυγή.

στ. 237 μανίζω: φρενιάζω, ορμώ με μανία. Η συμπεριφορά του Έκτορα, όπως περιγράφεται από τον Οδυσσέα, περιέχει στοιχεία ύβρης. Ποιες εκφράσεις αποδίδουν την *υβριστική* συμπεριφορά;

στ. 240 Ηώς: η θεά Αυγή. Εδώ εννοεί το ξημέρωμα.

Εικόνα 20. Η πρεσβεία επισκέπτεται τον Αχιλλέα. Ζωγραφική σε υδρία του ζωγράφου Κλεοφράδη, περίπου 480-470 π.Χ. Μόναχο (αντίγραφο).

να κόψει αυτός τ' ακρόπρυμνα καυχάται και τα πλοία
 με πυρ να κάψει φλογερό και ως ο καπνός θα διώχνει
 εδώ κι εκεί τους Αχαιοούς να τους εξολοθρεύσει.
 Πολύ φοβούμαι μην αυτά που φοβερίζει εκείνος
 του τα εκτελέσουν οι θεοί, και η μοίρα μας στην Τροίαν 245
 θέλει να πέσουμε, μακράν απ' το ιπποτρόφον Άργος.
 Αλλ' άστα, αν θέλεις, αν και αργά, των Αχαιών τα τέκνα
 να σώσεις απ' τον τάραχον και την ορμήν των Τρώων.
 Λύπην θα τό 'χεις έπειτα και συ, και γενναμένο
 κακό δεν διορθώνεται· αλλ' έγκαιρα στοχάσου 250
 τους Δαναούς απ' την κακήν ημέραν να φυλάξεις·
 τι σου 'λεγε ο πατέρας σου, γλυκέ μου, την ημέραν
 οπού στον Αγαμέμνονα σε έστειλνε απ' την Φθίαν;
 «Τέκνον, τες νίκες η Αθηνά κι η 'Ηρα θα σου δώσουν
 αν το θελήσουν, αλλά συ στο στήθος θα δαμάσεις 255
 την μεγαλόκαρδην ψυχήν· προτίμα να 'σαι πράος·
 άπεχε απ' την κακόπρακτην την έριδα, ώστε πλέον
 θα σε τιμήσουν οι Αχαιοί και γέροντες και νέοι».
 Αυτά και συ τα λησμονείς, που εσύσταινεν ο γέρος·
 αλλά πραΰνου· τον θυμόν, πληγήν φαρμακωμένην, 260
 παύσε όσο ακόμα είναι καιρός· και ο Ατρείδης θα σου δώσει
 αντάξια δώρ' αν προτιμάς της έχθρας την φιλίαν.

Προτροπές στον Αχιλλέα –
 Οι συμβουλές του Πηλέα

Απαρίθμηση των δώρων
 του Αγαμέμνονα

στ. 241 τ' ακρόπρυμνα: οι άκρες των караβιών ψηλά στις πρύμνες.

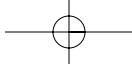
στ. 247-248 άστα... τα τέκνα να σώσεις: έλα, σήκω να σώσεις τους Αχαιοούς. Η προστακτική άστα (στ. 247) είναι η πρώτη μιας σειράς τέτοιων εκφράσεων (στ. 250, 256, 257, 260) που δίνουν στο λόγο του Οδυσσέα έντονα προτροπικό χρώμα.

στ. 252 σου 'λεγε ο πατέρας σου: ο Οδυσσέας έχει ακούσει τις συμβουλές του Πηλέα προς το γιο του, γιατί μαζί με τον Νέστορα είχαν περιοδεύσει στην Ελλάδα και στρατολογούσαν νέους για την τρωική εκστρατεία.

στ. 254-256 τες νίκες... ψυχήν: τη νίκη ο ήρωας την κερδίζει με τη βοήθεια των θεών· γι' αυτό πρέπει να αποφεύγει την έπαρση, που οδηγεί στην ύβρη.

στ. 257 κακόπρακτη: που οδηγεί σε κακές πράξεις.

στ. 260 πραΰνου... πληγήν φαρμακωμένην: ηρέμησε, διώξε το θυμό που σου τρώει τα σωθικά.

Και ιδού πόσα υποσχέθηκε προτώρα στην σκηνήν του:
 Άκαυτοι τρίποδες επτά, χρυσού τάλαντα δέκα,
 είκοσι λέβητες λαμπροί και δώδεκα γενναίοι 265
 ίπποι, που με τα πόδια των πήραν πολλά βραβεία,
 από χρυσόν βαρύτιμον και τόπον σιτοφόρον
 πλούσιος θα ήτ' ο άνθρωπος που να 'χει τα βραβεία
 όσα του Ατρείδη εκέρδισαν τα δυνατά πουλάρια.
 Κι επτά γυναίκες άξιες σ' έργα λαμπρά θα δώσει 270
 που, όταν την Λέσβον έριξεις, edιάλεξεν εκείνος,
 κι ενίκων εις την ευμορφιάν των γυναικών τα γένη.
 Τούτες θα δώσει· και μ' αυτές θα είναι η Βρισηίδα
 οπού σου επήρε κι ενταυτώ θα ομόσει μέγαν όρκον
 που δεν ανέβηκε ποτέ μαζί της εις την κλίνην, 275
 ως άνδρας κάμνει και γυνή στο γένος των ανθρώπων·
 και τούτ' αμέσως θα δοθούν· κι οι αθάνατοι αν θελήσουν
 την υψηλήν να ρίξουμε την πόλιν του Πριάμου,
 να πάρεις, όταν οι Αχαιοί τα λάφυρα μοιράσουν,
 χρυσόν και χάλκωμ' αρκετό καράβι να φορτώσεις. 280
 Κι είκοσι Τρωαδίτισσες γυναίκες να διαλέξεις
 θαυμάσιες διά το κάλλος των κατόπιν της Ελένης,
 και στ' Άργος το Αχαιϊκόν, της γης μαστάρι, αν φθάσει,
 γαμβρόν σε θέλει, αγαπητόν ως έχει τον Ορέστην,
 που χαίρεται όλα τα καλά, μονάκριβό του αγόρι. 285
 Στο στερεό του μέγαρο τρεις έχει θυγατέρες·
 από τες τρεις αδώρητα, στο σπίτι του Πηλέως
 φέρε ή την Χρυσόθεμιν ή και την Λαοδίκην
 ή και την Ιφιάνασσαν, και θα της δώσει δώρα
 όσα κανείς στην κόρην του δεν έδωκε πατέρας. 290
 Χώρες περίφημες επτά της δίδει, την Ενόπην,

στ. 263 προτώρα: πριν από λίγο. Η Αθηνά είχε προφητεύσει την ικανοποίηση του Αχιλλέα με πολλά και πολύτιμα δώρα για την προσβολή που του έγινε (Α 213· πρβ. Α 240-244).

στ. 264 τρίποδας: καζάνι με τρία πόδια, ώστε να τοποθετείται πάνω στη φωτιά για ζέσταμα νερού ή για άλλες οικιακές εργασίες.

άκαυτος: αχρησιμοποίητος, ολοκαίνουριος, γιατί δεν τον έχουν βάλει ακόμα στη φωτιά.

τάλαντο: μονάδα βάρους· το ομηρικό τάλαντο είχε ωοειδές σχήμα και δε γνωρίζουμε την ακριβή αξία του.

στ. 265 λέβητας: οικιακό μαγειρικό σκεύος· καζάνι, λεβέτι.

στ. 271 όταν την Λέσβον έριξεις: οι Έλληνες αρχηγοί, κατά τη διάρκεια της δεκάχρονης πολιορκίας της Τροίας, έκαναν επιδρομές στις γύρω περιοχές (πρβ. Ζ 413-426 και σχόλ. στ. Α 126)· ο Αχιλλέας είχε στο ενεργητικό του είκοσι τρεις τέτοιες εκστρατείες (βλ. στ. 328-329).

edιάλεξεν εκείνος: ο Αγαμέμνονας, ως αρχηγός του στρατού, είχε το δικαίωμα να διαλέξει πρώτος ένα μέρος από τα λάφυρα (πρβ. στ. 330 κ.εξ.).

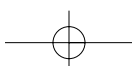
στ. 274 κι ενταυτώ θα ομόσει: κι επιπλέον θα ορκιστεί.

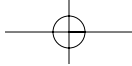
στ. 283 το Αχαιϊκόν Άργος: η Αργολίδα, όπου και το βασίλειο του Αγαμέμνονα.

της γης μαστάρι: εύφορη, πλούσια χώρα.

στ. 287 αδώρητα: χωρίς να προσφέρεις δώρα (βλ. σχόλ. στ. Ζ 395).

στ. 291-295 Οι επτά πόλεις που υπόσχεται ο Αγαμέμνονας ως προίκα στον Αχιλλέα βρίσκονται στη Λακωνία και στη Μεσσηνία, στην επικράτεια δηλαδή του Μενέλαου και του Νέστορα. Μ' αυτό ίσως ο ποιητής υπονοεί ότι ο βασιλιάς των Μυκηνών είχε μεγαλύτερη εξουσία από τους άλλους ηγεμόνες.

την Αίπειαν, και την Πήδασον, αμπελοφόρον ὄλην,
 την Καρδαμύλην, την Ιρήν, χλωώδη, την αγίαν
 πόλιν Φηρών, την Άνθειαν με το βαθύ γρασίδι,
 ὅλες ακρόγιαλα, σιμά με την αμμώδη Πύλον. 295

Κι οι εγκάτοικοι πολύαρνοι, πολύμοσχοι, με δώρα
 θα σε τιμήσουν ως θεόν, και αφθόνως θα σου δίνουν
 τα διορισμένα νόμιμα στο σκήπτρον σου αποκάτω.
 Αυτά θα δώσει, αν τον θυμόν αφήσεις, ο Αγαμέμνων.
 Και τον Ατρείδην αν μισείς και ὅσα προσφέρει δώρα, 300
 λυπήσου των Παναχαιῶν το στράτευμα που πάσχει.
 Θα σε τιμήσουν ως θεόν, ὅτι θα λάβεις δόξαν
 λαμπράν ἀπ' ὅλους, επειδή συ τώρα να κτυπήσεις
 θα δυναθῆς τον Έκτορα που εμπρός σου θα ἴθλει, ως εἶναι
 ἀπὸ την λύσσαν του τυφλός, και λέγει ὅτι δεν ἔχουν 305
 τον ὁμοῖόν του οι Δαναοί, ὅς' ἤλθαμε στην Τροίαν».

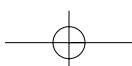
Και ο γοργοπόδης Αχιλλεύς ἀπάντησέ του κι εἶπε:
 «Λαερτιάδη ευρετικέ, διογέννητε Οδυσσέα,
 ἴσια θα εἰπώ και καθαρὰ την ομιλίαν ὅλη
 καθὼς φρονώ και ασάλευτη θα μείν' η θέλησίς μου, 310
 ὥστε να μη προσκλαίεσθε καθήμενοι σιμά μου.
 Ὅτι μου εἶναι μισητός, ὅσο του Ἄδ' οι πύλες,
 κείνος που κρύβει ἄλλο στον νουν και ἄλλο στο χεῖλος ἔχει.
 Και ὅ,τι εγὼ κρίν' ὀρθότερον θα εἰπώ· μητ' ο Αγαμέμνων,
 μήτε των ἄλλων Αχαιῶν κανεῖς δεν θα με πείσει· 315
 χάριν δεν εἶχε ο πόλεμος που ἀδιάκοπα εκρατοῦσα
 με τους εχθρούς, ἀφού και αὐτός που ἀπέχει ἀπὸ την μάχην
 και αὐτός που σφόδρα πολεμεί, μερίδα ὁμοῖαν παίρνουν.
 Ἴσα τιμάτ' ο ἄνανδρος με τον ἀνδρειωμένον.
 Πολλά και αν πράξεις και ἀνεργος αν μείνεις, ἀποθνήσκεις. 320
 Τι κέρδος τάχα μ' ἄφησε το να ταλαιπωρούμαι
 και την ζωὴν μου εις κίνδυνον να βάζω πολεμώντας;
 Και ως την χαῖνιά στ' ἀπτέρωτα μικρά της δίδ' η μάνα,
 ἅμα την ἔβρει, πλην αὐτὴ ζωὴν καλήν δεν ἔχει,
 κι εγὼ πολλές ἀγρύπνησα νυκτιές και τες ἡμέρες 325
 περνούσα αιματοστάλακτες μ' εχθρούς ἀνδρειωμένους
 μαχόμενος, ἐξ ἀφορμῆς των γυναικῶν τους μόνον.
 Και με τα πλοῖα δώδεκα ἔχω πατήσει χώρες,
 και πάλιν ἑνδεκα πεζός στην κάρπιμην Τρωάδα.
 Και ἀπ' ὅλες θησαυρούς πολλούς ἐπήρα και του Ατρείδη 330
 ευθύς ὅλα ἐπαράδιδα, και αὐτός στα κοῖλα πλοῖα

στ. 296 **οι εγκάτοικοι πολύαρνοι, πολύμοσχοι:** οι κάτοικοι των περιοχῶν αὐτῶν ἔχουν πλούσια κοπάδια προβάτων και βοοειδῶν.

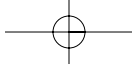
στ. 298 **τα διορισμένα... αποκάτω:** θα σου πληρώνουν πλούσιους φόρους.

στ. 308 **ευρετικός:** πολυμήχανος.

στ. 316 **χάριν... ο πόλεμος:** δεν εἶδα να μου χρωστούν ευγνωμοσύνη για τον πόλεμο.

σιμά, μένοντας ήσυχος τα εδέχετο και μέρος
 ολίγο εμοίραζε, πολλά κρατούσε, και ως βραβεία
 των βασιλέων έδιδε και πολεμάρχων άλλα.
 Σ' αυτούς τ' αφήνει, και απ' εμέ και μόνον πήρε οπίσω 335
 την ποθητήν μου· ας τέρεπεται σιμά της ξενυκτώντας.
 Τι τους Αργείους έφερε να πολεμούν τους Τρώας;
 Τι τόσα πλήθη εσύναξε και ανέβασεν ο Ατρείδης
 εδώ; Δεν είν' εξ αφορμής της εύμορφης Ελένης;
 Οι Ατρείδες τες γυναίκες των μόνον αγαπούν στον κόσμον; 340
 Κάθε καλός και φρόνιμος πόνον και αγάπην έχει
 εις την δικήν του σύντροφον· και αυτήν εγώ την κόρην,
 αν και πολέμου λάφυρον, ολόψυχ' αγαπούσα.
 Και τώρα, που απ' τα χέρια μου επήρε το βραβείον
 μ' απάτην, ας μην προσπαθεί τον γνώστην του να πείσει 345
 και με τους άλλους βασιλείς και σε, Λαερτιάδη,
 τρόπον ας έβρει απ' τη φωτιά να σώσει τα καράβια.
 Πολλά 'καμε χωρίς εμέ, και τείχος έχει κτίσει
 και χάντακ' άνοιξε βαθύν, με πάλους εις το βάθος.
 Πλην, του ανδροφόνου Έκτορος την ρώμην να εμποδίσει 350
 δεν δύναται· και όταν εγώ με σας συμπολεμούσα,
 ποτέ δεν ήθελεν αυτός την μάχην να κινήσει
 μακράν από τα τείχη του, και μόνον ως τον φράξον
 έφθασε των Σκαιών Πυλών· αυτού μ' έχει αντικρίσει
 μίαν φοράν και μετά βιας εσώθη απ' την ορμήν μου. 355
 Και αφού τον θείον Έκτορα να πολεμήσω πλέον
 δεν θέλω, αύριον του Διός και όλων των αθανάτων
 θα θυσιάσω, κι έπειτα στην θάλασσαν θα σύρω
 τα πλοία καλοφόρτωτα, και θα τα ιδείς αν θέλεις
 πολύ πρωί μες στον βαθύν Ελλησποντον να πλέουν 360
 και μέσα να λαμνοκοπούν οι άνδρες μου με πόθον
 κι εάν ταξίδι ο Ποσειδών καλό μου δώσει ο θείος,
 στην καρποφόρον Φθίαν μου την τρίτην φθάνω ημέραν.
 Πλούτη έχω αφήσει εκεί πολλά, όταν στην Τροίαν ήλθα·
 κι εδώθε χάλκωμα, χρυσόν και σίδερο θα πάρω, 365
 και ωραίες κόρες λάφυρα δικά μου από τον κλήρον·
 μου λείπει το βραβείον μου, που αυτός, που το 'χε δώσει,
 το επήρε πίσω υβριστικώς, ο κραταιός Ατρείδης.

Η απειλή:
 φεύγει αύριο για τη Φθία

στ. 345 τον γνώστην του: εμένα, που τον ξερω καλά.

στ. 348 κ.εξ. Ο Αχιλλέας ειρωνεύεται την ανέγερση τείχους ως αντιστάθμισμα της δικής του δύναμης, που προστάτευε τους Αχαιούς από τις επιθέσεις των Τρώων. Προφητεύει μάλιστα ότι το τείχος δε θα σταθεί ικανό να αναχαιτίσει την ορμή του Έκτορα, την οποία μόνο ο ίδιος μπορούσε να θέσει υπό έλεγχο (στ. 355).

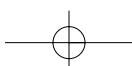
στ. 349 πάλος: πάσσαλος, παλούκι.

στ. 353 φράξος: είδος βελανιδιάς. Πρόκειται για την ιερή δρυ (φηγό) του Δία.

στ. 355 μετά βιας: μόλις και μετά βίας, δύσκολα.

στ. 361 λαμνοκοπή: κωπηλατώ, τραβώ κουπί.

στ. 366 λάφυρα από τον κλήρον: το μερίδιο που έπαιρνε κάθε ηγεμόνας από τη λεία.

Εικόνα 21. Η πρεσβεία φτάνει στη σκηνή του Αχιλλέα. Χαλκογραφία σε σχέδιο του John Flaxman, 1805 (αντίγραφο).

Και όλα ταύτα επιθυμῶ να ειπείτε δημοσίως,
 ὥστε κι οι ἐπίλοιποι Αχαιοὶ δι' αὐτὰ ν' ἀγανακτῆσουν, 370
 και μη θαρρεύσει στο ἐξῆς να ξεπλανήσει και ἄλλον
 ο ἀδιάντροπος· ἀλλὰ σ' ἐμέ δεν θα τολμήσει πλέον,
 ὅσο και εἶναι ἀναίσχυντος τα μάτια να σηκώσει.
 Ἔργο κανένα ἐγὼ μ' αὐτόν ουδέ συμβούλια θέλω·
 μ' ἀπάτησε, μ' ἀδίκησε· δεν με δολώνει πλέον. 375
 Τόσο του ἀρκεῖ· και ἀμέριμνος στον ὀλεθρόν του ας τρέχει,
 ἀφοῦ τον νουν τοῦ ἀφαίρεσεν ο πάνσοφος Κρονίδης.
 Τα δῶρα του ἀποστρέφομαι και ουτιδανὰ τα κρίνω,
 και ἀν δέκ', ἀν εἴκοσι φορές τόσα μου δώσει ὅσα ἔχει 380
 και ὅσα κατόπι γίνεται να λάβει και ὅσα πλούτη
 συρρέουν στον Ορχομενόν ἢ στες Αἰγύπτιες Θήβες,
 που ὡσάν ἐκεῖνες θησαυροὺς ἄλλη δεν ἔχει χώρα,
 που πύλες ἔχουν ἑκατόν και ἀπὸ την κάθε πύλην
 ἄνδρες περνοῦν διακόσιοι με τα ζεμέν' ἀμάξια· 385
 ἢ ὅσ' ἡ σκόν' εἶναι της γῆς ἢ ο ἄμμος της θαλάσσης,
 την πληγωμένην μου ψυχὴν δεν θα πραῦν' ο Ατρεΐδης
 πρὶν μου πληρώσει ὀλόκληρον το μέγ' ἀδίκημά του.
 Και του Αγαμέμνονος ἐγὼ δεν παίρνω θυγατέρα,
 στο κάλλος και ἀν με την χρυσὴν συγκρίνεται Αφροδίτην·
 και ἀν ἔχει με την Αθηνά των ἔργων τα πρωτεία, 390
 δεν θα την πάρω· ἀνώτερον ας ἔβρει βασιλέα
 μεσ' ἀπ' τους ἄλλους Αχαιοὺς, γαμβρόν που να του πρέπει.

στ. 375 δολώνω: εξαπατώ, παρασύρω κάποιον με λόγια δελεαστικά.

στ. 378 ουτιδανὰ τα κρίνω: τα θεωρῶ ευτελή, μικρῆς ἀξίας.

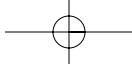
στ. 381 Ορχομενός: πρόκειται για τον Ορχομενόν της Βοιωτίας, που γνώρισε ἰδιαίτερη ἀκμὴ τη μυκηναϊκὴ ἐποχὴ.

Αἰγύπτιες Θήβες: ἡ πρωτεύουσα της Ἄνω Αἰγύπτου.

στ. 387 Μόνο τα υλικά δῶρα δεν ικανοποιοῦν τον ἥρωα. Στη συνέχεια της συζήτησης ο Αχιλλέας θα δηλώσει στον Αἴαντα ὅτι θα ξαναμπεῖ στη μάχη, ὅταν ο Ἔκτορας φτάσει μέχρι τα καράβια των Μυρμιδόνων. Ἀπὸ αὐτὸ φαίνεται ὅτι ο Αγαμέμνονας θα του «πληρώσει ὀλόκληρον το μέγ' ἀδίκημά του», ἀν ταπεινωθεῖ ὀλοκληρωτικὰ μπροστά του.

στ. 390 με την Αθηνά των ἔργων: ἡ Αθηνά (*Εργάνη Αθηνά*) ἦταν ἡ θεὰ που δίδασκε και προστάτευε τις τέχνες, ἰδι-
 αίτερα τις γυναικείες (π.χ. την υφαντικὴ).

Ἀπόρριψη των δῶρων

Ὅτι αν με σώσουν οι θεοί και στην πατρίδα φθάσω,
 κάπου θενά 'βρει δι' εμέ μίαν νύμφην ο πατέρας.
 Ὅτι Αχαιίδες πάμπολλες η Ελλάς έχει κι η Φθία 395
 κόρες προκρίτων δυνατών, οπού δεσπόζουν χώρες,
 και όποιαν θελήσω, σύντροφον θα κάμω ποθητήν μου.
 Αυτού σφόδρα επεθύμησεν η ανδρική ψυχή μου
 καλήν να πάρω σύντροφον και να χαρώ μαζί της
 τα κτήματα όσ' απόκτησεν ο γέρος μου πατέρας. 400
 Ὅτι δεν κρίνω θησαυρόν αντάξιον της ψυχής μου
 ουδ' όσα η πόλις η λαμπρή κρατούσε της Ιλίου,
 όταν πριν έλθουν οι Αχαιοί, καλήν ειρήνην είχε,
 ουδ' όσα κλείει μέσα του το λίθινο κατώφλι
 του μακροβόλου Απόλλωνος, στην πετρωτήν Πυθώνα. 405
 Τρίποδες, μόσχους, πρόβατα, ίππους ξανθούς αν χάσεις,
 πάλιν μ' αντάλλαγμα' αποκτάς ή λάφυρα τα παίρνεις.
 Αλλ' η ψυχή μας λάφυρο δεν γίνεται, ούτε κτήμα,
 αφού περάσει μια φορά το φράγμα των οδόντων.
 Και ως λέγ' η Θέτις η θεά μητέρα μου, δυο μοίρες 410
 εμέ φέρουν διάφορες στο τέλος του θανάτου.
 Αν μείνω εδώ να πολεμώ την πόλιν του Πριάμου
 η επιστροφή μου εχάθηκεν, αλλ' αφθαρτη θα μείνει
 η δόξα μου· στην ποθητήν πατρίδα μου αν γυρίσω,
 μου εχάθ' η δόξα, αλλ' έπειτα πολλές θα ζήσω ημέρες, 415
 και δεν θα μ' έβρει γρήγορα το τέλος του θανάτου.
 Και σας των άλλων θα 'λεγα να στρέψτε στην πατρίδα·
 να ευρείτε μην ελπύσετε της υψηλής Ιλίου
 το τέλος· και δεν βλέπετε πως ύψωσεν εμπρός της
 ο Βροντητής το χέρι του κι εθάρρευσαν τα πλήθη; 420
 Αλλά τώρα κινήσετε, και ως πρέπει των γερόντων,
 σεις φέρετε το μήνυμα στων Αχαιών τους πρώτους,
 όστ' άλλον τρόπον να σκεφθούν καλύτερον στον νουν τους
 τα πλοία των και τον λαόν των Αχαιών να σώσουν
 διότι αυτό που εσκέφθησαν στο χέρι τους δεν είναι, 425
 δεν κατορθώνεται, αφού εγώ θα μείνω στον θυμόν μου.
 Και ας μείνει εδώ να κοιμηθεί ο Φοίνιξ και άμα φέξει
 καθώς θα κάμομε πανιά για την γλυκιάν πατρίδα,
 μαζί μου ας έλθει, αν βούλεται· κι εγώ δεν θα τον βιάσω».

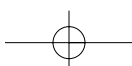
Είπε· κι εκείνοι εσίγησαν, άφωνοι μείναν όλοι, 430
 από την σκληρήν άρνησιν, που ακούσαν, ξιπασμένοι.

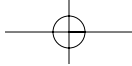
Το δίλημμα:
 δόξα ή πολύχρονη ζωή;

στ. 404 το λίθινο κατώφλι... Πυθώνα: ο ναός του Απόλλωνα στους Δελφούς. Το μαντείο ήταν φημισμένο για τα πλούσια αφιερώματα των πιστών.

στ. 412 κ.εξ. Σύμφωνα με την προφητεία που αναφέρει εδώ ο ήρωας, έχει τη δυνατότητα να διαλέξει ανάμεσα στον ένδοξο πρόωγο θάνατο και την πολύχρονη αλλά άδοξη ζωή. Ποιος άλλος μυθικός ήρωας έπρεπε να διαλέξει ανάμεσα στον άδοξο δρόμο των υλικών αγαθών και το δύσβατο μονοπάτι της δόξας και των κακουχιών;

στ. 431 ξιπασμένοι: σαστισμένοι (πρβ. σχόλ. στ. Γ 224).

Η καταδίκη του εμφύλιου πολέμου
 «ἀφρήτωρ ἀθέμιστος ἀνέστιός ἐστιν ἐκεῖνος
 ὃς πολέμου ἔραται ἐπιδημίου ὀκρυόεντος.»
 (I 63-64)

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

1. Οι καυχησιολογίες του Έκτορα

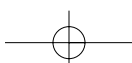
«[...] και τρεις εβρόντηξε ο βαθύγνωμος ο Δίας από την Ίδα, 170
 σημάδι για τους Τρώες, πως χάριζε σ' αυτούς τη νίκη ακέρια.
 Φώναξε τότε ο μέγας Έκτορας στους Τρώες γκαρδιώνοντάς τους:
 “Λυκιώτες και Δάρδανοι αντρόψυχοι και Τρώες, ακούστε με όλοι!
 Αντρες σταθείτε, ορθή κρατάτε τη της αντριγιάς τη φλόγα!
 Τώρα το ξέρω πως εσύγκλινε του Κρόνου ο γιος και δίνει
 νίκη σε με και δόξα αθάνατη, και πίκρες στους Αργίτες.
 Οι ανέμναλοι! Που πήραν κι έχτισαν το καστροτείχι ετούτο,
 κούφιο και τιποτένιο, ανήμπορο τη λύσσα μας να κόψει·
 τι το σκαφτό χαντάκι τ' άτια μας μεμιάς θα το πηδήξουν.
 Μα όντας εγώ μπρος στα καράβια τους τα βαθουλά πια φτάσω, 180
 την καταλύτρα ας μην ξεχάσουμε φωτιά την ώρα εκείνη·
 θέλω να κάψω τα πλεούμενα κι αυτούς να τους σκοτώσω,
 τους Δαναούς, πλάι στα καράβια τους, μες στον καπνό πνιγμένους».

(Ιλιάδα, Θ 170-183, μτφρ. Ν. Καζαντζάκης – Ι.Θ. Κακριδής, ΟΕΔΒ 1983)

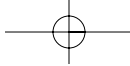
2. Της Λιογέννητης (απόσπασμα, στ. 41-51)

«Για πείτε του του Κωσταντή, του μοσκαναθρεμμένου,
 δε θέλω τον, δε χρήζω τον, δεν καταδέχομαί τον.
 Σαν έρθει η μάνα μ' απ' τη γης κι ο κύρης μ' απ' τον Άδη,
 τα δυο μ' αδέλφια τα καλά από τον Κάτω Κόσμο,
 να σπείρουνε τη θάλασσα σιτάρι να καρπίσει,
 χρυσάγανο, χρυσόσταχο και χρυσοκονδυλάτο,
 και με τ' αργυροδρέπανα να μπουν να το θερίσουν,
 κι εις τον αφρό της θάλασσας να κάνουμε τ' αλώνι,
 μηδέ και τ' άχυρο βραχεί, μηδέ και το σιτάρι,
 μηδέ την πάχνη τ' αλωνιού αέρας να την πάρει,
 τότε κι εγώ τον Κωνσταντή θα τονε πάρω γι' άντρα».

(Ν. Πολίτης, Εκλογή από τα τραγούδια του ελληνικού λαού,
 αρ. 74, εκδόσεις «γράμματα», Αθήνα 1991, σελ. 112)

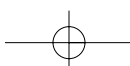

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Εκτός από την απαρίθμηση των δώρων που υπόσχεται ο Αγαμέμνονας, ποιοι είναι οι άλλοι βασικοί άξονες (κύριες ιδέες) του λόγου του Οδυσσέα; Αφού τους επισημάνετε, να σχηματίσετε με αυτούς ένα γενικό διάγραμμα, το οποίο να αποτυπώνει τη δομή (κατασκευή) του λόγου του βασιλιά της Ιθάκης.
2. Αφού απαριθμήσετε τα δώρα που υπόσχεται ο Αγαμέμνονας, να γράψετε αν νομίζετε ότι αυτά θα μπορούσαν να ικανοποιήσουν τον Αχιλλέα, ώστε να αποβάλει το θυμό του και να επιστρέψει στη μάχη. Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας, λαμβάνοντας υπόψη σας το χαρακτήρα του Πηλείδη, όπως τον γνωρίσαμε έως εδώ.
3. Θυμηθείτε με ποια λόγια επαινεί τη ρητορική δεινότητα του Οδυσσέα ο Τρώας Αντήνορας (Γ 216-223): ο λόγος που μόλις διαβάσατε (I 225-306) δικαιολογεί το εγκώμιο του Αντήνορα ή όχι; Να αιτιολογήσετε την άποψή σας.
4. Λαμβάνοντας υπόψη σας ότι ένας πατέρας γνωρίζει καλά το παιδί του και διαβάζοντας τη συμβουλή που δίνει ο Πηλέας στον Αχιλλέα (στ. I 254-258), τι συμπεραίνετε σχετικά με το χαρακτήρα του ήρωα;
5. Ο Αχιλλέας από την αρχή του λόγου του δηλώνει ότι «*ασάλευτη θα μείν' η θέλησίς*» του (στ. I 310). Αυτή η άρνησή του να υποχωρήσει επαναλαμβάνεται συχνά (*λαϊτμοτίβ*: επαναλαμβανόμενο μοτίβο) σε όλη την έκταση του λόγου του. Να επισημάνετε τις φράσεις και τους ανάλογους στίχους που εκφράζουν την ανυποχώρητη στάση του ήρωα.
6. Λίγο πριν αποχωρήσει η πρεσβεία από τη σκηνή του Αχιλλέα, ο ήρωας ανυποχώρητος λέει: «*Πηγαίνετε και φανερά κηρύξετ' ό,τι λέγω / ότι απ' το έργον φονικόν θ' απέχω του πολέμου, / ώσπου τον θεϊόν Έκτορα να ιδώ τον Πριαμίδην / στων Μυρμιδόνων τες σκηνές εμπρός και στα καράβια / φονεύοντας τους Αχαιούς και καίοντας τα πλοία*» (I 649-653, μτφρ. Ι. Πολυλάς. Βλ. και Περιληπτική αναδιήγηση της I ραψωδίας). Έχοντας υπόψη σας αυτά τα λόγια του ήρωα, την απάντηση που έδωσε πριν στον Οδυσσέα, αλλά και τη στάση και τις αποφάσεις του κατά τη σύγκρουσή του με τον Αγαμέμνονα (A 150 κ.εξ.), πιστεύετε ότι ο Αχιλλέας παραμένει το ίδιο ανυποχώρητος ή, παρά τις επαναλαμβανόμενες αρνήσεις του, αφήνει κάποιο μικρό περιθώριο να αλλάξει γνώμη; Να στηρίξετε την απάντησή σας με συγκεκριμένους στίχους του κειμένου.
7. Στο λόγο του Αχιλλέα προβάλλονται αξίες όπως η ειλικρίνεια, η αναγνώριση της ευγνωμοσύνης, η τιμή, η αγάπη για τη γυναίκα-σύντροφο και η δικαιοσύνη. Επίσης, ο ήρωας εκφράζεται αλλού με πικρία, αλλού με οργή ή με περιφρόνηση και αλλού με ειρωνεία ή με απαισιόδοξη διάθεση. **α)** Να επισημάνετε τα αντίστοιχα χωρία και να τα αναλύσετε με λίγα λόγια. **β)** Λαμβάνοντας υπόψη σας αυτά τα στοιχεία, να ηθογραφήσετε τον Αχιλλέα από το λόγο του.
8. Ποια προφητεία έχει κάνει η Θέτιδα για το τέλος του γιου της και ποια επιλογή κάνει ο Αχιλλέας στο λόγο του; Νομίζετε ότι ο ήρωας είναι ειλικρινής, όταν προφέρει αυτά τα λόγια; Να δικαιολογήσετε την άποψή σας.
9. Αφού διαβάσετε την περιγραφή της σκηνής όπου ο Έκτορας εκστομίζει τις απειλές του στο Θ (βλ. Παράλληλο κείμενο 1), να επισημάνετε ποια στοιχεία αυτής της σκηνής χρησιμοποιεί ο Οδυσσέας στο λόγο του και να συζητήσετε στην τάξη τι εξυπηρετεί η χρήση αυτών των στοιχείων καθώς και η συνεχής αναφορά του ονόματος του Έκτορα στο λόγο του βασιλιά της Ιθάκης.

Εικόνα 22. Αίας και Αχιλλέας σε παιχνίδι ανάλογο με τα ζάρια (επιφωνήσεις: *τέσσερα, τρία*). Μελανόμορφος αμφορέας, περίπου 530 π.Χ. Ρώμη, Μουσείο Βατικανού.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Στην ομηρική ποίηση και στο δημοτικό μας τραγούδι χρησιμοποιείται συχνά ο εκφραστικός τρόπος των «αδυνάτων», ο οποίος δηλώνει με έμφαση και παραστατικότητα ότι δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί κάτι. Συνήθως ο ποιητής βάζει τον ήρωα να παραλληλίζει αυτό που ο ίδιος δε θέλει να γίνει με κάτι που αντίκειται στους φυσικούς νόμους. **α)** Να βρείτε σε ποια σημεία του λόγου του Αχιλλέα χρησιμοποιείται αυτός ο εκφραστικός τρόπος και τι πετυχαίνει μ' αυτόν ο ποιητής. **β)** Να αναζητήσετε στον όρκο του Αχιλλέα (Α 235 κ.εξ.), και στα Παράλληλα κείμενα (σελ. 33 και 97) το θέμα των «αδυνάτων». **γ)** Να αναζητήσετε το μοτίβο των «αδυνάτων» σε παραδόσεις ή δημοτικά τραγούδια της ιδιαίτερης πατρίδας σας και να εξετάσετε αν παίζει τον ίδιο ρόλο στην ομηρική ποίηση και στη νεότερη παράδοσή μας. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Παράδοση, Νόμος, Μοτίβο, Μορφή, Δομή]
2. Το κεντρικό τμήμα του λόγου του Οδυσσέα είναι μια αναφορά των δώρων που υπόσχεται ο Αγαμέμνονας στον Αχιλλέα για να επιστρέψει στη μάχη. Η ανταλλαγή δώρων στην ομηρική κοινωνία ήταν συνηθισμένη και επρόκειτο κυρίως για: δώρα φιλοξενίας (*ξεινήια*), γαμήλια δώρα (*έδνα*) και δώρα για αποζημίωση (*άποινα*). **α)** Σε ποια / ποιες κατηγορίες μπορούν να ενταχθούν τα δώρα που υπόσχεται ο Αγαμέμνονας και γιατί; **β)** Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να αναζητήσετε άλλες περιπτώσεις ανταλλαγής δώρων στην *Ιλιάδα*, να τις εντάξετε σε κάποια από τις παραπάνω κατηγορίες και να προσπαθήσετε να εξηγήσετε ποιες κοινωνικές συνθήκες της εποχής απαιτούσαν τέτοιες πρακτικές στις κοινωνικές σχέσεις. Σήμερα η ανταλλαγή δώρων διατηρεί στοιχεία εκείνης της εποχής ή όχι; Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Πολιτισμός, Κοινωνικές σχέσεις, Ανταπόδοση, Διαπολιτισμικότητα]

ραψωδία Κ

Δολώνεια

(Το επεισόδιο του Δόλωνα)

Περιληπτική αναδιήγηση

Η νύχτα που ακολουθεί την άρνηση του Αχιλλέα είναι δύσκολη για τους Αχαιούς. Όλοι αγωνιούν για τις εξελίξεις, ενώ στο τρωικό στρατόπεδο επικρατεί μια ζωντανή κίνηση. Ο Αγαμέμνωνας και ο Μενέλαος δεν μπορούν να κοιμηθούν και, αφού ξυπνούν και τους άλλους αρχηγούς, συγκροτούν πολεμικό συμβούλιο. Αποφασίζουν να στείλουν κάποιον κατάσκοπο στο εχθρικό στρατόπεδο, ώστε να μάθουν τις προθέσεις των αντιπάλων. Την επικίνδυνη αποστολή αναλαμβάνουν ο Διομήδης και ο Οδυσσέας. Την ίδια στιγμή ο Έκτορας για τον ίδιο σκοπό στέλνει τον Δόλωνα στο ελληνικό στρατόπεδο. Ο Τρώας κατάσκοπος όμως θα πέσει στα χέρια του Οδυσσέα και του Διομήδη, οι οποίοι, αφού τον ανακρίνουν και παίρνουν τις πληροφορίες που χρειάζονται, τον σκοτώνουν. Στη συνέχεια πλησιάζουν τον καταυλισμό των Θρακών, συμμάχων των Τρώων. Ο Διομήδης σκοτώνει το βασιλιά των Θρακών Ρήσο και τους άντρες του, ενώ ο Οδυσσέας αρπάζει τα ονομαστά άλογά του. Μ' αυτό το περίλαμπρο λάφυρο οι δυο Έλληνες κατάσκοποι επιστρέφουν στο αχαικό στρατόπεδο, όπου τους γίνεται θριαμβευτική υποδοχή.

ραψωδία Λ

Άγαμέμνωνος ἀριστεία

(Τα κατορθώματα του Αγαμέμνονα)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ξημερώνει η 26η ημέρα της *Ιλιάδας* και τρίτη ημέρα μάχης, της οποίας τα γεγονότα απλώνονται μέχρι τη μέση της Σ ραψωδίας. Στην αρχή της μάχης οι Αχαιοί φαίνεται να επικρατούν· καταφέρνουν μάλιστα να απωθήσουν τους Τρώες έως κάτω από τα τείχη της Τροίας. Εκείνος που ξεχωρίζει και πραγματοποιεί την *αριστεία* του είναι ο Αγαμέμνωνας. Τότε ο Δίας στέλνει την Ίριδα και εμπυχνώνει τον Έκτορα. Στο μήνυμα όμως της Ίριδας πρέπει να σημειώσουμε τη ρητή δήλωση του Δία: ο πατέρας θεών και ανθρώπων υπόσχεται επιτυχίες στο πρωτοπαλικάρο των Τρώων «*ώσπου να πέσ' ο ήλιος και τ' άγιο σκότος φθάσει*» (Λ 209). Αυτή η υπόσχεση δεν συμφωνεί με το σχέδιο του Δία που είδαμε στο Θ; Στη συνέχεια οι Τρώες αντεπιτίθενται και υποχρεώνουν τους Έλληνες να υποχωρήσουν. Ο Αγαμέμνωνας μάλιστα, αφού τραυματίζεται, αναγκάζεται να εγκαταλείψει τη μάχη. Και το χειρότερο, σε λίγο θα τον ακολουθήσουν τραυματισμένοι ο Διομήδης, ο Οδυσσέας και ο γιατρός Μαχάων. Η αντίσταση των Ελλήνων κάμπτεται· μόνο ο Αϊάντας εξακολουθεί να αμύνεται γενναία. Ο Αχιλ-